



รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน:
กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
Participatory Development of the People in Community forest
Management Model: A Case Study of Baan Tha Pha Pao,
Tha Pra Duk Sub-district, Maetha District,
Lampun Province

โดย

จักรพงษ์ พวงงามชื่น
สวัญญา ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์
นคเรศ รังควัต

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

2556

รหัสโครงการวิจัย มจ.1-55-009



รายงานผลการวิจัย

เรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน:
กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
**Participatory Development of the People in Community Forest
Management Model: A Case Study of Baan Tha Pha Pao, Tha Pra Duk
Sub-district, Maetha District, Lampun Province**

ได้รับการจัดสรรงบประมาณวิจัย ประจำปี 2555
จำนวน 300,000 บาท

หัวหน้าโครงการ

นายจักรพงษ์ พวงงามชื่น

ผู้ร่วมโครงการ

นางสาววิชญา ศุภอุดมฤกษ์ ตีรรัตน์

นายนครเรศ รั้งควัต

งานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์

30 พฤษภาคม 2556

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	ค
สารบัญแผนภาพ	ง
สารบัญรูปภาพ	จ
บทคัดย่อ	1
Abstract	2
บทที่ 1 บทนำ	4
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
ขอบเขตของการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
นิยามศัพท์	8
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	10
แนวคิดและทฤษฎี	10
กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	36
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
กรอบแนวคิดในการวิจัย	50
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	53
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนบ้านท่าป่าเปา	53
สถานที่ดำเนินการวิจัย	53
ประชากรเป้าหมาย	53
การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย	54
การวิเคราะห์ข้อมูล	54
ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน	55
ประชากรเป้าหมาย	55
การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย	55
การวิเคราะห์ข้อมูล	56

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน	57
ประชากรเป้าหมาย	57
การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย	57
การวิเคราะห์ข้อมูล	58
บทที่ 4 ผลการวิจัย	60
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	122
สรุปผลการวิจัย	123
อภิปรายผล	130
ข้อเสนอแนะ	134
บรรณานุกรม	138
ภาคผนวก	140
ภาคผนวก ก เครื่องมือในการวิจัย	144
ภาคผนวก ข รูปภาพ	149

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน	64
ตารางที่ 2	แสดงจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างแยกตามข้อมูลพื้นฐาน	72
ตารางที่ 3	การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านทาป่าเปา	88
ตารางที่ 4	การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา	89
ตารางที่ 5	การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา	90
ตารางที่ 6	การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชาวบ้านทาป่าเปา	90
ตารางที่ 7	การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวในอดีต	91
ตารางที่ 8	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยกระบวนการ A-I-C	93
ตารางที่ 9	การพัฒนาการมีส่วนร่วมขั้นเห็นคุณค่า	98
ตารางที่ 10	การพัฒนาการมีส่วนร่วมขั้นปฏิสัมพันธ์	99
ตารางที่ 11	การพัฒนาการมีส่วนร่วมขั้นควบคุม	102
ตารางที่ 12	แสดงจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมพัฒนาแยกตามข้อมูลพื้นฐาน	106
ตารางที่ 13	การประเมินผลการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว	115
ตารางที่ 14	เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้านก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม	117
ตารางที่ 15	การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา	118
ตารางที่ 16	การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา	119
ตารางที่ 17	การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา	120
ตารางที่ 18	การมีส่วนร่วมในการประเมินผลก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา	120

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1	แสดงกรอบแนวคิดและสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม
แผนภาพที่ 2	รูปแบบทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
แผนภาพที่ 3	แสดงขั้นตอนเทคนิค A-I-C
แผนภาพที่ 4	แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาประวัติความเป็นมา
แผนภาพที่ 5	กรอบแนวคิดในการวิจัย
แผนภาพที่ 6	รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว



สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1	แผนที่บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
รูปที่ 2	รางวัลต่างๆ ที่บ้านทาป่าเปาได้รับจากการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว
รูปที่ 3	ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจากการจุดไฟเพื่อหาของป่า
รูปที่ 4	การจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้า
รูปที่ 5	ฝายชะลอน้ำช่วยเก็บกักน้ำและชะลอการไหลของกระแสน้ำเพิ่มความชุ่มชื้น
รูปที่ 6	ผลจากการตัดไม้ทำลายป่าและผลที่ได้รับจากการรักษาป่าต้นน้ำ



กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้นำชุมชน กรรมการป่าชุมชน กรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านทาป่าเปา ตำบลทาลาด อําเภอมะนัง จังหวัดลําพูน ทุกคน ที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านต่างๆ ใ้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี รวมทั้งขอขอบคุณอาสาสมัคร และผู้ช่วยนักวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลและเอกสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการ การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และสำนักงานวิจัยแห่งชาติที่ให้ความอนุเคราะห์ทุนอุดหนุนวิจัย สำหรับนักวิจัยรุ่นใหม่ในครั้งนี้

คณะผู้วิจัย



การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา

บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

Participatory Development of the People in Community Forest Management

Model: A Case Study of Ban Tha Pha Pao, Tha Pra Duk Sub-district,

Maetha District, Lampun Province

จักรพงษ์ พวงงามชื่น¹ สวิชญา สุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์² นครธ รั้งควัต¹

Jukkaphong Pongngamchuen¹, Savichaya Supa-udomlerk Trirat²,
and Nakarate Rungkawat¹

¹คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ 50290

²คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ 50290

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วม พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม และประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์จากประชาชน 212 คน ชุดคำถามและแบบสอบถามจากแกนนำการจัดการป่า 20 คน โดยวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) เก็บข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสถิติเชิงพรรณนา 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) และยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategies of change) ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นเทคนิคประกอบ นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา และ 3) ประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมโดยการทดสอบเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการพัฒนาจากกลุ่มตัวอย่าง 30 คนวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา และ McNemar test for the significance of changes

ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =3.58) การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีต ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่างๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและ

เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จดียิ่งขึ้น และขึ้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจน สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่าชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม ป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชน

Abstract

This study was conducted to explore basic data on people's participation and the development of a participatory model including evaluate outcomes of the people participatory model for community forest management at Baan Tha Pha Pao, Tha Pra Duk Sub-district, Maetha District, Lampun Province. Data collection was done by using a set of interview schedules from 212 local people, and questionnaires and question paper from 20 forest management leaders group. This study comprised 3 steps: 1) basic data collection on people's participation in community forest management and content analysis was used; 2) development of the participatory model by using A-I-C technique and strategies of change with participatory action research; and 3) evaluation of outcomes of people participation development by comparing the outcomes before and after development with 30-sample groups. Obtained data were analyzed by using descriptive statistics and McNemar test for the significance of changes.

The results revealed that the local people had a particular level of historical background in forest management. This was done through the dimensions of culture, tradition, ritual ceremonies, and various beliefs. It created continual resource conservation activities. As a whole, local people participated in the community forest management at a moderate level ($\bar{X}=3.58$). Regarding the participation development at the value perception level (A), results of the past forest destruction caused local people seriously to rehabilitate the forest through various activities. They needed to promote and disseminate knowledge and understanding about benefits of community forests and natural resources to general people and youths. For the interaction step (I), community had indicated and makes a sequence of the importance future projects for the

promotion of successful community forest management. For the control step (C), local people had participated in planning and seeking for people clearly responsible for each project. In terms of evaluation of participation development, there were differences between before and after participation development in implementation, benefit sharing, and evaluation but not in decision-making.

Keywords: Participation, Development of Participatory Model, Community Forest,
Community Forest Management



บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ของไทยมีลักษณะเป็นป่าดิบชื้น หรือป่าฝนเขตร้อน (Tropical forest) ซึ่งเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร สัตว์ แมลง จุลินทรีย์ และทรัพยากรพันธุกรรมทรงคุณค่ามากมายเหลือคณานับ ป่าฝนเขตร้อนยังเป็นระบบนิเวศที่เกื้อกูลต่อการผลิตด้านเกษตรกรรมส่งผลให้ประเทศไทยเป็นผู้อู้อ้วนน้ำ ทำการผลิตอาหารหล่อเลี้ยงประชากรของประเทศและโลกมาหลายชั่วอายุคน (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536: 27)

ในปี พ.ศ. 2504 พื้นที่ในประเทศไทยมากกว่าครึ่งถูกปกคลุมไปด้วยผืนป่ากระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2538 ปริมาณของป่าลดลงมากกว่า 25% ของจำนวนป่าทั้งหมดในประเทศ และในช่วงปี พ.ศ. 2524-2533 อัตราการตัดไม้ทำลายป่าอยู่ในระดับ 3.3% ต่อปี (กรมป่าไม้, 2542) การบุกรุกพื้นที่ป่ามีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทุกๆ ปี อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรม ไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและเน้นการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ในขณะที่รัฐบาลเองก็มีนโยบายที่จะเพิ่มจำนวนป่าอนุรักษ์ขึ้น ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ป่าไม้และที่ดินทำกินตามมา เนื่องจากแนวคิดและการปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ยึดมั่นมานานในสภามณฑลประเทศกำลังพัฒนา คือป่าไม้ต้องเป็นของรัฐบาล มีรากฐานมาจากการจัดการป่าไม้แบบอเมริกา กล่าวคือ รัฐบาลพยายามแบ่งพื้นที่เกษตรออกจากพื้นที่ป่าไม้และเชื่อว่าคนกับป่าไม้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ราษฎรในท้องถิ่นเป็นตัวละครสำคัญในการทำลายป่า ผลจากแนวคิดและการปฏิบัติดังกล่าวคือ ป่าไม้เสื่อมโทรมและลดลงอย่างรวดเร็ว

การบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นกระแสหนึ่งในปัจจุบันที่ชุมชนหันมาให้ความสำคัญ เพราะความรักและหวงแหนป่าเหมือนบ้านหลังที่สอง โดยมีชุมชนหลายแห่งทั่วประเทศที่อาศัยอยู่ในป่าหรืออาศัยติดกับป่าไม้จนสามารถเรียกป่านั้นว่า “ป่าชุมชน” ได้พยายามดำเนินกิจกรรมมากมายเพื่ออนุรักษ์และรักษาป่าไว้ให้คงอยู่ แต่การบริหารจัดการป่าชุมชนจะประสบความสำเร็จและสามารถดำเนินการต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพได้นั้นจำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ทั้งนี้แต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบและวิธีดำเนินการเรื่องป่าชุมชนแตกต่างกันออกไป และมักจะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในการดำเนินการเท่าที่ควร เพราะเป็นการดำเนินการในภาคประชาชนเพียงส่วนเดียว โดยไม่มีการประสานความร่วมมือจากภาครัฐบาลหรือเอกชนเท่าที่ควร (วัชรพงศ์ บุหลันพุกภัย, 2543: 2) เพราะฉะนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีความสำคัญมากที่สุดต่อการบริหารจัดการป่าและพัฒนาชุมชน เพราะช่วยให้ประชาชนทุกกลุ่มมี

บทบาทในกระบวนการตัดสินใจในการบริหารจัดการป่าและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ ประชาชนทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชนซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จังหวัดลำพูนมีป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญหลายแห่งโดยเฉพาะในตำบลทาลาด ซึ่งตั้งอยู่ตอนเหนือของอำเภอแม่ทา การตั้งถิ่นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฟากที่ราบลุ่มแม่น้ำทา กับ ลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำทา เช่น ห้วยแม่ป่าช้า ห้วยแม่ยอนหวาย ห้วยสองท่า ห้วยต้นผึ้ง ห้วยทรายขาว โดยมีเทือกเขาขุนตาล (เทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก) เป็นแนวยาวอยู่สองทางทิศตะวันออกของตำบล ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล กับเทือกเขาดอยพอ ทางทิศตะวันตก พื้นที่ตำบลมีทั้งสิ้น 143.74 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 89,840 ไร่ ซึ่งพื้นที่กว่า 70% เป็นพื้นที่ป่าโดยบางส่วนเป็นของอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ทา และป่าชุมชนที่ชาวบ้านกันไว้ใช้ประโยชน์จากการเก็บผลผลิตจากป่า โดยเฉพาะป่าชุมชนห้วยทรายขาว หมู่ที่ 6 บ้านทาป่าเปา ตำบลทาลาด ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าซึ่งมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรม โดยการรวมตัวของชาวบ้านมีการกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนในการเข้ามามีบทบาทของภาคสังคมที่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าต่อการดำรงชีพ และเคยได้รับรางวัลชนะเลิศ “ป่าชุมชนตัวอย่างระดับประเทศ” จากการประกวดป่าชุมชนตัวอย่างตามโครงการอนุรักษ์ป่า ป่ารักชุมชน ประจำปี 2552 ของกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้รับถ้วยรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เพื่อให้การบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน ประเด็นหลักด้าน “การมีส่วนร่วม” จึงเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ประกอบกับในปัจจุบันปัญหาหลักของการบริหารจัดการป่าชุมชนในหลายๆ พื้นที่ก็คือการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและหน่วยงานภายนอกเช่นเดียวกัน ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้ความยั่งยืนของการบริหารจัดการป่าชุมชนลดน้อยถอยลง เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ทำให้ประชาชนเริ่มให้ความสำคัญกับการทำมาหากินมากกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ป่า หน่วยงานภาครัฐเริ่มมีบทบาทน้อยลงในการบริหารจัดการป่า รวมไปถึงความขัดแย้งของประชาชนในชุมชนด้วยกันเองจากกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าที่เข้มงวดเกินไป ซึ่งจากปัญหาและปัจจัยที่บั่นทอนความยั่งยืนของการบริหารจัดการป่าชุมชนเหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการลงไปพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการค้นหา และกำหนดกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสม ตลอดจนเป็นตัวอย่างในการ

จัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมแก่ชุมชนอื่นๆ ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนอื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทย จังหวัดลำพูน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทย จังหวัดลำพูน
3. เพื่อประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทย จังหวัดลำพูน

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยประยุกต์รูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and development) และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นระเบียบวิธีในการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยได้ ดังนี้

1. ด้านกระบวนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะเป็นการวิจัยและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว โดยออกเป็นเป็นการวิจัยเชิงพัฒนาและมีขั้นตอนการวิจัย 3 ขั้นตอนคือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน 2) การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม และ 3) การประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วม

2. ด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ ประวัติชุมชน ปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม และด้านจิตวิทยา ของชุมชน ตลอดจนลักษณะการมีส่วนร่วมของการจัดการป่าชุมชน การดำเนินการพัฒนาการมีส่วนร่วม และการประเมินผลการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

3. ด้านพื้นที่

จะทำการศึกษาในเขตพื้นที่ ป่าชุมชนห้วยทรายขาว หมู่ที่ 6 บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเมา จังหัดลำนพูน

4. ด้านเวลา

ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลและพัฒนาอยู่ในระหว่างเดือนตุลาคม 2555- กันยายน 2556

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ภูมิศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเมา จังหัดลำนพูน จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ บุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ดังนี้

1. บริการความรู้แก่ประชาชน

1.1 ประชาชนบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเมา จังหัดลำนพูน ได้รับการ พัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในลักษณะต่างๆ ก่อให้เกิดรูปแบบที่ชัดเจนในการทำงานร่วมกันแบบภาคีทั้งองค์กรชุมชน องค์กรของรัฐ และองค์กรภายนอกอื่นๆ

2. เป็นองค์ความรู้ในการศึกษาต่อไป

2.1 กรมป่าไม้ หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ รวมทั้ง หน่วยงานอิสระต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยนี้ ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้าง นโยบายเกี่ยวกับการจัดการ หรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของประเทศต่อไป

2.2 ทำให้เกิดองค์ความรู้ และแนวทางใหม่ๆ ในการบริหารจัดการป่าชุมชน และ ยังเป็นประโยชน์แก่บุคคลภายนอก นักศึกษา หรือผู้ที่สนใจทั่วไปสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ ในการศึกษาประเด็นวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

3. เป็นประโยชน์ต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย

3.1 ทำให้เกิดแรงจูงใจ และจิตสำนึกของชุมชนบ้านทาป่าเปา ในการรักและดูแล รักษาป่าอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้นำความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการ บริหารจัดการป่าของชุมชนเอง

3.2 ผลที่ได้จากการวิจัย สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติแก่ชุมชนใกล้เคียงหรือป่าชุมชนอื่นๆ ในประเทศไทยเพื่อเป็นการสนับสนุนการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่า

นิยามศัพท์

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษา และจัดการใช้ประโยชน์ในชุมชน อย่างเป็นธรรม และยั่งยืน เพราะทุกคนเป็นเจ้าของป่า เป็นผู้ดำเนินการและเป็นผู้รับผลประโยชน์ จากป่า ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ป่าชุมชนหมายถึง ป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเมา จังหวัดลำพูน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน หมายถึง การเข้าร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ หรือการพัฒนาป่าชุมชนห้วยทรายขาวของผู้ให้ข้อมูล ทั้งด้วยตนเอง ผ่านกลุ่มหรือผ่านตัวแทนประกอบด้วย

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยกำหนดคะแนนการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ มาก ปานกลาง และน้อย

การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยกำหนดการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ มาก ปานกลาง และน้อย

การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ โดยกำหนดการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ มาก ปานกลาง และน้อย

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยกำหนดการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ มาก ปานกลาง และน้อย

โดยมีการกำหนดคะแนน คือ มีส่วนร่วมมาก 3 คะแนน มีส่วนร่วมปานกลาง 2 คะแนน และมีส่วนร่วมน้อย 1 คะแนน จากนั้นจึงนำคะแนนมาคิดคำนวณค่าน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย แล้วนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึง การร่วมปรึกษาหารือปัญหาเรื่องป่าชุมชน ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ และร่วมเสนอทางออกหรือทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาเพื่อแก้ไข ปัญหาป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน หมายถึง ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน ร่วมสำรวจป่าชุมชน ร่วมปลูกป่า ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้ ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ และร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมผลประโยชน์ หมายถึง ใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงทำฟืน เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวานหรือพืชชนิดอื่นๆ เก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค และใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล หมายถึง ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรม
อนุรักษ์ป่าชุมชน ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า และร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่
เกี่ยวข้อง



บทที่ 2 การตรวจเอกสาร

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual framework of the study) ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ รวม 8 หัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท
2. แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยามนุษย์
3. แนวคิดเรื่องป่าชุมชน
4. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
6. เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบแนวความคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

ความหมายของคำว่าพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” เป็นคำที่ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคำที่มีความหมายหลากหลายและแตกต่างกันมากที่สุดคำหนึ่ง เนื่องจากการพัฒนาเป็นคำที่แฝงไปด้วยค่านิยม (Value-add) และผูกพันกับวัฒนธรรม ดังนั้นจึงพบว่า ความหมายของการพัฒนานั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานของบุคคล สังคม วัฒนธรรม และกาลเวลา (สุโขทัยธรรมมาธิราช 2543: 8) ได้มีนักวิชาการทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นจำนวนมากได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไปเช่น

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายว่า การพัฒนาหมายถึงการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

รัชนิกร เศรษฐ (2528: 298) เสนอว่าการพัฒนา หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ดีขึ้น หรือเพื่อจุดหมายปลายทางอันใดอันหนึ่งเสมอ ละไม่จำเป็นต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งแต่เฉพาะคุณภาพเท่านั้น

กฐิน ศรีมงคล (2542: 5) ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะ คุณสมบัติอย่างเป็นระบบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมตามช่วงระยะเวลาที่

กำหนดไว้ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและระยะเวลาที่เอื้ออำนวย โดยมีแรงกระตุ้นจากภายนอก คือผู้พัฒนา และความร่วมมือร่วมใจของผู้รับการพัฒนา

Smakarn (1982: 115) เสนอว่าการพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแผนทางสังคมและวัฒนธรรม (a process of planned socio-cultural change)

Pierre Laplant (อ้างใน ธวัช ทนโตภาส 2529: 15) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดยแบ่งออกเป็น 2 ประการดังนี้

1. การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง (continuous process) หมายถึง สังคมจะมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นด้านใด ทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ และสิ่งแวดล้อม
2. การพัฒนาเป็นระบบ (system) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยองค์ประกอบของแต่ละระบบจะมีความสัมพันธ์กัน

จากความหมายของการพัฒนาตามประเด็นดังกล่าวข้างต้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546: 3) ได้สรุปถึงความหมายของการพัฒนาว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (planned or directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นนั้นถือได้ว่าเป็นการที่พึงปรารถนา กล่าวคือ การพัฒนามิได้เป็นเรื่องธรรมชาติ หากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยกำหนดทิศทางหรือรายละเอียดไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและถูกพัฒนา เป็นต้น

หลักการพัฒนาชนบท

ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักการของการพัฒนาชนบทนั้น ชูวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ (2536: 46) ได้สรุปไว้ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรือการพัฒนาชนบท ในแง่การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) คือ กระบวนการซึ่งผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสนั้น เพื่อแบ่งปันในสิ่งที่มิใช่ แสดงในสิ่งที่เขารู้สึก บ่งบอกในสิ่งที่เขาต้องการ และผนึกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อกำหนดการดำเนินการให้ถึงซึ่งอะไร ที่ไหน และอย่างไร การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดนั้นจะได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะต้องตรงกับความต้องการแท้จริงตลอดจนมั่นใจว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับผลประโยชน์เสมอหน้ากัน ในการปฏิบัติการเข้ามีส่วน

ร่วมของประชาชนจะต้องร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชน ดังที่ วันรักษ์ มิ่งมณีนากิน (2531: 11-14) อธิบายไว้คือ

1.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหา ปัญหา และความต้องการแท้จริงของชุมชนตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการคัดเลือก ปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับก่อนหรือหลัง

1.2 การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เพื่อทราบสาเหตุแห่งปัญหา และนำไปสู่การแก้ไขให้ตรงจุดต่อไป

1.3 การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา ประชาชนจะ ช่วยกันเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด และวางแผนร่วมกันซึ่งเป็นการทำให้ทุกคนรู้สึกมี ส่วนร่วมในการที่จะนำไปปฏิบัติต่อไป

1.4 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน กิจกรรมการพัฒนาที่กำหนดขึ้นจาก การวางแผน ประชาชนในชุมชนจะต้องร่วมกระทำกิจกรรมนั้นอย่างมีความรับผิดชอบ

1.5 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินการที่ประชาชนได้ติดตามและ ประเมินจะทำให้ทราบความก้าวหน้า ผลสัมฤทธิ์ปัญหาและอุปสรรคเพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงต่อไป

2. การพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) นั่นคือประชาชนในชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจกันด้วย ความมั่นใจที่จะกระทำให้เกิดการพัฒนา โดยต้องพึ่งหลักความคิด การตัดสินใจ ทรัพยากร และ พลังงานต่างๆ ของชุมชนในการพัฒนาตลอดจนเลิกละความรู้สึกที่รอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ เหมือนแต่ก่อน

3. การทำงานเป็นระบบ เนื่องจากงานการพัฒนาชนบต้องกระทำไปบรรลุเป้าหมายหลาย ด้านไปพร้อมๆ กัน จึงทำให้มีกิจกรรมมาก และเกี่ยวข้องกับองค์กรและประชาชนในชุมชนจำนวน มาก ดังนั้นการทำงานต้องกระทำอย่างมีกระจัดระบบ และขั้นตอนในการปฏิบัติงานอย่างละเอียด ชัดเจนที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าใจ สามารถปฏิบัติได้เพื่อให้ไปถึงเป้าหมายของการพัฒนา

4. การทำงานอย่างมีเป้าหมาย เป็นสภาพของกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชน องค์กรพยายามจะทำให้ เป็นจริงขึ้นมา หรือเป้าหมาย คือ สิ่งที่แสดงถึงสภาพในอนาคตที่คน กลุ่มคน หรือองค์กร ประารถนาหรือพยายามที่จะ ได้มานั่นคือ เป้าหมายในการพัฒนาของแต่ละชุมชนได้วางเป้าหมายไว้ อย่างไร ประชาชนองค์กรหรือชุมชนนั้นก็ต้องพยายามกระทำไปจนถึงเป้าหมายนั้น

5. วิธีการทางวิทยาศาสตร์ การพัฒนาชนบต้องคิด ตัดสินใจ ปฏิบัติที่เพียบพร้อมไปด้วย ความสมเหตุสมผล โดยยึดหลักที่สำคัญคือ 1) หลักฐานของความเป็นจริง 2) ความเป็นวัตถุวิสัยหรือ ภาวะวิสัย 3) ความแม่นยำและความชัดเจน 4) การมีคุณภาพ และ 5) ความสามารถในการวัดได้

6. การทำงานกับกลุ่มจะต้องสร้างกลุ่มคนในรูปแบบต่างๆ ขึ้นเพื่อให้เป็นสถาบันของประชาชน ซึ่งเป็นแหล่งกลางในการศึกษาแกนนำในทางปฏิบัติการรวมกลุ่มได้ก่อให้เกิดพลังทั้งในทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่จะทำให้ชุมชนเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้

7. องค์กรประชาชนในชุมชน โดยนโยบายและหลักการบริหารการพัฒนาชนบทและการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นของรัฐบาล ปัจจุบันได้ให้การสนับสนุนบทบาทขององค์กรประชาชนและประชาชนในการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น และเพื่อให้องค์กรประชาชนและประชาชนกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน ตำบลมีบทบาทและส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้องค์กรประชาชนไม่ว่าจะเป็น กม. กสศ. หรือ อบต. และกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นย่อมมีความสำคัญในการพัฒนาชุมชนของตนอย่างยิ่ง

8. บทบาทของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชนบทของนักพัฒนา หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชนบท มีความสำคัญอย่างมากเพราะหลักและวิธีการที่กล่าวมาทั้ง 7 ประการ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้หากผู้มีบทบาทในการปฏิบัติขาดความรู้ความสามารถ ดังนั้น คุณสมบัติของนักพัฒนาที่ต้องมี คือ 1) เป็นนักวิจัย 2) เป็นนักการศึกษา 3) เป็น ปรีกษา 4) เป็นผู้อำนวยการความสะดวก 5) เป็นผู้รวมกลุ่ม และ 6) เป็นผู้บริหาร และนอกจากนั้น อำนาจ อนันตชัย (2531: 18-20) ยังได้เสนอแนวคิดพื้นฐานที่เป็นหลักการของการพัฒนากระบวนการเพิ่มเติมอีก 2 ประการ คือ 1) หลักการความคิดริเริ่มของประชาชนเอง และหลักการศึกษาดลอดชีวิต

ปรัชญาและเป้าหมายของการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทครอบคลุมแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับปรัชญาของการพัฒนาและเป้าหมายหลักของการพัฒนา นั่นก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้นปรัชญาการพัฒนาชนบทจึงประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ที่สำคัญต่อการพัฒนาชีวิตคนในชนบทคือ

1. การพัฒนาตนเอง การช่วยเหลือตนเองหรือการพึ่งพาตนเอง
2. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
3. ความเสมอภาพ และการกระจายอำนาจที่เท่าเทียมกัน
4. การมีคุณภาพชีวิตที่ดี

กล่าวคือ การพัฒนาชนบทเป็นการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวชนบทให้ดีขึ้น โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และดำเนินกระบวนการพัฒนา โดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก และถึงแม้ว่าการพัฒนาชนบทจะมีเป้าหมายหลายประการ แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดก็คือ การพัฒนามนุษย์ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ (มนตรี กรรพุมมัลย์ 2539: 26) ได้แก่

1. ความจำเป็นพื้นฐาน (basic minimum needs) เป็นการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนชนบท โดยการจัดให้มีบริการทางสังคม ส่งเสริมการมีงานทำเพื่อให้ประชาชนมีรายได้ขั้นต่ำ และประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน

2. การพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจสังคม (socio-economic development) โดยมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสังคมมากขึ้น มีการเพิ่มผลผลิตและมีการพัฒนาจิตสำนึกของคนในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากขึ้น

3. การพัฒนาสภาพทางสังคมการเมือง (socio-political development) โดยมีการกระจายความยุติธรรม ความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อให้คนในสังคมมีความเสมอภาค มีการกระจายรายได้ และทรัพย์สิน มีระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

4. การส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีการพัฒนาทุกด้าน (cultural and all rural development) มีการรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการพัฒนาศักยภาพและความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์อย่างเต็มที่ ตลอดจนมีการพัฒนาในด้านอื่นๆ ควบคู่กันไป ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

สำหรับการดำเนินการพัฒนาชนบทให้มีความสอดคล้องกับปรัชญาการพัฒนานั้นจะต้องคำนึงถึงศักยภาพของชุมชนชนบท (community potentiality) และภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom or indigenous knowledge) เป็นสำคัญ เนื่องจากปรัชญาพื้นฐานของการพัฒนาชนบทนั้นให้ความสำคัญกับพลังภายในชุมชนชนบท ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรท้องถิ่นหรือคนในท้องถิ่น โดยมีความเชื่อว่าความสำเร็จของ (สุโขทัยธรรมาธิราช, 2543) การพัฒนาชนบทนั้นมาจากคนในชุมชนนั่นเอง

เพื่อให้บรรลุถึงปรัชญาการพัฒนาดังกล่าว มนตรี กรรพุมมาลย์ (2539: 25-26) เสนอว่าการพัฒนาชนบทจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 7 ประการดังนี้

1. มีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการเพิ่มขึ้นของรายได้ของประชาชน ซึ่งจะส่งผลต่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในชนบท นั้นย่อมนัยความว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังคงเป็นสิ่งที่จำเป็น

2. มีความเสมอภาคในการกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายความเป็นธรรมในโอกาส ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลวิธีที่สำคัญอันเป็นรากฐานของการพัฒนา

3. มีการตอบสนองในด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยการเปิดโอกาสให้คนยากจนในชนบทได้รับความจำเป็นพื้นฐาน

4. มีการจ้างงาน อันจะก่อให้เกิดรายได้ของประชาชน ซึ่งจะส่งผลให้บรรลุความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้

5. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ถือว่าเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนา ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดปัญหา วางแผนงาน โครงการ ดำเนินงานตามแผนงานโครงการ รวมทั้งการติดตามและประเมินผล

6. การพึ่งตนเองและการเจริญเติบโตของการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง โดยคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยการเข้าถึงทรัพยากร รวมทั้งควบคุมทรัพยากรได้อย่างมีคุณภาพ

7. การรักษาสมดุลของสภาพแวดล้อม โดยการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและมีการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้อง

ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท

ยุทธศาสตร์ในการวางแผนไปสู่การปฏิบัติอันหมายถึง การนำหลักแนวคิดทฤษฎีและหลักการต่างๆ ของการพัฒนาชนบทไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ปรีดี โชตช่วงและคณะ (2536: 22-23) อธิบายว่า ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบทนั้นมียุทธศาสตร์ดังนี้

1. เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน เน้นหลักความเป็นมนุษย์เพื่อให้รู้จักการตัดสินใจ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

2. เน้นการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลและรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อม

3. เน้นการพัฒนาความต้องการของคน (need-reliance)

4. เน้นการพัฒนาที่มีลักษณะพึ่งตนเอง (self-reliance)

5. เน้นการพัฒนาต้องมาจากการจัดการและความคิดริเริ่มของประชาชนและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ (2536: 91-99) ได้กล่าวถึงยุทธวิธีการพัฒนาชนบทที่แตกต่างกันออกไปคือ

1. การพัฒนาชนบทแบบสั่งการ เพื่อความรวดเร็วในการปฏิบัติงานให้เกิดผลงานการพัฒนา ซึ่งเน้นในด้านวัตถุประสงค์ที่คาดหวังไว้ การพัฒนาชนบทในอดีตที่ผ่านมามักจะใช้วิธีการสั่งการเป็นส่วนใหญ่ โดยหน่วยราชการจะเป็นศูนย์กลางองอำนาจในการสั่งการให้ประชาชนในชนบทเป็นผู้ปฏิบัติตาม และหน่วยราชการจะให้การสนับสนุนตามขอบเขตอำนาจความรับผิดชอบของตน เพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้วิธีการสั่งการนั้น ศัพท์ภาษาอังกฤษเรียกว่า directive approach หมายถึง การกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ล่วงหน้าโดยไม่ได้สอบถามความต้องการหรือปัญหาของประชาชนเสียก่อน ประชาชนมีหน้าที่เพียงปฏิบัติตามกฎหรือระเบียบอันมีลักษณะบังคับให้ต้องกระทำเท่านั้น วิธีทำให้ประชาชนยอมรับและปฏิบัติตามโครงการแบบนี้อาจทำได้สองทางด้วยกัน เช่น 1) โดยการออกเป็นกฎระเบียบข้อบังคับ (regulation)

ให้ประชาชนดำเนินการ 2) โดยการชักชวน (persuasion) ด้วยการพูดจาโน้มน้าวด้วยการกล่าวแต่ประโยชน์ของการนั้น หรือโครงการนั้นแต่อย่างเดียว โดยไม่กล่าวถึงส่วนเสียด้วยเรียกยุทธวิธีนี้ว่า “centralized planning approach” อันเป็นการพัฒนาที่มีทิศทางการดำเนินการจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่างหรือจากราชการสู่ประชาชน (top-down)

2. การพัฒนาชนบทแบบเข้าถึงชุมชนหรืออาจจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า โครงการพัฒนาชนบทแบบเข้าถึงประชาชนนั้นเป็นโครงการที่ริเริ่มโดยกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี 2505 โดยมีมุ่งหมายให้ข้าราชการเข้าถึงประชาชนในชุมชนทั้งวิธีการเฉพาะตัว (personal approach) และวิธีการมีส่วน (impersonal approach) เพื่อให้ประชาชนมีความไว้วางใจ เกิดความเชื่อในข้าราชการซึ่งเป็นผลให้เกิดความนับถือในรัฐบาลระบอบเสรีประชาธิปไตย หลักการแห่งโครงการนี้อาจสรุปได้ว่า เพื่อมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนช่วยตัวเอง โดยมุ่งส่งเสริมให้เกิดผลทั้งทางจิตใจและด้านวัตถุ ตลอดจนมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนช่วยตัวเอง โดยมุ่งส่งเสริมให้เกิดผลทั้งทางจิตใจและด้านวัตถุ ตลอดจนมุ่งส่งเสริมให้เกิดผู้นำท้องถิ่นขึ้นเพื่อประโยชน์ในด้านการพัฒนาชุมชนต่อไป

3. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมคือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชนใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาส่วนกันกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงานมีโครงสร้าง นโยบายการดำเนินงานและใช้วิชาการให้บรรลุถึงเป้าหมายโดยใช้วิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงานประสิทธิภาพ ตอบคำถามว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายเท่าไร คือใช้ปัจจัยในการดำเนินงานและเวลาน้อยแต่ได้ผลสำเร็จสูง ดังนั้นประสิทธิภาพก็คือ อัตราส่วนระหว่างผลผลิตและปัจจัยการผลิต ดังจะอธิบายเพิ่มเติมในส่วนของการพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมต่อไป

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชนบท คือ ขบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนและทิศทาง เพื่อให้กระบวนการในชนบทมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมือง โดยประชาชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน การพึ่งตนเองและเสริมด้านการร่วมมือช่วยเหลือจากภายนอกตามขีดความสามารถ และการพัฒนาชนบทเป็นกระบวนการที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน สภาพการณ์ในชนบทไทยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากทั้งทางเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สภาพปัญหาที่ยังดำรงอยู่ในชนบท ได้แก่ ปัญหาด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมือง การพัฒนาประเทศของไทยก็คือการพัฒนาชนบท เพื่อขจัดวังวนความทุกข์ร้อนในเรื่องความยากไร้ โรคภัย ความไม่รู้ ความเฉื่อยชา และสมรรถภาพต่ำของประชาชน จากแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชนบทจากหลายท่านพอสรุปได้ว่ามี 4 แบบคือ 1) การพัฒนาชนบทโดยพัฒนาการเกษตร 2) การพัฒนาชนบทโดยใช้ความจำเป็นพื้นฐาน 3) การพัฒนา

ชนบทแบบผสมผสาน และ 4) การพัฒนาชนบทโดยวิธีการพัฒนาชุมชน โดยที่หลักการในการพัฒนาชนบทนั้นจะต้องพึ่งตนเองทำงานเป็นระบบ มีเป้าหมาย เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ทำงานกับกลุ่มคน องค์กรประชาชน และประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา

แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยามนุษย์

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติในภาพรวม โดยที่กระบวนการปรับตัวดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นพฤติกรรมร่วมระหว่างสิ่งมีชีวิตหลายๆ สิ่งในสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นหรือเป็นการพึ่งพาอาศัยกันและกันในชุมชน แนวที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศได้ดีที่สุดคือ “แนวคิดมนุษย์นิเวศหรือนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology)”

นิเวศวิทยามนุษย์ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเพื่ออธิบายถึงกำเนิดและความหลากหลายของวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้เครือข่ายความซับซ้อนทางนิเวศวิทยาจะมีผลกระทบต่อกันและกัน โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบต้องใช้แนวคิดเชิงระบบ โดยกำหนดขอบเขตของสภาพแวดล้อมเพื่อจำลองสภาพความซับซ้อนของระบบตามขอบข่ายที่เราจะสามารถศึกษาและทำนายพฤติกรรมได้ (สรรรเสริฐ สองสมนึก, 2542:15)

ความคิดทางนิเวศวิทยายอมรับว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของนิเวศวิทยาซึ่งมีความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิตต่างๆ ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมที่มีองค์ประกอบสำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการ การที่มุ่งหวังให้เกิดความสมดุล จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยอยู่และพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

Amos Hawley (1950 อ้างใน สรรรเสริฐ ทองสมนึก, 2542:16) ได้ให้คำนิยามของนิเวศวิทยามนุษย์ว่า เป็นการศึกษาแนวทางการอยู่รวมกลุ่มของมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่งๆ และมนุษย์ถือได้ว่าการพัฒนาที่เหนือสัตว์และพืช มนุษย์ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์จะอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อมตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

De Ceara (1986 อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542:16) ได้กล่าวถึงความเกี่ยวพันสอดคล้องกันอย่างใกล้ชิดในเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิภาพของป่าไม้ และของคนที่จำเป็นต้องพึ่งพาป่าอย่างมากว่า วิธีเดียวที่จะทำให้ระบบนิเวศมีเสถียรภาพก็คือ ต้องทำให้ระบบสังคมมีเสถียรภาพเสียก่อน ผู้ที่แก้ปัญหาเพื่อการสร้างป่าไม้ใหม่ก็ต้องแก้ปัญหาคความยากจนเสียก่อน

Terry A. Rambo (1984) ได้ศึกษาระบบการเกษตรในเขตร้อนโดยใช้หลักตัวแบบระบบนิเวศวิทยามนุษย์ (system model of human ecology) โดยแบ่งระบบออกเป็น 2 ระบบใหญ่ คือ ระบบสังคม (social system) และระบบนิเวศ (ecosystem) ทั้งนี้ระบบสังคมจะมีองค์ประกอบต่างๆ มากมาย เช่น ประชากร เศรษฐกิจ เทคโนโลยี เป็นต้น ส่วนในระบบนิเวศจะประกอบด้วย ดิน น้ำ อากาศ สัตว์ เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างใน กอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย, 2538: 56) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต ในความเป็นจริงไม่สามารถทรัพยากรคน ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัฒนธรรมออกจากกันได้ เพราะเป็นเครื่องอันหนึ่งอันเดียวกัน สำหรับในการจัดการทรัพยากรนั้นควรจะทำให้มีการจัดการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด แต่มีประสิทธิภาพ ให้ทุกคนได้ใช้มากที่สุดคือกลุ่มคนใหญ่ได้ใช้มากกว่าคนเพียงไม่กี่คน การจัดการทรัพยากรให้มีการใช้อย่างยั่งยืนและมีการเปิดโอกาสให้คนทั้งหมดได้มีโอกาสเข้าไปใช้ที่ดิน ที่ป่า ในลักษณะการใช้ร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรที่กระจายรายได้ อย่างทั่วถึง

อนุก นาละบุตร (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 17) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ชุมชนกับการจัดการดิน น้ำ ป่า และภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการดิน น้ำ ป่า ไว้ว่า ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนชนบทและชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายขอบของประเทศมาเป็นระยะเวลานานนับร้อยปี วิถีชีวิตและวิถีการผลิต ตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบสานตกทอดมาโดยลำดับของชุมชนเหล่านี้ ล้วนอ่อนน้อมถ่อมตนและภายใต้ความเชื่อที่ว่า

1. ดิน คือ “แผ่นดินแม่” เปรียบเสมือนแม่พระธรณีผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน
2. ป่า คือ “รก” แห่งชีวิตและวัฒนธรรมที่รวมสิ่งดีงามและความผูกพันต่อบรรพบุรุษและความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาได้ชั่วลูกชั่วหลาน
3. น้ำ คือ “สายธาร” แห่งชีวิต ที่เชื่อมโยงชีวิตทุกชีวิตเข้าด้วยกันอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งป่าและแม่ธรณีอันเปรียบเสมือน “สายรก” ที่เชื่อมทุกชีวิตสู่ครรภ์ของมารดาชุมชนเหล่านี้มีระบบคุณธรรมดั้งเดิม ความเชื่อที่ถูกกำกับดูแลผ่านองค์การดั้งเดิมในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น องค์การเหมืองฝาย คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการผู้อาวุโสของหมู่บ้าน หรือมีบุคคลที่เป็นตัวแทนของ

ความเชื่อที่เชื่อมโยงระหว่าง “ความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ” กับ “คน” คือหมอผี (ปู่ตัง) หรือหมอธรรม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นชุมชนเหล่านี้ยังมีกฎเกณฑ์ข้อห้ามและรูปแบบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ของแต่ละชุมชนที่แตกต่างหลากหลายออกไป สมาชิกของแต่ละชุมชนจะมีสิทธิ์ในการใช้ ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ควบคู่กับการทำหน้าที่ในการรักษาและดูแลอาณาบริเวณที่ใช้ที่ดิน น้ำ ป่า เมื่อเลิกใช้สิทธิเหล่านั้นก็จะตกเป็นของส่วนรวม โดยสรุปทรัพยากรธรรมชาติในความเชื่อและจารีตดั้งเดิม ไม่มีการใช้และจัดสรรในรูปแบบ “กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล” การแบ่งเขต การตกลง และควบคุมการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่ทั้งชุมชนโดยองค์กรเอกชนจะเข้ามามีบทบาทโดยตรงในการจัดการ

นอกจากนี้องค์ความรู้ใหม่จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ชี้ให้เห็นชัดเจนจากกรณีชุมชนต่างๆ สามารถร่วมกันจัดการ “ป่าชุมชน” เหมือนฝ้าย ดิน น้ำ ป่า ในแต่ละลุ่มน้ำย่อยได้ องค์ความรู้ของชาวบ้านเหล่านี้ มีสาระสำคัญร่วมกันคือ

1. ชุมชนต่างๆ ให้คุณค่าเชื่อมโยงเป็นองค์รวมควบคู่กับการได้รับประโยชน์ร่วมกัน จากการใช้ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ร่วมกัน เพื่อยังชีพอยู่รอดอย่างเดียวกันกับวิถีชีวิตชุมชนวิถีการผลิต การเกษตร และวิถีจารีตประเพณี และระบบความเชื่อที่จัดปรับและสืบสานต่อเนื่องกันมาเพื่อรักษา ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ร่วมกันเพื่อยังชีพอยู่รอด

2. ความหลากหลายของระบบการจัดการดิน น้ำ ป่า และความยั่งยืนสมดุลในตัวทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอยู่กับระบบคุณค่า ความเชื่อ ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำแต่ละชุมชนและเทคนิควิธีและระบบการเกษตรที่เอื้อต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า แต่ละแห่ง ภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐ

3. “คน” และทรัพยากร “คน” ถือเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคน และให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดคุณค่า กำหนดกติกาและวางแผนการใช้ การรักษา อนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันตามสิทธิร่วมกันของชุมชน และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่จะสืบสานประยุกต์ต่อเนื่องกันมา จึงเป็นทิศทางหลักของการจัดการดิน น้ำ ป่า

4. ชุมชนที่สามารถจัดการดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ควบคู่กับการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์และยังสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม โดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ชุมชนที่เหมาะสมได้ ล้วนมีศักยภาพของ 3 องค์ประกอบหนุนเนื่องและมีบทบาทสำคัญคือ ประการแรก ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ประการที่สอง องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา และประการสุดท้ายเวทีการเรียนรู้และกระบวนการการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและบูรณาการจากภายนอก

อานันท์ ปันยารชุน (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก 2542:22) กล่าวว่าปัญหาพื้นฐานประการแรกของการดูแลรักษาป่าอยู่ที่ความเข้าใจความหมายของ “ป่า” คุณค่าของป่ามิได้มีเพียงแต่ทรัพยากรป่าไม้ แต่ยังรวมถึงความสมดุลทางธรรมชาติ และทรัพยากรอื่นเนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ป่าไม้ไม่ได้มีประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบบริเวณป่ารอบนั้น เพราะป่าไม้ไม่ใช่ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเดียวน แต่เป็นทรัพยากรของประเทศและของโลกด้วย รัฐบาลหลายรัฐบาลได้มีความพยายาม และมีมาตรการหลายประการในการรักษาพื้นที่ป่า แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากหัวใจของปัญหานี้อยู่ที่ความเชื่อเดิมๆ ที่ว่า มีแต่เจ้าหน้าที่รัฐ และธุรกิจเอกชนรายใหญ่เท่านั้นที่สามารถพิทักษ์ป่าและเพิ่มพื้นที่ป่าได้อย่างไร หากเราเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ว่าชาวบ้านมีศักยภาพที่จะรักษาป่าได้ ขณะเดียวกันป่าก็สามารถฟื้นฟูตัวเองได้เหมือนกันจะทำให้เรามีโจทย์ชุดนี้ คือ จะสร้างแรงจูงใจอย่างไรที่จะทำให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่าในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งสามารถทำได้ จะประหยัดงบประมาณด้านการปลูกป่าไปได้มาก และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น แนวทางใหม่นี้จะช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ชนบทลงอีกด้วย

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก 2542: 22) กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้มานับแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ในชุมชนที่อยู่ไกลจากพื้นที่ป่าต้องมีความผูกพันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม โดยเฉพาะชุมชนในเมืองนั้นจะมีผูกพันกับป่าไม้ในด้านของการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการอากาศบริสุทธิ์ ความร่มรื่นของต้นไม้ ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไปตามสวนสาธารณะต่างๆ โดยวิถีชีวิตของคนผู้คนในชุมชนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับป่าอยู่ 2 ลักษณะดังนี้

1. ความสัมพันธ์อันยาวนานและถาวร ได้แก่ การเกษตร เช่น การปลูกข้าว การปลูกพืชพาณิชย์ การปศุสัตว์ เช่น การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย การเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด น้ำมันยาง หวาย ไม้ไผ่ การทำพิธีทางศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าดอนปู่ตา ป่าชุมชน ป่าช้า วัด สำนักสงฆ์

2. กิจกรรมระยะสั้นและไม่ถาวร ได้แก่ การลักลอบแปรรูปไม้ขาย การลักลอบ เผาถ่านขาย การเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

ปกรณ จรุงสูงเนิน (2538: 6-10) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าไว้ว่า คนไม่สามารถอยู่ได้ถ้าปราศจากป่า เพราะป่านั้นถือว่าเป็นแหล่งเก็บธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่ในตัว โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นป่าไม้จริงๆ จะมีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดรวมกัน หรือต้นไม้ที่มีอายุมากขึ้นจะสร้างและสะสมธาตุทั้ง 4 นี้ด้วย ทำให้เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตลอดจนเกิดกระบวนการเก็บอีกทั้งเป็นความต้องการที่อยู่เหนือธรรมชาติ เกิดการทำลายธรรมชาติโดยมนุษย์ ซึ่งจะกลายเป็นวิถีการทำลายมนุษย์เองในที่สุด แต่ความเป็นมนุษย์ยังมีอีกมิติหนึ่งที่ซ่อนอยู่ในศักยภาพอันยิ่งใหญ่ซึ่งทุกคนควรพัฒนาศักยภาพนี้ โดยการขยายจิตใจที่จะไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ เกิดการ

พัฒนาทางจิตวิญญาณ บรรลุอิสรภาพ สุข ความรัก ความงาม มิตรภาพ ศานติสุข และความ
สร้างสรรค์อันไม่มีขีดจำกัด

Bryant (1992) ได้สำรวจองค์ความรู้ทางนิเวศวิทยาการเมืองในประเทศโลกที่สาม โดยแบ่ง
ประเด็นการวิจัยออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ หนึ่ง แหล่งที่มาเชิงบริบทของการเปลี่ยนแปลงของ
สิ่งแวดล้อม สอง ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร และสาม ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมา
จากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาของมนุษย์ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบนิเวศ และระบบสังคม
มีความสัมพันธ์กันในเชิงระบบหรืออาจกล่าวได้ว่าความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เป็น
ผลมาจากระบบสังคมใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในระดับความรุนแรงจนเกินขีดความสามารถ
ของระบบนิเวศที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะดุลยภาพได้ด้วยตนเองและในการแก้ไขปัญหาความเสื่อม
โทรมของสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องปรับปรุงภายในระดับสังคมเพื่อช่วยเหลือระบบนิเวศให้เกิดสมดุล
ได้ด้วย จากบทเรียนที่ผ่านมาพบว่า พื้นที่ป่าจำนวนมากสูญเสียไปเกิดจากผู้ที่อยู่นอกเขตป่า
โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทสัมปทานทำไม้ ผู้มีอิทธิพลและข้าราชการที่มีผลประโยชน์จากการทำไม้
เถื่อน แม้แต่รัฐเองก็เป็นส่วนสำคัญในการลดพื้นที่ป่าในรูปของการพัฒนาโครงการสร้างพื้นฐาน
ต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า และเขื่อน เป็นต้น การละเลยข้อเท็จจริงเหล่านี้ ตลอดจนการมีอคติกับ
ชาวบ้าน ทำให้นโยบายการอนุรักษ์ป่าที่ผ่านมามักมองข้ามศักยภาพของชาวบ้าน ซึ่งมีวิถีชีวิตที่
ผูกพันอยู่กับป่ามานาน ทำให้มองไม่เห็น bahwa พวกเขาสามารถสร้างระบบคุณค่าทางศีลธรรมของป่า
วางระบบกฎเกณฑ์ในการใช้ป่าและการสะสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าได้มากมาย
ดังนั้นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ผลดีที่สุดควรจะต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดพื้นที่ป่า
ไม้ในเขตชุมชนของตนเอง ประชาชนจะได้มีโอกาสพัฒนาชุมชนของตนเองไปพร้อมๆ กับการ
พัฒนาป่าไม้ ซึ่งในที่สุดแล้วเขาเองก็จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ ทำให้เขามีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่า
หวงแหนป่า และสามารถอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

สรุปแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยามนุษย์จะชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า
ชุมชนได้อย่างแท้จริง เพราะมีส่วนสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์ป่า
และสิ่งไม่มีชีวิตต่างๆ ซึ่งเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วตนเองก็จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์นั่นเอง

แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน

แนวความคิดเรื่องป่าชุมชนเป็นสิ่งที่กำลังได้รับความสนใจเป็นอย่างมากเพื่อระเบียบการ
กระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า โดยหวังว่าป่าชุมชนจะช่วยแก้ไข

สถานการณ์ป่าไม้ที่กำลังประสบอยู่ในขณะนี้ได้ ความหมายความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้น ซึ่งมีผู้รู้ธิบายความไว้ดังนี้

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก 2542: 25) ระบุว่าป่าชุมชนเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของวนศาสตร์ชุมชน ซึ่งหมายถึงพื้นที่ป่าไม้ที่ไม่ได้รับแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้โดยสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ ความหมายนี้สอดคล้องกับ คำอธิบาย มุลนิธิโลกสีเขียวที่กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่จัดแบ่งหรือกำหนดไว้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ พื้นที่ป่าไม้สำหรับชุมชนนี้อาจจะเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกก็ได้

โกลด์ แพรกทอง (2537) ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการร่วมมือ ร่วมใจของประชาชน ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของตนเอง เน้นการจัดการในระบบนิเวศที่ทำให้ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในการพัฒนาป่าชุมชนยังต้องการปัจจัยสนับสนุนหลายประการ ซึ่งจะเพิ่มความเข้มแข็งให้การดำเนินงานของป่าชุมชน เช่น

1. การจัดหาที่ดินเพื่อนำมาใช้เป็นป่าชุมชน ชุมชนที่จำเป็นต้องพึ่งพาประโยชน์จากป่ายังมีอีกมาก
2. การรักษาไว้แก่นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแหล่งซับน้ำ ป่าช้า ป่าดอน ปุ่มเตา ป่าอภัยทาน ซึ่งวิธีการปฏิบัติยังไม่มีกฎหมายรับรอง
3. การพึ่งพิงจากแหล่งชุมชน ทั้งแบบพัฒนาและดั้งเดิม มุ่งยกระดับเศรษฐกิจของราษฎร และหาผลประโยชน์จากป่า
4. ป่าชุมชนเน้นการดำเนินการโดยองค์กรประชาชนซึ่งต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอีกมาก
5. ในการพัฒนาป่าชุมชน จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่นและองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาป่าชุมชน ตามแนวความคิดของการจัดการป่าของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

รัชดา นาสวัสดิ์ (2533) กล่าวถึงแนวคิดป่าชุมชนว่า เป็นการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน เพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

กรมป่าไม้ (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 36) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม กอปรกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่าการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่เพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการจัดการและการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมโดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ชิดป่าที่สุด และได้พึงพิงอาศัยป่าไม้ในการดำรงชีวิตให้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

สถิตินา กาญจนพันธุ์ (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 36) ได้เสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนไว้ 5 ประเด็นคือ

1. การกระจายตัวของป่าชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นที่อนุรักษ์ป่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบเชิงดอย ทำนาคานาเป็นหลัก และมักจะมีการทำไร่ตามที่ดอนเพิ่มขึ้นด้วย ป่าที่อนุรักษ์ไว้มักจะเป็นป่าบนดอย ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่นาโดยอาศัยระบบเหมืองฝาย

2. การจำแนกประเภทป่า ชาวบ้านมักมีการจำแนกป่าอย่างคร่าวๆ เป็น 3 ประเภทคือ

- 2.1 ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยที่ไหลผ่านอยู่บ้าน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะต้นน้ำ เช่น ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจำ ป่าน้ำรู้ ป่าขุนน้ำ ป่าขุนห้วย

- 2.2 ป่าใช้สอย เป็นป่าแพะหรือป่าเบญจพรรณที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักป่า สมุนไพร ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน ตลอดจนเป็นที่เลี้ยงวัว ควาย นอกจากนั้นป่าใช้สอยยังอาจเป็นแหล่งผลิตของพืชยืนต้นที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ลูกตำลึง และตองติ้ง

2.3 ป่าตามประเพณี ซึ่งผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าเขตภักยาน ป่าช้า ป่าที่เป็นที่สิงสถิตของผี ความคิดเรื่องเขตภักยานเป็นความคิดในศาสนาพุทธ สำหรับคนเมือง ลื้อ และไตใหญ่ มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีเจ้านาย เลื้อบ้านเลื้อเมือง ผีขุนน้ำ ตลอดจนผีฝ่าย

3. การกำหนดขอบเขตป่า ต้องมีขอบเขตแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนใกล้เคียงรับรู้ ไม่ล่วงล้ำเข้ามาลักลอบใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน นั้น ส่วนมากชาวบ้านมักจะกำหนดขอบเขตอย่างคร่าวๆ โดยอาศัยสันปันน้ำ แนวลำห้วย ถนนหรือ แม้แต่เขตภาษีบำรุงท้องที่เป็นเส้นแบ่งเขต

4. ระบบการจัดการป่า ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน สมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่า สมาชิกของชุมชนอื่นไม่มีสิทธิในการใช้ทรัพยากรในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ถ้าได้รับอนุญาตก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของชุมชนเจ้าของป่า เช่น อนุญาตให้เก็บของป่าบางประเภทไปใช้หรือไปบริโภค แต่ห้ามนำไปขายเพราะจะเกิการค้า การผลิตของป่าชุมชนนั้น ซึ่งการจัดสรรทรัพยากรป่าเพื่อใช้ในชุมชน ชาวบ้านจะแบ่งประเภทป่า ดังที่ได้กล่าวมาแล้วและจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่าดังนี้

4.1 ป่าต้นน้ำ มักจะเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนที่สุด เพราะต้องพึ่งพาน้ำใช้ในการเกษตร จึงมักจะห้ามตัดไม้หรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตามชุมชนบางแห่งอาจ อนุโลมให้เก็บไม้ล้มเพราะถูกลมพัดโค่น หรือต้นไม้ที่ยืนต้นตายได้

4.2 ป่าใช้สอย มักเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนรองลงมาจากป่าต้นน้ำ ชาวบ้านมีสิทธิ ด้อนวัว ด้อนควายไปเลี้ยงในป่า เก็บหาของป่า ไม้แห้งที่ใช้ทำฟืน ตลอดจนขออนุญาตตัดไม้จำนวน ไม่มากนักนำมาสร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือฝาย

4.3 ป่าตามประเพณี เป็นป่าที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนเป็นที่สิงสถิตของผี จึง เป็นที่เคารพยำเกรง ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปตัดไม้หรือไปรบกวนความสงบ

4.4 ป่านอกเขตป่าชุมชน อาจจะเป็นป่าที่ชุมชนข้างเคียงดูแลรักษา ต้องทำตามกฎ กติกาของชุมชนที่เป็นเจ้าของ ในกรณีที่มีการแย่งทรัพยากรกันมาก ชาวบ้านอาจจะถือว่าเป็นป่า สงวนของรัฐที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมักจะควบคู่ไปกับการดูแล ตรวจตราป่า ชาวบ้านที่ไปเลี้ยงสัตว์หรือเก็บของป่า มักจะช่วยสอดส่องไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้า มาลักลอบตัดไม้หรือเก็บของป่าที่มีจำนวนน้อยไปขาย บางพื้นที่การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน อาจจะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นหรือไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรและส่วนใหญ่แล้วคำปรับที่ได้รับจะนำไปใช้ ในกิจกรรมส่วนรวม เช่น สร้างศาลาในหมู่บ้าน บูรณะวัด ซ่อมแซมโรงเรียน หรือบางพื้นที่อาจแบ่ง เงินบางส่วนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงแก่ผู้ที่ต้องเสียสละเวลาทำงานในไร่มาเดินตรวจป่า

5. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยการรักษาป่า จากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนพบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกคุณค่าของป่าและแสดงความจำเริญที่ต้อองอนุรักษ์ป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการเผชิญปัญหาการขัดแย้งทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชนและกลุ่มการประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

ความหมายของป่าชุมชน

อำนาจ คอวนิช (2528) กล่าวถึงความหมายของป่าชุมชนว่า หมายถึง ป่าธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน ผู้นำชุมชน ซึ่งสถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกในป่าชุมชนควรจะเป็นไม้ที่โตเร็ว เพื่อที่จะได้ให้ผลเร็ว แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่าควรเป็นชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความสำนึกในความเป็นเจ้าของ การใช้ประโยชน์และผลประโยชน์จากป่าชุมชน ให้คณะบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลเป็นผู้แบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ที่กล่าวว่า ลักษณะของป่าชุมชนนั้นมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ ป่าที่ปลูก เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมมือกันปลูกขึ้นมาโดยอาจจะใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน หรือที่ดินที่ซื้อร่วมกัน และป่าธรรมชาติ ประชาชนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่มีอยู่ หรือแบ่งตามประเภทของป่าชุมชนซึ่งมีอยู่หลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทต่างก็มีกิจกรรมในการดูแลรักษาเพื่อประโยชน์ของชุมชนที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ โดยยึดหลักความสมดุลในการให้ประโยชน์และการดูแลรักษาทดแทน ซึ่งอาจจะแบ่งประเภทของป่าชุมชน ดังนี้

1. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำทางการเกษตร ป่าประเภทนี้ก็จะมิกฎเกณฑ์ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด เพราะมีความเชื่อว่าการทำลายป่าไม้ ก็จะเป็นการทำลายต้นน้ำไปด้วย ซึ่งจะเป็นสาเหตุสำคัญต่อการลดลงของปริมาณน้ำในลำธาร และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศอีกด้วย

2. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย ป่าประเภทนี้ก็จะสงวนไว้เพื่อสนองความจำเป็นในการใช้ไม้ของชุมชน เช่นการปลูกสร้างบ้านเรือน ไม้ฟืน แหล่งอาหาร หากมีการใช้ประโยชน์ในส่วนนี้จะมีระบบควบคุมการตัดไม้ และปลูกต้นไม้เพื่อให้เติบโตทดแทน

3. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้ตามความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน พื้นที่ป่านั้นเป็นที่ตั้งศาลหรือหอผี ที่ที่ป่าดังกล่าวจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชน ทำให้ไม่มีใครกล้าตัดไม้ในบริเวณนี้

4. ป่าชุมชนชายเลน เป็นป่าประเภทสงวนรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ปู กุ้ง หอย และสัตว์น้ำตามธรรมชาติอื่น ๆ เพื่อ ควบคุมทรัพยากรทางธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ และไม่ให้เกิดการสูญพันธุ์

การเกิดของป่าชุมชน

Blaikie, Piers and Harold Brookfield (1987) กล่าวว่า พฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรป่า น้ำ ที่ดิน ของชุมชน เป็นการตอบสนองต่อบริบททางนิเวศวิทยา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นเงื่อนไขท้องถิ่น และเงื่อนไขในระดับประเทศที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ ชูชัย สมितिไกร (2542) ที่กล่าวถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนไว้ 4 ประการ ได้แก่ 1) ทรัพยากรนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน 2) ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรนั้น 3) การดำรงอยู่ของชุมชนต้องมีเครือข่ายและมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีบรรทัดฐานร่วมกัน และ 4) ชุมชนต้องมีกฎระเบียบและกระบวนการที่เหมาะสม

โดยการเกิดของป่าชุมชนนั้น ขอบ เข้มกลัด และคณะ (2535) กล่าวว่า การเกิดองค์การชุมชนเพื่อที่จะอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีเงื่อนไขหลักอยู่ 2 ประการ คือ เงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนเอง และเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชน แต่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน

เงื่อนไขภายในชุมชน คือการได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งประโยชน์อาจเป็นทั้งประโยชน์เศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ทางสังคม บทบาทและความสามารถของผู้นำ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกระตุ้นชาวบ้านให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า

เงื่อนไขภายนอกชุมชน คือภัยธรรมชาติอันเนื่องมาจากการกระทำของคนบางกลุ่ม และมีผลทำให้คนในชุมชนนั้นเดือดร้อน ทำให้สมาชิกผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนได้เข้ามาแย่งชิงทรัพยากร เช่น การสัมปทาน การบุกรุกส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน และบทบาทของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานภายนอก

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2540) ได้วิเคราะห์เงื่อนไขของการยึดโยงอย่างเหนียวแน่นระหว่างป่าและชุมชนของนักคิดสายอุดมการณ์ป่าชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยสำคัญ 8 ประการ คือ 1) ชุมชนมีลักษณะมีความเป็นชุมชนสูง 2) ทรัพยากรยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ 3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ซึ่งเงื่อนไขในการเกิดจิตสำนึก แบ่งออกเป็น 4

ประการ คือ ประการแรก จิตสำนึกที่เกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่มีการสืบทอดต่อกันมา ประการที่สอง จิตสำนึกที่เกิดจากความจำเป็นในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน ประการที่สาม จิตสำนึกที่เกิดจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก และประการสุดท้าย จิตสำนึกที่เกิดจากภัยแล้ง 5) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง 6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน 7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน และ 8) มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

โดยแนวคิดนี้ได้สอดคล้องกับ หลาดซา ยรมิตานนท์ และคณะ (2536) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไว้ได้ 8 ประการ คือ 1) มีความเป็นชุมชนสูง ในที่นี้ชุมชนหมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง (วิพรพรรณ กาณจนะจิตรา, 2529) มีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คน ความสนใจร่วมกัน อาณานิคม การปฏิบัติต่อกัน และความสัมพันธ์ของสมาชิก 2) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 3) มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพนำไปใช้ได้ 4) มีผู้นำชุมชนที่มีความรู้ มีภูมิปัญญา มีความคิดริเริ่มและความเข้มแข็ง 5) มีองค์กรชาวบ้านที่เป็นรูปแบบหนึ่งรูปแบบใด 6) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสมบัติของชุมชน 7) เป็นชุมชนที่มีความถาวรทั้งทางด้านสังคมและด้านการใช้ทรัพยากร และ 8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายการใช้ทรัพยากรรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดอยู่แล้วในบางระดับ

องค์ประกอบ และรูปแบบของป่าชุมชน

เสนห์ จามริก และชช สันตสมบัติ (2536) ได้เสนอเกี่ยวกับการจัดรูปแบบป่าชุมชนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี หมายถึงการนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องผี และยึดมั่นในวิถีคิดที่ว่าด้วยสิทธิชุมชน สิทธิการใช้และสิทธิตามธรรมชาติ

2. รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ เป็นการจัดการทรัพยากรเนื่องจากมีความขัดแย้ง และแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกชุมชนสูง หรือพื้นที่ที่มีพลังกดดันต่อป่าค่อนข้างมาก เช่น มีการลักลอบตัดไม้ จึงนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เช่น การบวชป่า การทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นต้น

3. รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง เป็นขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายของรัฐในการแย่งชิงทรัพยากร เช่น ต่อต้านการให้สัมปทาน

เอกชนปลูกป่าเพื่อเศรษฐกิจต่อต้านนโยบายประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

แนวคิดพระราชบัญญัติป่าชุมชน

ป่าชุมชนนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ป่าชุมชนที่ยังคงเหลือและก่อเกิดอีกจำนวนมากนี้เป็นเพราะมีชุมชนเล็ก ๆ ที่อยู่รายรอบป่าเป็นผู้เฝ้าดูแล คอยเป็นเวรยามตรวจป่า และหลายครั้งที่ต้องต่อสู้กับอิทธิพลท้องถิ่น จนถึงขั้นเสียชีวิตก็มี

ความตื่นตัวของชาวบ้าน ที่สำนึกว่าป่าคือชีวิตของชุมชน เป็นของชุมชนหลังจากที่มีการต่อต้านการสัมปทานป่าไม้ของชุมชนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นทั่วภาคเหนือ เช่น ในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง กิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน และบ้านนาพาน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น และได้นำไปสู่การประกาศปิดป่าสัมปทานโดยรัฐในเดือนมกราคม 2532 เหตุการณ์เหล่านั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นการเรียกร้องขอความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร และเรียกร้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า อันเป็นทางเลือกในการรักษาป่าที่เหลืออยู่ จากการสำรวจพบว่า ปี พ.ศ. 2536 มีป่าชุมชน 136 ป่า ในปี พ.ศ. 2539 มีเพิ่มมากขึ้นเป็น 400 กว่าป่า ในปี พ.ศ. 2542 เพิ่มขึ้นเป็น 700 ป่า และปี พ.ศ. 2546 มีป่าชุมชนที่กรมป่าไม้อนุมัติโครงการถึง 753 โครงการด้วยกัน

กรณีการเข้าป่าห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2532 ถือเป็นตัวอย่างสำคัญต่อเนื่องจากกรณีการคัดค้านสัมปทานป่า ที่ทำให้ชาวบ้านภาคเหนือตระหนักว่า หากชุมชนไม่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมาย กรมป่าไม้ก็จะปล่อยให้บุคคลภายนอกเข้ามาบุกรุกทำลายป่าอยู่เรื่อยไป เหตุการณ์นี้จึงเป็นที่มาของขบวนการเรียกร้อง “พ.ร.บ. ป่าชุมชน” เพื่อรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ขบวนการเรียกร้อง “พ.ร.บ. ป่าชุมชน” ต้องใช้ระยะเวลานานจนถึงทุกวันนี้ พ.ร.บ. ป่าชุมชนก็ยังไม่บรรลุผล เพราะการมีความคิดที่แตกต่างกันในร่างของกฎหมาย และมีร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน เกิดขึ้นมาหลายฉบับ อย่างไรก็ตามขบวนการต่อสู้เพื่อให้ได้กฎหมาย ป่าชุมชนฉบับที่ประชาชนต้องการก็ทำให้ขบวนการป่าชุมชนของชาวบ้านมีความเติบโตทางความคิดมากขึ้น และทำให้มีการเกาะเกี่ยวกันเป็นขบวนการระดับภาคในนาม “สมัชชาป่าชุมชน” ในเวลาต่อมา

ความหลากหลายทางความคิดของคนในสังคมต่อป่าชุมชน นำไปสู่การประสานหน่วยงานหลายฝ่าย โดยมี ศ.นพ.ประเวศ วะสี เป็นประธาน และได้เชิญผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักกฎหมาย ผู้แทนชุมชน และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมพิจารณาร่างกฎหมาย ป่าชุมชนร่วมกันอย่างเป็นทางการในวันที่ 7-9 เมษายน 2539 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเรียกว่าร่าง

พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับคณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) อย่างไรก็ตาม หลังจากที่มีการโต้แย้งทางความคิดในเวทีสาธารณะระหว่างฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยได้นำสู่การมีเวทีเพื่อรับฟังความคิดเห็นตามระเบียบคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 93/2540 ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2540 และได้จัดทำประชาพิจารณ์ใน 3 ประเด็นได้แก่ 1) พื้นที่ให้จัดตั้งป่าชุมชน 2) กิจกรรมและที่อยู่อาศัยของผู้จัดการป่าชุมชน และ 3) วิธีการควบคุม ดูแล ให้การดำเนินการป่าชุมชนเป็นไปตามเป้าหมายอย่างแท้จริง

แม้การผลักดันเปลี่ยนแปลงนโยบายจะทำให้ได้อย่างยากลำบากก็ตาม ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2544 สภาผู้แทนราษฎรได้ส่งร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ให้วุฒิสภา จน ถึงวันที่ 26 พฤศจิกายน 2544 ที่ประชุมวุฒิสภาได้มีมติให้รับร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ไว้พิจารณาโดยจัดตั้งกรรมาธิการวิสามัญ จำนวน 27 คน และในวันที่ 15 มีนาคม 2545 ที่ประชุมวุฒิสภา ได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบ และที่ประชุมวุฒิสภาได้ลงมติให้แก้ไขเพิ่มเติม โดยแก้ไข 33 มาตรา เพิ่ม 7 มาตรา ตัด 2 มาตรา และส่งคืนกับสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2545 ณ เวลานั้นยังไม่ได้รับรองพระราชบัญญัติป่าชุมชนเลย แต่การขยายตัวของเครือข่ายป่าชุมชน ได้เพิ่มขึ้นทุกๆ ปี ก็เป็นนิมิตอันดีของขบวนการป่าชุมชน ซึ่งจะทำให้สังคมยอมรับได้ว่าแม้ พ.ร.บ. นโยบายจะไม่เปลี่ยน แม้รัฐไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของป่าชุมชนแบบชาวบ้าน แต่ชุมชนก็ยังคงทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเพื่อให้คนทั้งโลกอยู่เช่นเดิม (สวนป่าชุมชน, 2539)

สรุปแนวคิดเรื่องป่าชุมชนที่เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การจัดการและรักษาป่าแบบยั่งยืนถาวรมั่นคงโดยรัฐเพียงอย่างเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ ชาวบ้านผู้อยู่อาศัยใกล้ชิดป่า ฟังฟังอาศัยป่า ถ้าเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จะเหมาะสมกว่า เพราะเป็นการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนเอง สอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่น อนุรักษ์พัฒนาปลูกป่า บำรุงรักษา นันทนาการจะช่วยสนองทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ จะสามารถรักษาป่าไว้ได้ไม่ถูกทำลายอีกต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมเป็นคำที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันทั้งในวงวิชาการและในวงข้าราชการ โดยเริ่มนำมาใช้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และขจัดปัญหาความยากจนในชนบทลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประชาชนกลุ่มต่างๆ การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชน นับเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จต่อการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความ

เป็นธรรมในสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน จึงควรได้ศึกษาถึงความหมายของการมีส่วนร่วมที่ได้มีผู้รู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 42) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยการกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและความเหมาะสม กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

ประเวศ วะสี (อ้างใน สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 44) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีลักษณะเป็นการส่งข่าวสารให้แก่สังคมโดยวิธีต่างๆ เพื่อให้ทราบปัญหาความเดือดร้อน ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการเจรจาความขัดแย้งเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความเสมอภาค และเคารพในความเป็นมนุษย์

ศรีเพ็ญ ชูรงค์เดช (2544) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนการพัฒนา ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การชักชวนให้เข้ามามีส่วนร่วม รูปแบบนี้รัฐบาลจะเป็นผู้วางแผนนโยบาย และโครงการพัฒนาด้วยตนเอง ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำโครงการ แต่จะถูกชักจูงจากรัฐบาล ให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการดำเนินการโครงการ

2. การเจรจาต่อรอง รูปแบบนี้รัฐบาลและตัวแทนของประชาชน จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการจัดทำโครงการพัฒนา จะอยู่ในมือของรัฐบาลท้องถิ่น และตัวแทนหรือองค์กรประชาชน แม้ว่าในความเป็นจริงนั้น การริเริ่มโครงการจะยังคงมาจากรัฐบาลกลางก็ตาม แต่รัฐบาลท้องถิ่นและองค์กรประชาชนก็ยังสามารถร่วมการตัดสินใจ หรือเจรจาต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลกลางได้ เพื่อรักษาผลประโยชน์ท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด การวางแผนในลักษณะนี้ องค์กรประชาชนต้องมีศักยภาพสูง สามารถเจรจาต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นตนเองได้ แต่การเจรจาต่อรองที่เกิดขึ้น มักจะเกิดหลังจากที่รัฐบาลได้ดำเนินการวางแผนการพัฒนาไว้แล้ว หากการยินยอมหรือเปิดโอกาสให้ตัวแทนท้องถิ่น หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเข้าร่วมตั้งแต่การวางแผนตั้งแต่แรก

3. การจัดการวางแผนด้วยตนเอง รูปแบบนี้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการและควบคุมการวางแผนพัฒนาการใช้ทรัพยากรด้วยตนเองอย่างสิ้นเชิง นี่คือการวางแผนพัฒนาโดยการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงและเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ การวางแผนแบบนี้ไม่ได้อาศัยความคิดริเริ่ม ชักชวนและชักจูงจากบุคคลภายนอกหรือรัฐบาลเลย ประชาชนในท้องถิ่นสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหา แนวทางการวางแผนพัฒนา หรือ แม้กระทั่งการประเมินผลติดตาม

ผลสำเร็จโครงการตนเอง รูปแบบนี้เป็นการเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ให้แก่ประชาชนทุกคนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์

ประวิทย์ เรืองจำรัส (2544) ได้กล่าวการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดในเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์โครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างผลประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์แรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏเป็นรูปแบบของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

Uphoff (1993 อ้างใน ประวิทย์ เรืองจำรัส, 2544) ได้มีการมองการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนถึงลักษณะและผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมที่มาจากแรงจูงใจภายในจะเป็นแรงหนุน หรือช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอกโดยอาศัยอำนาจบารมี หรือแรงบีบบังคับจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจนอกชุมชนเองถึงจะสามารถกระทำได้สำเร็จ แต่ก็ไม่มีผลผูกพันทางจิตใจ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรม หรือโครงการต่างๆก็จะลดลง

2. รูปแบบของการเข้าร่วม การเข้าร่วมของประชาชนนั้น เป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเองโดยเฉพาะกิจกรรมที่ดำเนินถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชนสำหรับ

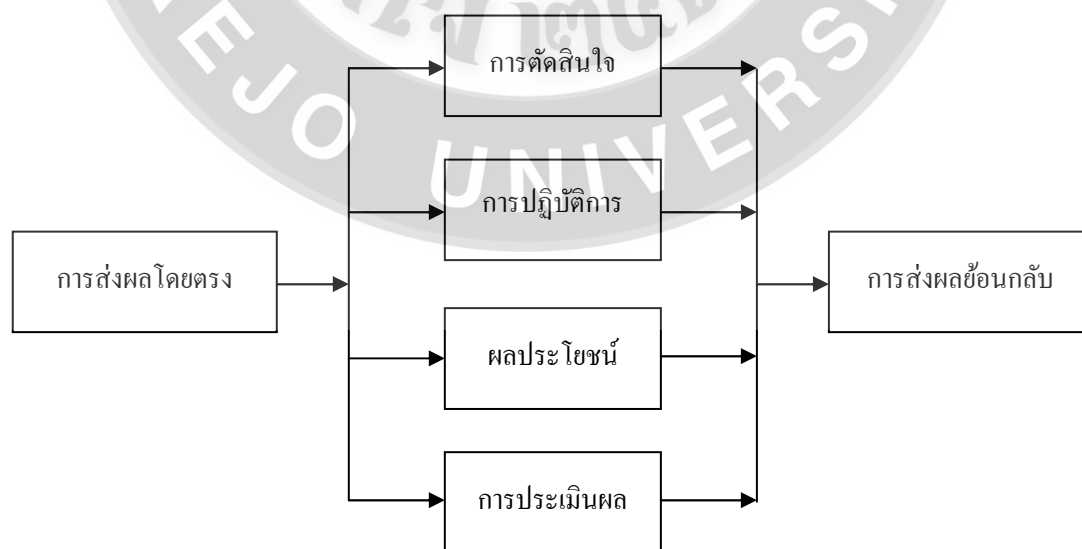
การเข้าร่วมกิจกรรม โดยผ่านกลุ่มตัวแทน เช่น กรรมการหมู่บ้าน การเข้าร่วมของประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุน และให้ความร่วมมือ

3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นช่วงเวลาของการมีส่วนร่วม การใช้เวลาในการเข้าร่วมในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ จะใช้เวลาเล็กน้อยแตกต่างกัน ความถี่ของจำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอและฤดูกาลที่เหมาะสมช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมในแต่ละครั้ง

4. ผลของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเองสร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

Peter W. C. Hoare (1986) ได้วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ถูกทํางายว่าเกิดจากการวางแผนที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม ส่วนใหญ่อาศัยการวางแผนในรูปแบบจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง โดยไม่มีข้อมูลที่เพียงพอและได้เสนอทางออกว่าการแก้ปัญหาต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา รวมทั้งกระบวนการในการตัดสินใจเพราะชุมชนมีศักยภาพจากฐานวัฒนธรรมชุมชนและฐานการผลิตที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบการเกษตรทางเลือดยั่งยืนอยู่ได้ โดยที่ชุมชนนั้นไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

Christopher J. N. Gibbs (1986) ได้สรุปว่า การแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยมาตรการหลายประการรวมทั้งการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ ต่อไปนี้คือ การตัดสินใจ การใช้ทรัพยากร การสื่อสาร และการจัดการแก้ไขความขัดแย้ง



แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดและสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม

กล่าวโดยสรุปคือ ความสำเร็จของการฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไม่ได้ขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งผู้ใช้ทรัพยากรด้วย หากชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจด้านนิเวศวิทยาของป่า น้ำ และที่ดินเป็นอย่างดี เมื่อชาวบ้านเห็นว่าป่าและทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้แล้ว เขาก็ยอมหวงแหนป่า และพยายามดูแลรักษาป่าให้ดี เพราะประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากป่าของชุมชนไม่ใช่ประโยชน์ทางการค้าเพื่อหวังผลกำไร หากแต่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ เช่น น้ำใช้ในการเกษตร อาหาร สมุนไพร ไม้ฟืน หรือแม้แต่ไม้ที่ใช้ในการสร้างหรือซ่อมแซมบ้าน ซึ่งมีจำนวนไม่มากก็ยังคงต้องผ่านการพิจารณาขออนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านหรือกลุ่มธรรมชาติอื่นๆ ในหมู่บ้านด้วยว่าจะไม่กระทบกระเทือนระบบนิเวศนอกจากการรับรองให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นแล้ว การอนุรักษ์ป่าควรจะควบคู่ไปกับการพัฒนา รัฐควรมุ่งพัฒนาชนบทโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคนมากกว่าพัฒนาวัตถุ โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ในท้องถิ่นไม่ต้องตัดไม้ขายหรือไม่ต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านหรืออพยพเข้าเมือง อีกประการหนึ่งการอนุรักษ์หรือการพัฒนาที่ดีควรจะผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ไม่ทำลายวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่สั่งสมมานานนับศตวรรษ เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งเชื่อมโยงองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนั้นการอนุรักษ์และการพัฒนาชนบทจะสัมฤทธิ์ผลได้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้านตลอดจนการรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่น

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526: 10) ได้สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ 4 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในกรค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เพื่อกำหนดเป็นกรอบการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

ลักษณะการมีส่วนร่วมได้แก่

1. ร่วมแสดงความคิดเห็นวางแผนและเสนอแนะ
2. ร่วมปฏิบัติตามแผนรวมทั้งสละเวลาหรือแรงงาน
3. ร่วมดูแลรักษาและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
4. ติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้แก่

1. ประชุมหารือเพื่อวางแผนทั้งการตัดสินใจในโครงการ
2. ลงมือปฏิบัติตามแผน
3. ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา
4. ประเมินโครงการและผลงานที่เกิดขึ้น

เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ้างใน สุพรชัย มิ่งมิลิทธิ์, 2536: 29) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิด ความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ผู้เข้าร่วมจะต้องมีอิสระ มีความสามารถและต้องเต็มใจ มีเวลาเพียงพอตลอดจนความสนใจ สามารถสื่อสารรู้เรื่องกันได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

Chaturvedi และ Mitra (อ้างใน สุวรรณี คงทอง, 2536: 17) ได้เสนอเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา 3 ประการคือ

1. ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรพัฒนาของรัฐ องค์กรเอกชน นักวิชาการและนักพัฒนา ในรูปของการช่วยเหลือทางการเงิน การเมืองและความรู้เทคนิค
2. ความพร้อมภายใน เช่น ผู้นำ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและกายภาพ โอกาสการเข้าร่วม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
3. การบำรุงรักษา เช่น ในรูปของสิ่งจูงใจ การบริหารและการจัดการองค์กรและกิจกรรม ตลอดจนแทรกแซงจากภายนอก

โดยการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวก็ได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการป่าไม้และนักพัฒนาในด้านความรู้ เทคนิค และความพร้อมของผู้นำ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

ข้อกำหนดเกี่ยวกับเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

1. ประชาชนต้องมีอิสระและสามารถที่จะมีส่วนร่วมได้อย่างเสรี โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเกินความสามารถของเขา
2. ประชาชนต้องได้รับความสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และนักพัฒนาท้องถิ่น

3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่จะสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมนั้น และสามารถสื่อสารรู้เรื่องในกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างดี

4. เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน มีผู้เสนอไว้ต่างๆ ดังนี้

Chapin (อ้างใน สุวรรณิ กงทอง, 2536: 18) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม โดยกำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กรของชุมชนดังนี้

1. การมีความสนใจและร่วมประชุม
2. การให้ความสนับสนุนและช่วยเหลือ
3. การเป็นสมาชิกและกรรมการ
4. การเป็นเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้ดูจากลักษณะต่างๆ ที่แสดงออกคือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุสิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงาน เป็นสมาชิกของคณะกรรมการและเป็นผู้ดำเนินการให้กิจกรรมนั้นโดยตรง

แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมนี้สามารถสรุปได้ 2 ประเด็นคือ

1. การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป ถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา โดยหมายถึงความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และความรับผิดชอบโดยสมัครใจ เต็มใจ มีความพร้อม เกิดจิตสำนึก มีความสนใจ ทั้งรับและส่งข่าวสาร มีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินงาน ผลประโยชน์และการประเมินผล

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อป้าชุมชน ได้แก่การมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความเต็มใจ มีอิสระ ได้รับสิ่งจูงใจ และได้รับการยอมรับ

ทั้งสองประเด็นนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการป้าชุมชนได้เป็นอย่างดี

การมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องของการพัฒนานั้น จะมีลำดับขั้นของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่จะแตกต่างกันบ้างในส่วนของรายละเอียด แต่โดยรวมแล้วจะเริ่มจากเรื่องที่ยากไปสู่เรื่องที่ยากขึ้น และมีความสลับซับซ้อนกันมากขึ้น เพื่อให้เป็นไปอย่างธรรมชาติ และเกิดความยั่งยืนของการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหา ซึ่งจะ เป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตนเอง เป็นผู้กำหนดกระบวนการให้ได้มาของแผนปฏิบัติตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการประเมินผลขั้นสุดท้าย ซึ่งจะเป็นแนวทางการแก้ไขปัญห ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการศึกษาชุมชน คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องมี “กรอบคิด” หรือเครื่องมือนำทางในการเข้าไปศึกษาชุมชน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงนำทฤษฎีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้มาเป็นกรอบทฤษฎีหรือเครื่องมือนำทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Social Action Theory)

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคมโดย Parson (1951: 279 อ้างใน สุวรรณี คงทอง, 2536) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไป การกระทำใดๆ ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละคน ระบบสังคมและวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดความเชื่อ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคล

Reeder (อ้างใน สุวรรณี คงทอง, 2536: 22) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมว่าประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง และการกระทำของบุคคลในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อและค่านิยมตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งความคาดหวัง ความผูกพันและความสามารถของบุคคลที่เป็นผู้กระทำ

นอกจากนี้ Reeder ยังได้อธิบายถึงสาเหตุของการกระทำไว้ดังนี้

1. ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสังคมซึ่งแต่ละคนมีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจกระทำแตกต่างกัน กำหนดพฤติกรรมต่างๆ ในชุมชนให้เราเห็นได้รวมทั้งพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้และการดูแลรักษา
2. บุคคลหรือองค์กร จะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มบุคคลซึ่งตัดสินใจว่ามันสอดคล้องหรือตรงกับปัญหาของสถานการณ์นั้นๆ
3. เหตุผลบางประการ อาจจะสนับสนุนการตัดสินใจและเหตุผลบางประการอาจต่อต้านการตัดสินใจ
4. เหตุผลนั้นตัดสินใจได้ให้น้ำหนักที่ต่างกัน ในการเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
5. เหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้นๆ ไม่ใช่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งหรือทั้งหมด แต่เป็นกลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนั้นๆ
6. ในการตัดสินใจ กลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทุกโอกาส

จากทฤษฎีดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่า การเข้าใจให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้นักในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม โดยต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณี ทัศนคติของบุคคล การพัฒนาโดยใช้สิ่งเร้าที่เหมาะสมนำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมและความสมัครใจ

ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน

การที่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือองค์กรประชาชน จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนมากน้อยเพียงใด จะต้องให้เกิดความเชื่อว่า การอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นมีประโยชน์และประสงค์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งการเกลี้ยกล่อมเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้บุคคลเกิดความเชื่อและประสงค์ที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชน

อำนาจ อนันตชัย (2531: 126-127) ได้ให้เสนอว่าการเกลี้ยกล่อม หมายถึงการใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อให้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์และผู้ถูกเกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลป์ในการเกลี้ยกล่อมเพื่อให้เกิดความเชื่อ โดยจะต้องคำนึงถึงระดับความรู้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมเวลาและสถานที่ด้วย

การเกลี้ยกล่อมจะได้ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมจนเข้าใจ แจ่มแจ้ง และเกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อมความต้องการของคนนั้น

Maslow (อ้างใน สุวรรณี คงทอง, 2536: 24) กล่าวว่า ความต้องการเป็นไปตามลำดับก่อนหลังเรียกว่า ลำดับขั้นของความต้องการโดยจะต้องได้รับการตอบสนองในขั้นแรกแล้วความต้องการขั้นต่อไปจึงจะพัฒนาได้ตามลำดับดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า อาศัย น้ำ อากาศ อุณหภูมิที่เหมาะสมและที่อยู่อาศัย
2. ความต้องการความปลอดภัย ได้แก่ ความต้องการความปลอดภัยในการทำงาน
3. ความต้องการทางสังคมและการมีพวกพ้อง ได้แก่ การมีเพื่อนฝูงและเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน
4. ความต้องการมีศักดิ์ศรีและมีสถานภาพ ได้แก่ ให้อื่นยอมรับและยกย่อง
5. ความต้องการสัจการแห่งคนและคนมีชีวิตที่สมบูรณ์ ได้แก่ ต้องการความสำเร็จแห่งตน

จากทฤษฎีดังกล่าวพอสรุปได้ว่า การเกลี้ยกล่อมนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ โดยเฉพาะถ้าการเกลี้ยกล่อมนั้นเป็นเรื่องที่ตรงกับความต้องการขั้นพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจของมนุษย์แล้วก็จะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural-functional Theory)

ทฤษฎีนี้ได้เกิดขึ้นและพัฒนาโดยนักคิดที่สำคัญของ โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) วิลเบิร์ต อี มัวร์ (Willbert E. Moore) และทอลคอตต์ พาร์สัน (Talcott parson) โดยทฤษฎีนี้ให้ความเห็นว่าการที่สังคมอยู่ได้นั้นจะต้องมีโครงสร้างเพื่อปฏิบัติหน้าที่จำเป็นต่างๆ ของสังคม เช่น หน้าที่การอบรมเรื่องวัฒนธรรม การปลูกฝังประเพณี ความเชื่อหน้าที่การปกครอง การสร้างระบบควบคุมความประพฤติและการระงับข้อพิพาท (เจดน์ สง่า, 2535: 7)

โดยธรรมชาติของสังคมย่อมมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาจะเปลี่ยนแปลงช้าหรือเร็วนั้นย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ การติดต่อกับสังคมและวัฒนธรรมอื่นตลอดจนความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสมาชิกของแต่ละสังคม

ฐานคติ (Assumption) ของทฤษฎีนี้มีอยู่ว่า ในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ต่างๆ อยู่เป็นระบบ (system) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนย่อยต่างๆ หรือระบบย่อยต่างๆ ในสังคมจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์กันเพื่อจุดมุ่งหมายสุดท้ายของแต่ละสังคม ระบบย่อยที่สำคัญในทุกสังคม มนุษย์พอจะแยแ้งได้ดังนี้

1. ระบบย่อยที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง (family kinship system)
2. ระบบทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านให้การศึกษาอบรม (educational system)
3. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านการป้องกันรักษาและบำรุงสุขภาพสมาชิกของสังคม (health system)
4. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ (economic system) ระบบสังคมอาจแยกพิจารณาได้ 4 ระบบคือ
 - 4.1 บทบาท (role)
 - 4.2 กลุ่ม (group)
 - 4.3 ขนบจารีต (norms)
 - 4.4 คุณค่าหรือค่านิยม (value)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของการศึกษาจะอยู่ที่บทบาทและฐานะ (status role) ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม นอกจากนั้นพาร์สัน ได้เน้นกระบวนการทางสังคมที่ต้องศึกษาคือ

1. ระบบการติดต่อ (communication) เพราะการมีปฏิริยาจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในความหมายร่วมกัน มีการใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน ในระบบนี้ภาษามีความสำคัญมาก

2. ระบบของการรักษาขอบเขตทางสังคม (boundary maintenance) เพราะสังคมจะคงอยู่ได้ต้องมีภาวะสมดุลแต่ความสามารถในการคงรูปซึ่งจะขึ้นอยู่กับความมั่นคงในจารีตประเพณี การยอมรับและการปฏิบัติของสมาชิก การยอมรับและเข้าใจสถานะเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกัน

3. การผนวกระหว่างระบบวัฒนธรรมและสังคม นั่นก็คือระบบทั้งสามจะไม่ขัดแย้งกัน

4. การควบคุมทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการกระตุ้นสมาชิกของสังคมที่ออกนอกกฎทางให้หันกลับเข้ามาประพฤติปฏิบัติตนแบบเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม

5. การดำเนินการอบรม (socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการที่พร่ำสอนอบรมให้สมาชิกของสังคมได้ทราบแนวอันจะทำให้บุคคลยอมรับเป็นของตน โดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับซึ่งอาจดำเนินการโดยครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัยหรืออื่นๆ

6. การมีสถานะเป็นสถาบัน (institutionalization) กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลต่างๆ ยอมรับการอบรมค่านิยมและซึมซาบไปในระบบของการประเมิณบุคลิกของคน ทำให้สามารถประสานปัจจัยทางบุคลิกและวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน และจะทำให้เกิดมาตรฐานของการให้รางวัลและการลงโทษต่อพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน ทำให้เกิดความพอใจและสามารถคาดหวังพฤติกรรมได้อย่างชัดเจน เมื่อนั้นจะเกิดภาวะสถาบัน

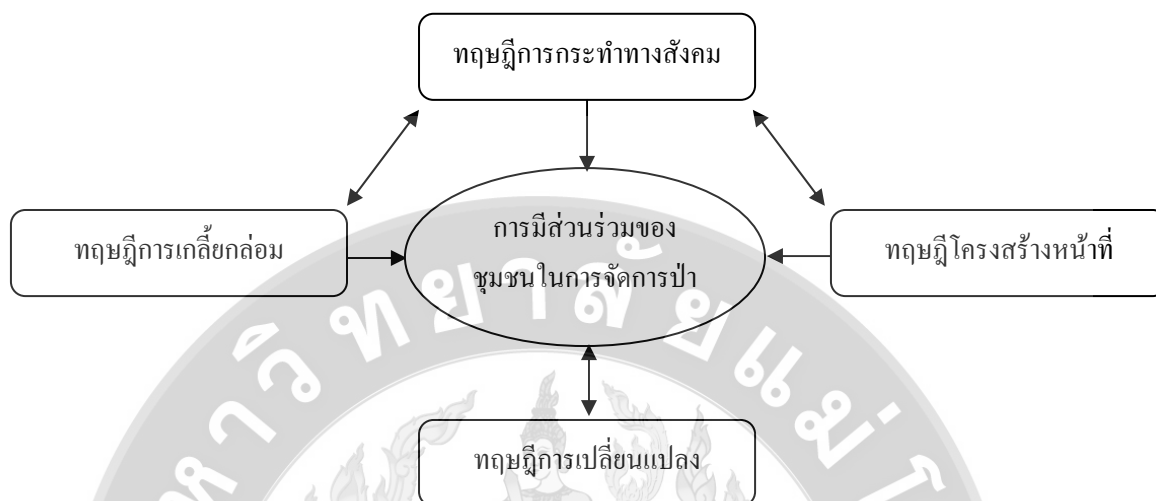
จากทฤษฎีนี้พอจะสรุปเป็นแนวคิดในการใช้วิเคราะห์ข้อมูลสำคัญด้วยทฤษฎีนี้ได้ กล่าวคือ เมื่อเราได้พบเหตุการณ์ต่างๆ ในท้องที่ที่มีป่าชุมชนก็จะพบสังคมระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยระบบย่อยต่างๆ เช่น ระบบครอบครัว โรงเรียน วัด กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนความเชื่อและศาสนาต่างๆ ซึ่งระบบย่อยเหล่านี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ในชุมชนให้เราเห็นได้ รวมทั้งพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้และการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ แต่ละท้องถิ่นเหล่านั้น

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและนวัตกรรม (Social Change and Innovation)

หลักการสำคัญของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและนวัตกรรมมีดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อบรรยากาศของพฤติกรรม
2. มิติทางพุทธิพิสัยทางจิตวิทยา (psychological affective) ของแบบแผนอุปนิสัยและประเพณีปฏิบัติต่างๆ
3. หลักการที่เป็นเชิงโครงสร้างทางสังคมอย่างหลวมๆ ก็เปลี่ยนแปลงได้ง่าย
4. พฤติกรรมส่วนบุคคลที่สัมพันธ์กับกลุ่มและกลุ่มยอมรับแบบแผนใหม่ๆ ที่นำเสนอแก่สมาชิกทั้งหมดของกลุ่ม (Goodenough Ward, 1963: 377-379 อ้างใน อำนาจ อนันตชัย, 2531)

สรุปทฤษฎีทั้ง 4 นี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยการเกิดความเชื่อศรัทธาในประเพณีวัฒนธรรมจนเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติและเป็นที่ยอมรับด้วยการรักษาป่าชุมชนไว้เพื่อส่วนรวมต่อไป



แผนภาพที่ 2 รูปแบบทฤษฎีต่างๆ กับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้ว คณะผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวความคิดและแนวทางสำหรับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาในขั้นตอนที่ 1 คือประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนห้วยทราบขาว ของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน แต่ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนตามยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategies of Change) ที่ได้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือการมีส่วนร่วมในการวางแผนการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลในระบบใช้ประโยชน์ ซึ่งคณะผู้วิจัยจะทำการพัฒนาให้ประชาชนในหมู่บ้านมีการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมตามขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวต่อไป

เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม

การพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมโดยเทคนิค AIC

การพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมโดยเทคนิค AIC นั้น สุกัญญา อธิปอนันต์ (2542: 17) ได้อธิบายว่าเป็นกระบวนการที่คิดค้นและพัฒนาโดย ทูริค ซาโต้ (Turid Sato) ชาวอนอร์เวย์ และนายวิลเลียม สมิท (William Smith) ชาวอังกฤษ แห่งสถาบัน ODII (Organizing for Development, An

International Institute) Washington D.C., USA ทำการฝึกอบรมให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยได้นำเทคนิคที่เขาค้นพบมาใช้โดยเรียกว่ากระบวนการ A-I-C ซึ่งย่อมาจาก Appreciation, Influence และ Control

หลักการและเทคนิค

1. AIC เป็นวิธีการและเทคนิคในการเอาคนที่ทำงานร่วมกันทั้งหมดในระบบใดระบบหนึ่งเข้ามาประชุมเชิงปฏิบัติการซึ่งดำเนินการใน 3 ขั้นตอนดังนี้

1.1 ขั้นที่ 1 A = Appreciation

1.2 ขั้นที่ 2 I = Influence

1.3 ขั้นที่ 3 C = Control

2. AIC เป็นวิธีการจัดประชุมสัมมนาระดมความคิดที่รวมพลัง ปัญญาและพลังสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคลเข้ามาเป็นกำลังพัฒนาโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตยเพื่อกำหนดอุดมการณ์ร่วม (shared ideal)

เทคนิคและวิธีการ

เทคนิคและวิธีการในการระดมความคิดตามกระบวนการ AIC แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการสร้างการเรียนรู้ คือ การทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่นโดยไม่รู้สึกหรือแสดงการต่อต้านหรือการวิพากษ์วิจารณ์ ในขั้นนี้ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกันโดยการเขียน โดยการพูด ประกอบด้วย 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ

1.1 การวิเคราะห์สถานการณ์

1.2 การให้ทุกคนแสดงออกถึงความคิดเห็นและกำหนดอนาคตของงาน หรือกิจกรรมที่จะทำโดยต้องการให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาไปในทางใดซึ่งทำให้ทุกคนมองไกล มองกว้างและสร้างสรรค์

2. ขั้นตอนการกำหนดวิธีการหรือยุทธศาสตร์ ที่จะทำใหบรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” ซึ่งมาจากการให้ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มากำหนดวิธีการ มีขั้นตอนย่อยๆ ที่สำคัญคือ

2.1 ทุกคนมีโอกาสแสดงวิสัยทัศน์ร่วมกันอย่างทัดเทียม

2.2 นำวิธีการที่ทุกคนเสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่แยกแยะและกลุ่มเห็นพ้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จที่กลุ่มต้องการ

2.3 ในการพิจารณาเลือก “วิธีการสำคัญ” สมาชิกกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันสูงรวมถึงการถกเถียงโต้แย้งกันด้วย

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ คือ การนำเอา “วิธีการที่กำหนดตามขั้นที่ 2” หรือนำเอา “วิธีการสำคัญ” มากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดว่าทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะใช้งบเท่าใดจากแหล่งใด มีขั้นตอนย่อยๆ ดังนี้

3.1 สมาชิกทุกคนจะร่วมกันกำหนดความรับผิดชอบ

3.2 จะเป็นผู้กำหนด “ข้อผูกพัน” ให้ตนเองเพื่อควบคุมให้นำไปสู่อุดมการณ์หรือบรรลุมเป้าหมายร่วมกัน

การนำเทคนิค AIC ไปใช้

1. ผู้ร่วมประชุมสัมมนาควรมีลักษณะเบญจภาคี

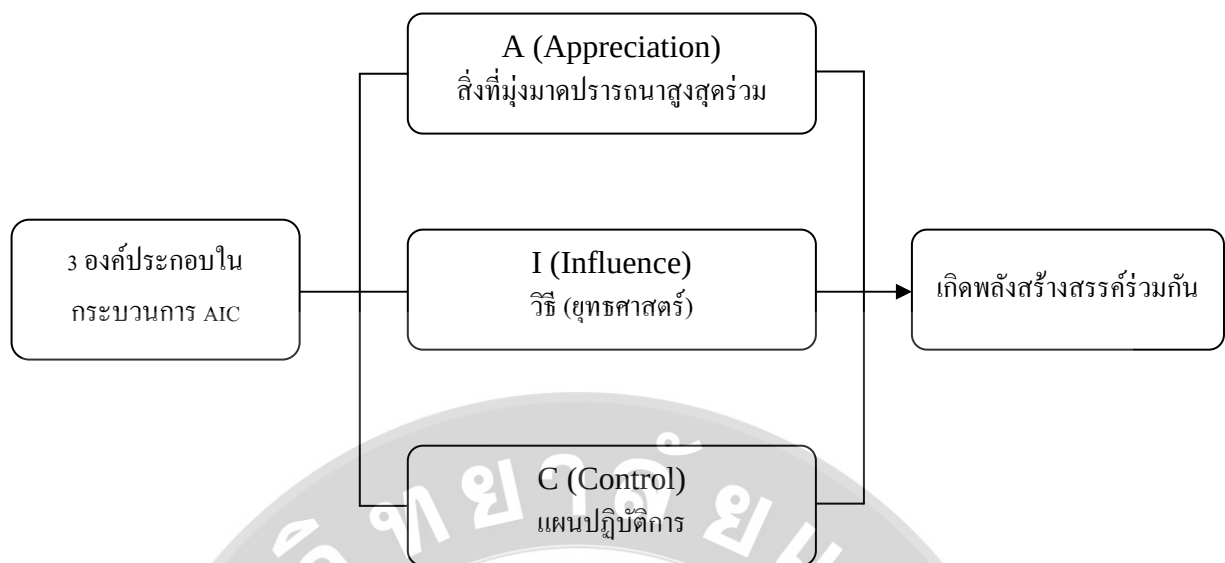
2. รูปแบบการนำเสนอข้อมูลควรเป็นไปเพื่อให้ทราบข้อเท็จจริง

3. การประชุมสัมมนาแบ่งเป็น

3.1 ขั้นตอน A = Appreciation คือ ให้สมาชิกกลุ่มเข้าสัมมนาทุกคน มีส่วนร่วมในการกำหนดสภาพสังคมที่พึงปรารถนาหรือ กำหนดอนาคตของงานเท่ากับสร้าง vision “อุดมการณ์” หลักปณิธาน (mission) ร่วมกันในการดำเนินงานร่วมกัน

3.2 ขั้นตอน I = Influence คือ ให้สมาชิกกลุ่มกำหนดแนวทาง หรือมาตรการ เพื่อให้ออกมาเป็นวิธีการที่สำคัญ

3.3 ขั้นตอน C = Control คือ ให้ทุกคนกำหนดแผนปฏิบัติว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อใด ใช้งบประมาณเท่าใดจากแหล่งใด ใครควรรับผิดชอบอย่างไร จากที่กล่าวมา แสดงเป็นขั้นตอนได้ในแผนภูมิ



แผนภาพที่ 3 แสดงขั้นตอนเทคนิค AIC
ที่มา: โกวิท พวงงาม (2539: 3)

การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA)

ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา สาขาศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2536: 8-11) ได้เสนอเทคนิคการพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมไว้เป็นลำดับดังนี้

การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) หมายถึง ช่องทางและวิธีการที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงความคิดประสบการณ์ การวิเคราะห์ภาวะชีวิตของชุมชน การวางแผน และการดำเนินการโดยชุมชนเองในกระบวนการ PRA นักวิจัย นักพัฒนา หรือนักวิชาการจะมีบทบาทช่วยแนะนำวิธีการเทคนิคต่างๆ เพื่อให้การวิเคราะห์ชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่เครียด และมีส่วนร่วม

หลักการของ PRA

หลักการที่สำคัญที่สุดของการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมโดยวิธีนี้คือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในกระบวนการศึกษา ผู้จัดต้องพยายามที่จะสอดแทรกหรือชักจูงให้น้อยที่สุด ควรปล่อยให้กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกิจกรรมได้แสดงความคิดเห็นเต็มที่ การศึกษาชุมชนโดยวิธีนี้โดยทั่วไปแล้วจะใช้กลุ่มเป้าหมายประมาณ 6-10 คน ถ้ากลุ่มเป้าหมายมีจำนวนน้อยเกินไปก็จะขาดการยืนยันและตรวจสอบข้อมูลจากกันและกัน จุดเด่นของวิธีการนี้คือ สมาชิกที่มาร่วม

กิจกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่รู้หนังสือ และแม้แต่ผู้ที่ไม่สามารถสื่อสารภาษาพูดกับผู้จัดได้ก็ยังสามารถใช้วิธีการนี้ได้ ถ้ามีล่ามหรือผู้ที่คอยอธิบายประเด็นให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจ

ขั้นตอนของ PRA

1. วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมการทำ PRA

วิธีการนี้สามารถใช้วัสดุหลายอย่างในการดำเนินการศึกษา ขึ้นอยู่กับสถานที่และกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษาเก็บข้อมูล ถ้าสถานที่อยู่ห่างไกลการคมนาคมมากๆ หรือการคมนาคมไม่สะดวก การนำเอาวัสดุเข้าไปจัดกิจกรรมยังคงเป็นเรื่องยุ่งยากพอสมควร หรือถ้ากลุ่มเป้าหมายที่เราต้องการจัดกิจกรรมเพื่อเก็บข้อมูล หรือชาวบ้านที่ขาดทักษะในการเขียนเป็นต้น ดังนั้นการใช้อุปกรณ์จึงจำเป็นต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับข้อมูลที่ต้องการ สถานที่ และกลุ่มเป้าหมายที่เราต้องการศึกษาเก็บข้อมูลนั้นๆ ด้วย อย่างไรก็ตามใครขอเสนอแนะวัสดุที่จำเป็นต้องใช้ในกิจกรรมดังต่อไปนี้

1.1 วัสดุในการเขียน เช่น กระดาษโปสเตอร์หรือกระดาษอื่นที่ใช้แทนกันได้ สีเคมี ปากกา ดินสอ หรือแม้แต่ก้อนถ่านก็สามารถใช้เพื่อเขียนได้

1.2 วัสดุจากธรรมชาติ เช่น กิ่งไม้ ก้อนดิน ก้อนหินขนาดต่างๆ เมล็ดพืชชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เมล็ดข้าวโพด เมล็ดถั่ว เป็นต้น

1.3 ในกรณีที่ไม่สามารถจะหาวัสดุในข้อ 1 ได้ อาจจะใช้นาฬิกาดินหรือลานซีเมนต์แทนและใช้ไม้ขีดไฟหรือถ่านเขียนแทนก็ได้

2. วิธีการของ PRA

การทำแผนที่ (mapping) อย่างมีส่วนร่วมโดยมีการเตรียมการดังต่อไปนี้

2.1 ตัดสินใจเลือกว่าจะทำแผนที่ประเภทใด

2.1.1 แผนที่ทางกายภาพและทางสังคม (แสดงบริเวณที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านและความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน เป็นต้น)

2.1.2 แผนที่แสดงทรัพยากรธรรมชาติ (แสดงบริเวณพื้นที่หมู่บ้าน)

2.1.3 แผนที่แสดงพื้นที่ต้นน้ำ ป่าไม้ ไร่นา เป็นต้น

2.2 กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา

2.3 ค้นหาว่าใครรู้เรื่องเหล่านี้และมีความเต็มใจที่จะแบ่งปันความรู้เหล่านี้

2.4 เลือกสถานที่และสื่อที่เหมาะสม

2.4.1 บนพื้นที่โดยใช้กิ่งไม้ ก้อนหิน

2.4.2 บนพื้นบ้าน หรือพื้นที่ผิวเรียบ โดยใช้ชอล์ก ก้อนหิน เป็นต้น

2.4.3 บนกระดาน โดยใช้ดินสอ ปากกา และเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ เป็นต้น

หมายเหตุ

ข้อห้าม: ห้ามก้าวก่ายหรือรบกวน ยกเว้นเฉพาะบางโอกาสที่จำเป็นเท่านั้น

คำแนะนำ:

1. บางครั้งการทำแผนที่ต่อเนื่องกันหลายๆ อันก็เป็นวิธีการที่ดีและใช้ได้ผล
2. ควรเลือกสถานที่และวัสดุที่ผู้ใช้รู้สึกอิสระและคุ้นเคย
3. สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม
4. กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น การเดินสำรวจ การจัดลำดับความมั่งมี การศึกษาเจาะลึกในบางประเด็น
5. คิดค้นหาวิธีใหม่ๆ ในการทำกิจกรรมและปล่อยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคิดค้นหาวิธีของพวกเขาเอง
6. ขอสนับสนุนกับการทำกิจกรรม

การลงมือปฏิบัติกิจกรรม

1. ควรให้กลุ่มเป้าหมายนั่งเป็นวงกลมบนพื้นดินหรือบนพื้นห้อง โดยมีผู้วิจัยนั่งร่วมวงด้วย เพราะจะเป็นการสร้างความบรรยากาศของความเสมอภาค การยอมรับและการให้เกียรติระหว่างกัน
2. สร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายโดยวิธีการแนะนำตัว หรือวิธีการอื่นๆ ตามความเหมาะสมแล้วจึงเชิญให้ร่วมกิจกรรม
3. เริ่มสนทนาลงถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชักชวนให้ทำแผนที่หมู่บ้านอย่างง่ายๆ ลงในกระดาษที่เตรียมไว้ ต่อจากนั้นผู้ดำเนินการจะตั้งประเด็นและป้อนคำถามตามที่ได้กำหนดไว้ให้กลุ่มเป้าหมายใช้แผนที่และอุปกรณ์ที่เตรียมไว้เป็นสื่อในการให้ข้อมูล เช่น ถ้าต้องการทราบจำนวนและที่ตั้งหลังคาเรือนในชุมชน ก็กำหนดให้ผู้ร่วมกิจกรรมนำใบไม้ 1 ใบแทน 1 หลังคาเรือน วางไว้บนกระดาษที่เตรียมไว้ (แต่ละหลังคาเรือนตั้งอยู่ที่ไหนบ้าง) ก็จะได้ข้อมูล
4. ประเด็นที่จะศึกษาควรเริ่มจากประเด็นที่เป็นรูปธรรม เช่น แผนที่ที่ตั้งแต่ครัวเรือนจำนวนสมาชิก เป็นต้น แล้วค่อยๆ เปลี่ยนประเด็นที่เป็นนามธรรมขึ้นเรื่อยๆ เช่น ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นต้น
5. ตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลสามารถทำได้ทันทีในขณะที่กิจกรรมกำลังดำเนินอยู่ เพราะในกระบวนการของวิธีการนี้ ผู้ให้ข้อมูลจะแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลที่เพื่อนในกลุ่มให้อยู่ตลอดเวลา ในกรณีที่ความคิดเห็นต่อข้อมูลของผู้ให้ไม่ตรงกัน จึงถือว่าการตรวจสอบข้อมูลเป็นการตรวจสอบโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเอง

6. การจดบันทึกข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมควรได้รับการจดบันทึกไว้ทันที มิฉะนั้นจะเกิดการสูญหาย เพราะในกระบวนการการทำกิจกรรมจะมีการเคลื่อนไหวของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา

7. พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมได้อธิบาย ถกเถียง หรือแก้ไขข้อมูลอยู่เรื่อยๆ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลวิธีหนึ่งไปด้วย

8. วิธีนี้จะได้ผลมากยิ่งขึ้น ถ้ากิจกรรมดังกล่าวสามารถนำไปสู่การอภิปรายเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา และลงมือทำจริงๆ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักพัฒนา ชาวบ้าน และนักวิจัย มีแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ

1. แนวคิดที่เชื่อมั่นว่าชาวบ้านมีความสามารถในการกำหนดปัญหาและจัดการปัญหาของชาวบ้าน
2. แนวคิดที่คำนึงถึงบทบาทของผู้นำ
3. แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน
4. แนวคิดการทำงานระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิจัยในทุกขั้นตอน โดยมีขั้นตอนสำคัญรวม 4 ขั้นตอนคือ

- 4.1 ขึ้นตระหนักและศึกษาปัญหา
- 4.2 ขึ้นวางแผนแก้ปัญหา
- 4.3 ขึ้นดำเนินการแก้ปัญหา
- 4.4 ขึ้นประเมินผลและสรุปผลรวม

โดยรายละเอียดของทั้ง 4 ขั้นตอนนี้จะกล่าวไว้ในแนวทางการดำเนินงานวิจัย

การวางแผนพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วม

ในการวางแผนพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมนั้น อำนาจ อนันตชัย (2531: 120-171) ได้สรุปไว้ว่ามีขั้นตอนการดำเนินการ 6 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 เจ้าหน้าที่เฉพาะเรื่องที่จะร่วมปรึกษาหารือระหว่างผู้นำท้องถิ่น เจ้าของบ้านในพื้นที่นั้นให้รู้เท่าที่ผู้เกี่ยวข้องรับหลักการที่จะทำ

ขั้นที่ 2 สอบถามความต้องการ บันทึกเป็นหลักฐาน ความร่วมมือมีมากน้อยแค่ไหนผลได้จากโครงการ

ขั้นที่ 3 เตรียมรายการที่จะทำ

ขั้นที่ 4 ร่างโครงการ

ขั้นที่ 5 เตรียมระบบการใช้จ่าย

ขั้นที่ 6 ชุมชนเลือกปฏิบัติโครงการที่พิจารณาแล้ว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จักรพงษ์ พวงงามชื่น (2552ก: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนมีมิติของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ที่ทำให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติควบคู่กับกฎระเบียบ ข้อบังคับของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งชาวบ้านต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากฐานของการเรียนรู้และพัฒนาร่วมกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรับผลประโยชน์ร่วมกันอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ด้านการวางแผน และการติดตามและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนคือ กฎระเบียบ ข้อบังคับเข้มงวดเกินไป งบประมาณไม่เพียงพอและขาดความโปร่งใส และขาดการฝึกฝนเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อเข้ามา接班ช่วงต่อ สำหรับแนวทางแก้ไขควรมีการพิจารณาปรับกฎระเบียบข้อบังคับประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างสม่ำเสมอในการสนับสนุนงบประมาณ จัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างโปร่งใส และมีการคัดเลือกเยาวชนเพื่อฝึกฝนในกิจกรรมต่างๆ เพื่อรับช่วงงานต่อ จากสิ่งจำเป็นเร่งด่วนในการดำเนินการ จึงได้จัดกิจกรรม “การผลิตปุ๋ยน้ำชีวภาพโดยใช้วัสดุเหลือใช้ในครัวเรือน” แก่ชาวบ้าน ผลการประเมินหลังการฝึกอบรมพบว่าประชาชนมากกว่า 50% ของผู้เข้าร่วมอบรมสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ลดการใช้ปุ๋ยเคมี และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานได้

กาญจนา ทองทั่ว (2545: บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่องการจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน: กรณีศึกษาบ้านเตยงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ป่าและป่าชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ที่ป่าชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชาวบ้านมีมิติทาง

สังคมวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการยอมรับมากกว่าการใช้กฎระเบียบของทางราชการ สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะต้องระดมพลังชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานของการพัฒนา กิจกรรมการดูแลป่า ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือเกือบทั้งหมดบ้านไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟ หรือลาดตะเวน ปัญหาอุปสรรคในการทำงานป่าชุมชน ชาวบ้านต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบป่าชุมชนบางข้อให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันของชุมชน การสร้างผู้นำรุ่นที่สองเพื่อสืบทอดการทำงาน รวมทั้งโครงการบางโครงการที่มีค่าใช้จ่าย ชาวบ้านบางส่วนเห็นว่างานดูแลป่าควรเป็นงานอาสาสมัครมากกว่า บางครั้งเงินจะทำให้เกิดปัญหา

ชาวบ้านได้ให้ข้อเสนอแนะและแนวโน้มในการจัดการป่าในอนาคตว่าควรมีพิธีกรรมบวชป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนมีความหวงแหนป่า การดูแลรักษาป่าควรให้ความเอื้ออาทรและต้องการทำให้ป่าชุมชนเป็นมากกว่าป่าอนุรักษ์แต่สามารถทำให้เกิดรายได้และสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าได้ด้วยในอนาคตต้องการเห็นป่าชุมชนบ้านเตงงามพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัย ธรรมชาติขนาดใหญ่ให้ชุมชนและคนภายนอกได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน

อภิธ วิชาตะโยธิน (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านศิลาแลง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน พบว่าประเพณีการมีส่วนร่วมในอดีตดีในระดับหนึ่ง โดยการร่วมมือกันดูแลรักษาป่ามิให้ถูกทำลายมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เช่น การตั้งคณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำลำธารเพื่อบริหารจัดการโดยมีคณะกรรมการตรวจป่าอีกชุดหนึ่ง ร่วมกันดับไฟป่าและทำแนวกันไฟ ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีสบน้ำทุกปี ไม่ตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต รวมทั้งกำหนดขอบเขตป่าชุมชนอย่างชัดเจน โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนด้านการตัดสินใจอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการดำเนินงานอยู่ในระดับน้อย ด้านการใช้ประโยชน์อยู่ในระดับน้อย และด้านการติดตามและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง

สำหรับการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนศิลาแลงและปัญหาในอดีตและปัจจุบัน พบว่าในขั้นเห็นคุณค่า พบว่า ป่าถูกทำลายลงจากการทำไร่เลื่อนลอยและไม่มีน้ำ ผู้นำชุมชนจึงออกกฎระเบียบในการถางป่า และตัดไม้ขึ้น ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชนโดยประชาชนมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม การประเมินผลการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนศิลาแลง พบว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์ และประเมินผลทั้งก่อนและหลังปฏิบัติการมีความแตกต่างกัน แต่ไม่แตกต่างในทางสถิติ

พิระภัทร์ แสงด้วง (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้ให้ข้อมูล

ส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉลี่ย 11.22 ไร่ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ได้รับข่าวสารจากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากวิทยุและได้เคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกป่าและการดูแลรักษาป่ามากที่สุด มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในระดับมาก ในการนำไม้จากป่ามาทำฟืน มาก่อสร้างซ่อมแซมสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ ภายในหมู่บ้าน มีการเก็บหาของป่า และใช้น้ำซึ่งไหลมาจกป่าเพื่อการอุปโภคบริโภค ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ มีไฟป่าเกิดขึ้นเสมอในฤดูแล้ง

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2538: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน พบว่า บ้านห้วยม้าโค้งมีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับสังคมภาคเหนือทั่วไป มีการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เมื่อเกิดภาวะการณ์ขาดน้ำอันเนื่องมาจากป่าที่เป็นแหล่งน้ำถูกทำลาย ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีการอนุรักษ์ป่า เกิดการยอมรับและมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อออกกฎระเบียบและจัดการให้ป่าชุมชนคงอยู่ มีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น จัดพิธีบวงสรวงเจ้าป่า ปลูกฝังความเชื่อที่ว่า ป่ามีผีเป็นผู้ดูแลรักษา ใครทำลายจะได้รับความวิบัติต่างๆ มีการเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการลงโทษผู้ที่ไม่ยอมรับกฎระเบียบของชุมชน และมีการติดต่อกับนักวิชาการในการเชื่อมโยงกับเครือข่ายชุมชนป่าอื่นๆ รวมทั้งชุมชนข้างเคียงทำให้มีการร่วมมือกันดูแลป่าผืนเดียวกัน

นำชัย ทนุผล (2529: 121 อ้างใน จักรพงษ์ พวงงามชื่น, 2552ข) ได้เสนอวิธีการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้คือ

1. รัฐบาลจะต้องเสริมสร้างบรรยากาศทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมบทบาทของประชาชนในการพัฒนาประเทศ ระบบราชการจะต้องมีการยืดหยุ่นพอสมควรในการเปิดโอกาสให้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. สร้างความรู้สึกลำบากในชุมชน เพื่อให้เกิดภาวะห่วงใยที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งของคนในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารในลักษณะการพูด การเขียน หรือทำแบบอย่างให้ดู โดยมีการสร้างแบบจำลองที่เหมาะสมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท
3. ใช้ประสบการณ์ที่เป็นความสำเร็จเป็นเครื่องจูงใจ หรือสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคคลในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
4. สร้างศรัทธา หรือความน่าเชื่อถือที่มีต่อผู้เป็นผู้นำ ในการสร้างความร่วมมือร่วมใจกันทำงานซึ่งอาจทำได้โดยการทำความคุ้นเคยกับชาวบ้าน รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของชาวบ้าน ช่วยงานของพวกเขาเท่าที่จะทำได้ และจะต้องมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อคนในชุมชน

5. มีการสร้างกลุ่มชุมชน โดยเน้นพวกเกษตรกรรายย่อยหรือพวกที่มีระบบเศรษฐกิจต่ำ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกและสนองความต้องการของกลุ่มในการดำเนินงานของกลุ่มนี้ จำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างมีระบบโดยเน้นถึงการดำเนินการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในการวางแผนและการตัดสินใจ

6. มีการให้การศึกษแก่สมาชิกของกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกันและมีการยอมรับสิ่งใหม่ไปปฏิบัติ

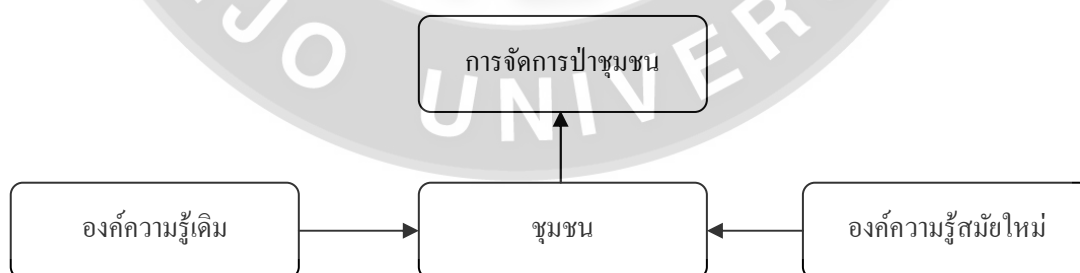
7. มีการเสริมสร้างการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ ทรัพยากรในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรทางกายภาพ ซึ่งนักพัฒนาจำเป็นต้องแสวงหาทรัพยากรเหล่านี้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น บุคคลที่มีความรู้ในชุมชน บุคคลที่มีลักษณะการเป็นผู้นำ หรือผู้ที่มีความสามารถเด่นๆ แต่แอบแฝงอยู่ในกลุ่มย่อย ควรจะให้ความสำคัญในการดึงเข้ามามีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติ

8. เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีการลงมือปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้เห็นผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้บุคคลมีความเข้าใจและมีกำลังใจในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไป

กรอบความคิดในการวิจัย

จากแนวคิดทฤษฎีและวิธีการในการวิจัยที่กล่าวมาแล้ว คณะผู้วิจัยสามารถสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. กรอบแนวคิดในการศึกษาประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว



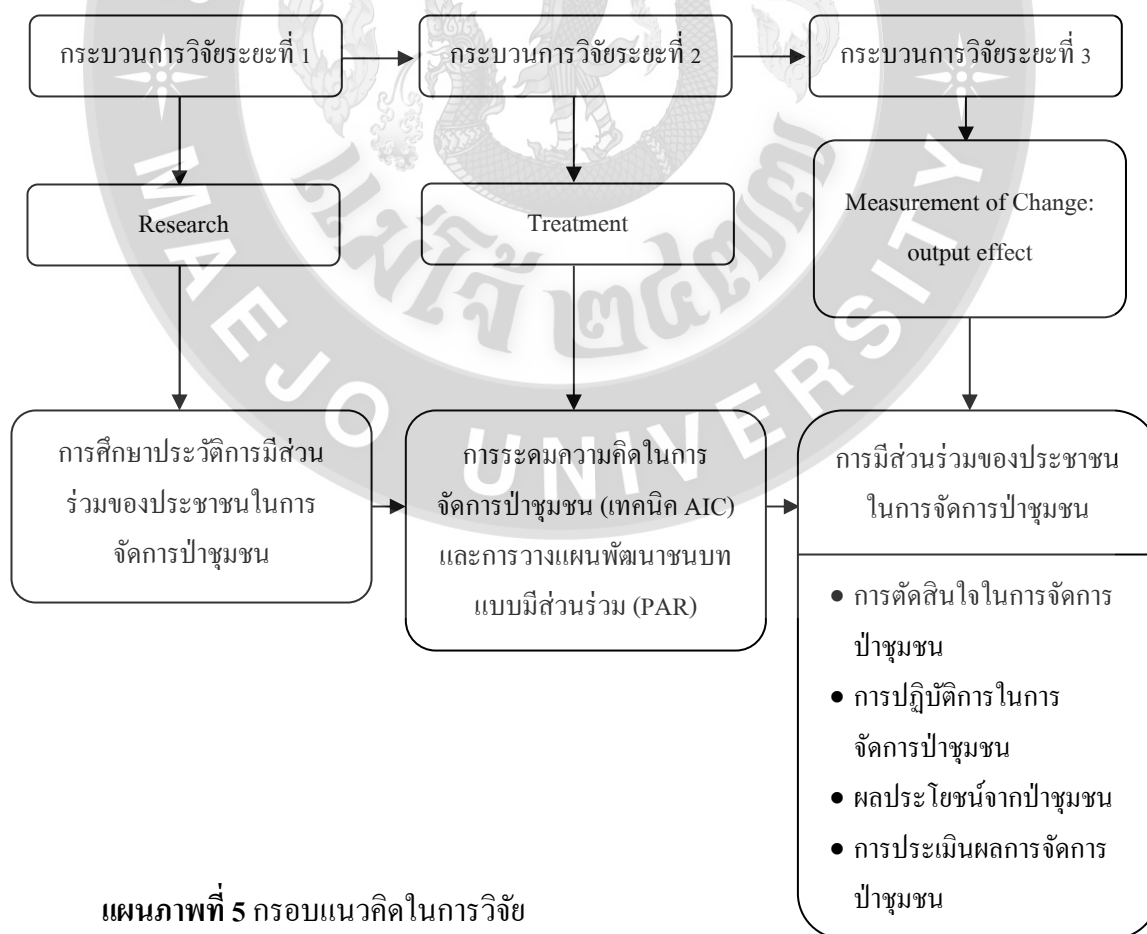
แผนภาพที่ 4 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาประวัติความเป็นมา

การจัดการป่าชุมชนเกิดจากการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ของชุมชน แล้วนำมาพัฒนาความเข้มแข็งในการจัดทรัพยากรในรูปแบบของป่าชุมชน

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองซึ่งมาจากภายนอกชุมชนที่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรของชุมชนตลอดเวลา โดยสะท้อนผ่านรูปแบบหรือกระบวนการต่างๆ เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เป็นต้น ภายใต้แนวความคิดที่ว่า “ระบบสังคมและระบบนิเวศมีความสามารถในการรองรับความเปลี่ยนแปลงได้ในระดับหนึ่ง หากระบบหนึ่งระบบใดเปลี่ยนแปลงหรือถูกกระทบกระเทือนอีกระบบหนึ่งก็จะเปลี่ยนไปด้วย เพราะทั้งสองระบบต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีการเชื่อมโยงระหว่างกันด้วย”

ในบางสถานการณ์ชุมชนมีความเป็นพลวัต กล่าวคือสามารถปรับเปลี่ยนไปได้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงทางภาวะธรรมชาติและความต้องการของประชาชน มีผลให้ทรัพยากรป่าไม้คงความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนตลอดไป แต่ในบางสถานการณ์ชุมชนกลับมีภูมิปัญญาพื้นบ้านขัดแย้งกับรูปแบบการผลิต ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้และปัญหาความเสื่อมถอยของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

2. กำหนดกรอบแนวคิดที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้คือ



แผนภาพที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน คณะผู้วิจัยได้กำหนดตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมีดัชนีชี้วัด 3 ประการ
 - 1.1 การร่วมปรึกษาหารือหรือพูดคุยปัญหาเรื่องป่าชุมชน
 - 1.2 ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ
 - 1.3 ร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ โดยมีดัชนีชี้วัด 7 ประการ
 - 2.1 ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน
 - 2.2 ร่วมสำรวจป่าชุมชน
 - 2.3 ร่วมปลูกป่า
 - 2.4 ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้และเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 2.5 ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน
 - 2.6 ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการเพื่อขอความร่วมมือ
 - 2.7 ร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ โดยมีดัชนีชี้วัด 5 ประการ
 - 3.1 ใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน
 - 3.2 ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงทำฟืน
 - 3.3 เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน หรือพืชชนิดอื่นๆ
 - 3.4 เก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค
 - 3.5 ใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมีดัชนีชี้วัด 3 ประการ
 - 4.1 ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน
 - 4.2 ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า
 - 4.3 ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

แนวทางการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนกรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนบ้านทาป่าเปา

คณะผู้วิจัยจะทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนบ้านทาป่าเปา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนโดยมีประเด็นที่สำคัญดังนี้

1. สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะดำเนินการในพื้นที่บ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่กิโลเมตรที่ 48 ถนนซูเปอร์ไฮเวย์ ลำปาง-เชียงใหม่ ห่างจากอำเภอแม่ทาประมาณ 6 กิโลเมตร มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 212 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 837 คน แยกเป็นเพศชาย 421 คน เพศหญิง 413 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวนลำไย เพราะปลูกทั่วไป และเลี้ยงโค (ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน, 2552) เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าต้นน้ำ และเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล เปิดให้ชุมชนอื่นๆ เข้ามาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยเฉพาะในเรื่องของการรักษาป่าชุมชนห้วยทรายขาวกว่า 13,000 ไร่ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2552)

2. ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ ประชาชนทั้งหมดในตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 2,609 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 7,671 คน (ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน, 2552)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย

3.1 ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน 2 แหล่ง คือข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัย หรือวารสาร เช่น เอกสารประจำตำบล หรืออำเภอจาก ที่ว่าการอำเภอแม่ทา และองค์การบริหารส่วนตำบลทาปลาดุก ตลอดจนข้อมูลปฐมภูมิจากการเข้าพบผู้นำชุมชนเพื่อพูดคุยซักถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนในด้านต่างๆ โดยใช้วิธีการสังเกต และใช้ชุดคำถามเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล

3.2 ทำการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ รวมทั้งกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะใจ คือการเลือกผู้ให้ข้อมูลเอง (Key informant) หรือเป็นการเลือกโดยใช้หลักเหตุผลและพิจารณาของตัววิจัยเอง โดยเลือกให้สอดคล้องเหมาะสมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งจะทำให้การเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน รวมทั้งหมด 20 คนโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และชุดคำถาม

3.3 เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวของประชาชนในอดีต โดยผู้ให้ข้อมูลคือ หัวหน้าครัวเรือนหรือประชาชนทั่วไปในบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จำนวน 212 คนโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และวิธีการสังเกต เหตุผลที่เลือกหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากชาวบ้านถือว่าป่าชุมชนห้วยทรายขาวเป็นของทุกครอบครัวที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ดังนั้นหัวหน้าครอบครัวจึงเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแห่งนี้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลด้านบริบทชุมชนที่ได้จากเครื่องมือประเภทต่างๆ มาจัดหมวดหมู่ และจัดเชื่อมโยงตามขั้นตอนและลำดับเวลา วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และจะทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และทำการสังเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดตามระบบเหตุผล ตามขั้นตอนการปฏิบัติงานในบริบทที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา (Description) ส่วนข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนจะนำมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เช่น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย (Weighted mean score: WMS) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ระบบการให้คะแนนซึ่งมีการแทนค่าดังนี้ “มากที่สุด” 5 คะแนน “มาก” 4 คะแนน “ปานกลาง” 3 คะแนน “น้อย” 2 คะแนน และ “น้อยที่สุด” 1 คะแนน สำหรับเกณฑ์การเปรียบเทียบค่าน้ำหนักคะแนนเฉลี่ยกำหนดค่าดังนี้

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	การมีส่วนร่วม
3.68-5.00	มาก
2.34-3.67	ปานกลาง
1.00-2.33	น้อย

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา

คณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยมี 4 ประเด็นในการพัฒนา คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การดำเนินงาน 3) การได้รับผลประโยชน์ และ 4) การประเมินผล โดยใช้เทคนิค AIC (Appreciation, Influence, and Control) ยุทธวิธีนำเปลี่ยน (Strategies of change) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นเทคนิคประกอบในการดำเนินการวิจัย

1. ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ ชาวบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยนำตัวแทนประชากรในชุมชนมาทั้งหมด 30 คน คือ ผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน และชาวบ้านบางส่วน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย

2.1 การพัฒนาการมีส่วนร่วมตามเทคนิค AIC

- Appreciation เป็นการทำให้ทุกคนให้การยอมรับผู้อื่น ชื่นชมผู้อื่นโดยไม่แสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์
- Influence เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- Control เป็นการนำกลวิธีมาสร้างเป็นแผนปฏิบัติการ

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากเทคนิค AIC ดังกล่าว คณะผู้วิจัยจะดำเนินการภายใต้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักพัฒนา องค์กรของรัฐ ชาวบ้าน และนักวิจัย โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (ทวีป ศิริรัมย์, 2537 อ้างใน อภัย วิภาตะโยธิน, 2543: 85-88)

- ขั้นตระหนักและศึกษาปัญหา โดยจะศึกษาปัญหา 3 ประการคือ 1) ปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต 2) ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต และ 3) ปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว
- ขั้นวางแผนแก้ปัญหา โดยมีเกณฑ์การพิจารณาเลือกทางแก้ปัญหา 3 ประการคือ 1) ทางแก้ นั้นสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาได้หรือไม่ 2) ทางแก้ปัญหานั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมของคนในชุมชน และ 3) การแก้ปัญหานั้นมีทฤษฎีหรือหลักการรองรับหรือไม่
- ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา คณะผู้วิจัยจะนำแผนการปฏิบัติงานลงสู่การปฏิบัติจริง มีการบันทึกเก็บข้อมูล มีการอภิปรายผล และประเมินผลของผู้ร่วมในการวิจัยทุกฝ่ายเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง
- ขั้นประเมินและสรุปผลรวม คณะผู้วิจัยจะทำการสรุปผลการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ

2.3 ยุทธวิธีการนำเปลี่ยน

เป็นยุทธวิธีการโน้มน้าวจิตใจ ความคิดของบุคคลเป้าหมายให้คล้อยตาม (Persuasive Strategy) ร่วมด้วย โดยใช้หลักตรรกะวิทยา สร้างทัศนคติใหม่ให้มีการพัฒนาการมีส่วนร่วมให้สูงขึ้นใน 4 ด้าน คือ 1) การตัดสินใจ 2) การดำเนินงาน 3) การได้รับผลประโยชน์ และ 4) การวางแผนด้วยยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลง โดยมีเครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแบบการสังเกต

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมจัดระบบข้อมูลหาความสอดคล้องเชิงเนื้อหา และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาใน 4 ประเด็น คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การดำเนินการ 3) การได้รับผลประโยชน์ และ 4) การประเมินผล คือ การเห็นคุณค่า (Appreciation) การปฏิสัมพันธ์ (Influence) และ การควบคุม (Control) โดยใช้ยุทธวิธีการนำเปลี่ยนเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

คณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยประเมินผลพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมใน 4 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับประโยชน์ และการประเมินผล โดยทดสอบเปรียบเทียบผลก่อนและหลังปฏิบัติการในกลุ่มเดียวกัน (One group pretest post-test)

1. ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ ชาวบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยนำตัวแทนประชากรในชุมชนมาทั้งหมด 30 คน คือ ผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน และชาวบ้านบางส่วนที่ได้ผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมมาแล้วในขั้นตอนที่ 2

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยคณะผู้วิจัยจะใช้ชุดคำถามที่เตรียมไว้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนเป็นรายบุคคลจำนวน 30 คน และใช้รูปแบบการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) โดยวิธีการสำรวจ โดยแบ่งการดำเนินงานวิจัยสำรวจออกเป็น 2 ระยะคือ 1) ก่อนการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจะประเมินการมีส่วนร่วมตามแบบสอบถามการจัดการป่าชุมชนที่กำหนดไว้ 2) หลังการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจะประเมินการมีส่วนร่วมตามแบบสอบถามการจัดการป่าชุมชน ชุดเดียวกับการประเมินผลก่อนการพัฒนา

เครื่องมือที่จะใช้ในการรวบรวมข้อมูลส่วนนี้คือแบบสอบถาม โดยคณะผู้วิจัยจะสร้างขึ้นตามแนวของวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้งแบบปลายปิดและปลายเปิดทั้งหมด 2 ขั้นตอนดังนี้

ตอนที่ 1 รวบรวมข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้าน

ตอนที่ 2 แบบวัดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยเนื้อหาจะครอบคลุม 4 ประเด็นดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมีดัชนีชี้วัด 3 ประการ

1.1 ร่วมปรึกษาหารือปัญหาเรื่องป่าชุมชน

1.2 ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ

- 1.3 เสนอแนวทางแก้ไข หรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ โดยมีดัชนีชี้วัด 7 ประการ
 - 2.1 ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน
 - 2.2 ร่วมสำรวจป่าชุมชน
 - 2.3 ร่วมปลูกป่า
 - 2.4 ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้และเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 2.5 ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน
 - 2.6 ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการเพื่อขอความร่วมมือ
 - 2.7 ร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่า
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ โดยมีดัชนีชี้วัด 5 ประการ
 - 3.1 ใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน
 - 3.2 ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงทำฟืน
 - 3.3 เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวานหรือพืชชนิดอื่นๆ
 - 3.4 เก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค
 - 3.5 ใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมีดัชนีชี้วัด 3 ประการ
 - 4.1 ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน
 - 4.2 ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า
 - 4.3 ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยในช่วงที่ 3 คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับข้อมูลพื้นฐานทั่วไป แต่สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนก่อนและหลังการพัฒนา จะใช้แบบสอบถามโดยประยุกต์ใช้แบบมาตราส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมจัดการป่าชุมชน โดยใช้ระบบการให้คะแนนซึ่งมีการแทนค่าดังนี้ “มากที่สุด” 5 คะแนน “มาก” 4 คะแนน “ปานกลาง” 3 คะแนน “น้อย” 2 คะแนน และ “น้อยที่สุด” 1 คะแนน สำหรับเกณฑ์การเปรียบเทียบค่าน้ำหนักคะแนนเฉลี่ยกำหนดค่าดังนี้

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	การมีส่วนร่วม
3.68-5.00	มาก
2.34-3.67	ปานกลาง
1.00-2.33	น้อย

The McNemar test หรือ The McNemar test for the significance of changes นำมาใช้เพื่อทดสอบนัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างกลุ่มหนึ่ง เป็นการทดสอบว่าผลการวัดหลังการเปลี่ยนแปลงจากครั้งแรกนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่



บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม และการประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทา จังหวัดลำพูน ในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในอดีต โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชนจำนวน 20 คน จากชุดคำถาม และแบบสัมภาษณ์ และชาวบ้านทาป่าเปา จำนวน 212 คน โดยทำการเก็บข้อมูลด้านบริบทชุมชน ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลด้านการจัดการป่าชุมชน และการมีส่วนร่วมในอดีต

ขั้นตอนที่ 2 เป็นพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนใน 4 ประเด็น คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การดำเนินงาน 3) การรับผลประโยชน์ และ 4) การประเมินผล โดยใช้เทคนิค A-I-C ได้แก่ การจัดเวทีให้ชาวบ้านเข้ามาพูดคุยถึงสภาพการณ์และปัญหาป่าชุมชน ความต้องการในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีการระดมความคิดให้ระบุสิ่งที่ทำให้บรรลุเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในอนาคต ในรูปของกิจกรรมหรือโครงการตามลำดับความสำคัญ และแสวงหาผู้รับผิดชอบ วางแผน และกำหนดกิจกรรมภายใต้โครงการต่างๆ วิธีดำเนินการ งบประมาณ และผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 คือ การประเมินผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยการทดสอบเปรียบเทียบก่อนและหลังจากกลุ่มตัวอย่าง 30 คน โดยทำการประเมินในทั้ง 4 ประเด็นตามตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ และทำการวิเคราะห์นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงหลังผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว

ขั้นตอนที่ 1

ข้อมูลพื้นฐานและการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านทาป่าเปาในการจัดการป่าชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานของบ้านทาป่าเปา

บริบทชุมชน

หมู่บ้านทาป่าเปาก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว โดยได้แยกตัวมาจากหมู่บ้าน ทาปลาตุก มีผู้ร่วมก่อตั้ง 8 คนใน 8 ตระกูล คือ พ่อน้อยยิ พ่อเผ่าขัด พี่เผ่าปู่ ลูกหนามโปธิ พ่อเผ่าสุริน พ่อเผ่าน้อยเต็ม ลูกหนามแปลงคำ พ่อเผ่าเอือน ทั้ง 8 คน ได้มาแผ้วถางป่าเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำแม่ทา และลำห้วยทรายขาวหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ชื่อ “ไม้เปา” หรือ “ไม้เต็งรัง” เป็นจำนวนมาก จึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านทาป่าเปา” ประชาชนในหมู่บ้านจึงมีคำว่า “เปา” ผสมอยู่ในชื่อและนามสกุล เอกลักษณ์ของบ้านทาป่าเปาคือภาษาที่พูด เป็นภาษาไทยคือ จากเมืองสิบสองปันนา ประเทศพม่า มีความเชื่อเรื่องผีซึ่งมีการทำพิธีเพื่อแสดงความเคารพจนถึงปัจจุบัน เช่น การเลี้ยงผีบ้าน เจ้านาย ผีขุนน้ำป่าห้วยทรายขาวในช่วงเดือนเก้า แรมเก้าค่ำ ของทุกๆ ปี

สำหรับตำบลทาปลาตุกเดิมคือ “แคว้นทาปลาตุก” และเมื่อปี พ.ศ. 2441 มีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยให้หัวเมืองประเทศราชขึ้นกับแขวงในเมือง และนอกเมืองลำพูน ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 มีการตั้งแขวงแม่ทาขึ้นมาใหม่ แคว้นทาปลาตุกจึงขึ้นกับแขวงแม่ทา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2485 ได้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอแม่ทา และแคว้นทาปลาตุกจึงเปลี่ยนเป็น “ตำบลทาปลาตุก” ในปัจจุบัน

บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาตุก ประกอบไปด้วย 14 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ตอนเหนือ ของอำเภอแม่ทา การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฟากที่ราบลุ่มแม่น้ำทา กับกลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำทา มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 143.74 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 89,840 ไร่ พื้นที่มากกว่า 70% เป็นพื้นที่ป่า ซึ่งบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา หมู่บ้านทาป่าเปามีป่าชุมชนรวม 13,000 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 8,000 ไร่ โดย 2,000 ไร่เป็นป่าลึกที่เข้าถึงยาก และป่าใช้สอย 3,000 ไร่ มีไม้หลากหลายชนิด เช่น ไม้แดง ไม้เต็ง และไม้สัก เป็นต้น ประชาชนมีความยึดมั่นในพุทธศาสนาที่น้อมนำมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม จนเกิดพิธีบูชาผีขุนน้ำขึ้น และสืบเนื่องพิธีกรรมดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านทาป่าเปาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา สวนลำไย เป็นต้น เน้นการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายด้วยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ในอดีต ผืนป่าแห่งนี้เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมเนื่องจากการได้รับสัมปทานตัดไม้ เพื่อนำฟืน และไม้หมอนรถไฟ รวมถึงการตัดไม้ไปทำเฟอร์นิเจอร์ ส่งผลให้ในฤดูแล้งขาดแคลนแหล่งน้ำ พิษพันธุ์สัตว์ป่าไม่มีน้ำพอสำหรับการบริโภค ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลและร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

ในปัจจุบันหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เนื่องจากลำน้ำห้วยทรายขาวที่ไหลผ่าน ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถหาของป่ามาบริโภคได้ทุกฤดูกาล และสามารถเก็บพืชบางชนิดมาขายที่ตลาดได้

ลักษณะทางกายภาพ

ลำพูน เป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคเหนือ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,505,882 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,815,675 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน (สมชัย เบญจชัย และคณะ, 2553) สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาและภูเขาสูงสลับซับซ้อนต่อเนื่องกันไปจากทิศตะวันออก จากข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมของสำนักงานป่าไม้ จังหวัดลำพูนมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 1,703,429 ไร่ หรือ 2,725.49 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 60.49 ของพื้นที่จังหวัด ป่าไม้ที่พบประกอบด้วยป่าไม้ 3 ประเภท คือ 1) ป่าเต็งรัง ป่าแพะ ป่าแดง 2) ป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ และ 3) ป่าดิบแล้ง (สำนักงานจังหวัดลำพูน, 2550) ตำบลทาปลาดุกประกอบไปด้วย 14 หมู่บ้าน ได้แก่

- 1) บ้านทาทุ่ง
- 2) บ้านทาป่าสัก
- 3) บ้านทาทุ่งไผ่
- 4) บ้านทาชมพู
- 5) บ้านทาปลาดุก
- 6) บ้านทาป่าเปา
- 7) บ้านทาสองท่า
- 8) บ้านขุนตาล
- 9) บ้านศรีทรายมูล
- 10) บ้านปางอ้อ
- 11) บ้านหน้าสถานี
- 12) บ้านแม่ป่าข่า
- 13) บ้านป่าตึง
- 14) บ้านป่าตึงเหนือ

บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก มีจำนวนครัวเรือนรวม 214 ครัวเรือน ประชากรชาย 421 คน หญิง 413 คน รวม 837 คน จำนวนผู้สูงอายุ 120 คน ผู้พิการ 7 คน บ้านทาป่าเปาตั้งอยู่ตอนเหนือของอำเภอแม่ทา อยู่ห่างจากอำเภอแม่ทาประมาณ 6 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศใต้ของที่ตั้งองค์การ

บริหารส่วนตำบลทาลาดคุก ซึ่งอยู่ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร อาณาเขตของบ้านทาป่าเปามีรายละเอียดดังนี้

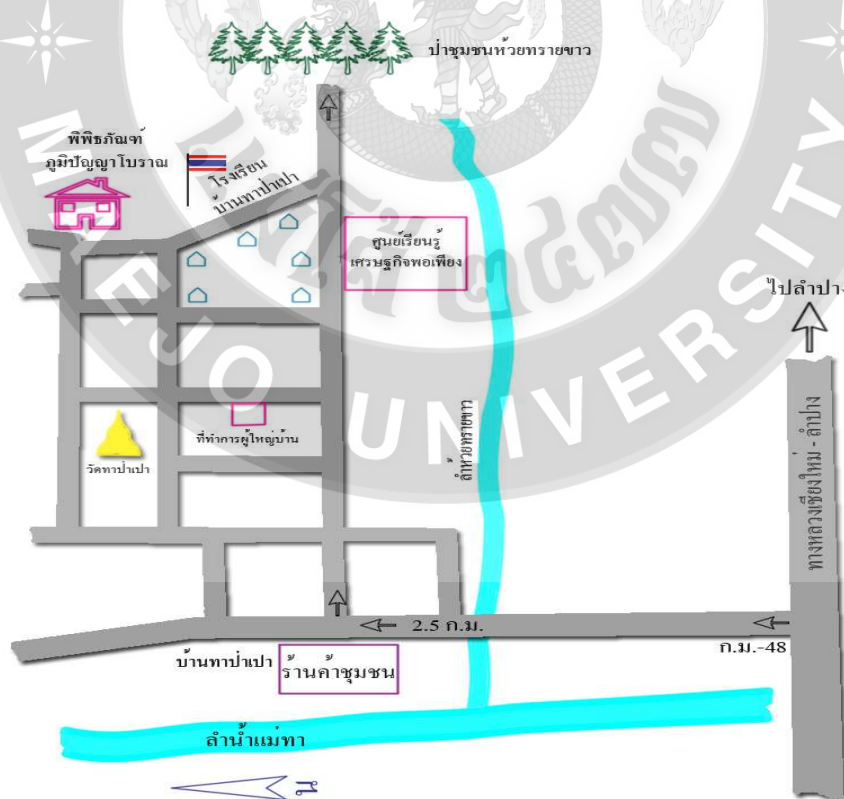
ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านทาลาดคุก หมู่ที่ 5 ต.ทาลาดคุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านทาทุ่งยาว หมู่ที่ 11 ต.ทาสบเส้า อ.แม่ทา จ.ลำพูน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอหางน้ำ จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านศรีทรายมูล หมู่ที่ 9 ต.ทาลาดคุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน

ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดที่ราบลุ่มแม่น้ำทาใกล้ลำห้วยทรายขาว โดยมีเทือกเขาขุนตาลเป็นแนวยาวอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบล บ้านทาป่าเปอยู่ห่างจากทางหลวง เชียงใหม่-ลำปาง ประมาณ 2.5 กิโลเมตร ขนาบข้างด้วยลำน้ำแม่ทา และลำห้วยทรายขาว โดยทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นผืนป่าชุมชนห้วยทรายขาว (รูปที่ 1) โดยป่าชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านกันพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์จากการเก็บผลผลิตจากป่า (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน, 2550) ในช่วงยุคของความเสื่อมโทรมของผืนป่าชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติจากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อคอยดูแลและร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม



รูปที่ 1 แผนที่บ้านทาป่าเปา ตำบลทาลาดคุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

เศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำสวน ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน อาชีพรอง คือเลี้ยงโคขุน พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 15,200 ไร่ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เน้นการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ด้วยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อัตราค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้านประมาณ 150-200 บาทต่อวัน พื้นที่ทำกินในหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 15,200 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำไร่และทำสวนมากที่สุดประมาณ 1,100 ไร่ รองลงมาเป็นพื้นที่ทำนาประมาณ 600 ไร่ สวนลำไย 360 ไร่ ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำสวนยางพารา มะม่วง และปลูกผักสวนครัว (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน

ประเภทการใช้ประโยชน์	จำนวนพื้นที่ (ไร่)	จำนวนครัวเรือน
ทำนา	600	181
ทำไร่ ทำสวน	1,100	207
ทำสวนลำไย	360	90
ทำสวนยางพารา	84	11
ทำสวนมะม่วง	24	20
ปลูกผักสวนครัว	10	125
เลี้ยงโค	130 ตัว	4
เลี้ยงสุกร	1,900 ตัว	8
เลี้ยงเป็ดและไก่	1,350 ตัว	8
เลี้ยงปลา	25,000 ตัว	14
พื้นที่สาธารณะ	36	-
พื้นที่อยู่อาศัย	500	-

นอกจากนี้หมู่บ้านยังมีการรวมกลุ่มอาชีพและกลุ่มอื่นๆ หลายกลุ่มดังต่อไปนี้

1. กลุ่มศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง
 - จำนวนสมาชิก 15 คน
 - เงินทุน 35,000 บาท
 - ประธาน นายไพฑูรย์ จำหงษ์

2. กลุ่มสังฆกรรมชีวิต
 - จำนวนสมาชิก 150 คน
 - เงินทุน 40,000 บาท
 - ประธาน นายสุรศักดิ์ สุทธคุณ
3. กลุ่มโฮมสเตย์
 - จำนวนสมาชิก 24 หลังคาเรือน
 - เงินทุน 120,000 บาท
 - ประธาน นายไพฑูรย์ จำหงษ์
4. กลุ่มน้ำดื่มสังฆกรรมสตรีแม่บ้าน
 - จำนวนสมาชิก 180 คน

- เงินทุน 50,000 บาท
 - ประธาน นางประนอม ติงค
5. ร้านค้าชุมชน
 - จำนวนสมาชิก 210 คน
 - เงินทุน 170,000 บาท
 - ประธาน นายไพฑูรย์ จำหงษ์
6. กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์
 - จำนวนสมาชิก 20 คน
 - เงินทุน 5,000 บาท
 - ประธาน นางสาววลัย จำหงษ์

กลุ่มทุนในหมู่บ้านมีทั้งหมด 12 ทุนดังต่อไปนี้

1. กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและกองทุนเมือง
 - จำนวนสมาชิก 298 คน
 - เงินทุน 3,500,000 บาท
 - ประธาน นายนิธย์ บุญบุรี
2. กลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการผลิต
 - จำนวนสมาชิก 308 คน
 - เงินทุนหมุนเวียน 3,200,000 บาท
 - ประธาน นายอินคำ ชัดเปา
3. กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.)
 - จำนวนสมาชิก 214ครัวเรือน
 - เงินทุน 280,000 บาท
 - ประธาน นายประเสริฐ บุละเปา
4. กลุ่มอาสาสมัครพัฒนาป้องกันตนเอง (อ.พ.ป.)
 - จำนวนสมาชิก 21 ครัวเรือน
 - เงินทุน 95,000 บาท
 - ประธาน นายไพฑูรย์ จำหงส์

- 
- | | |
|-----------------------------------|---|
| 5. กองทุนป้าชุมชนห้วยทรายขาว | - จำนวนสมาชิก 214 ครั้วเรือน
- เงินทุน 210,000 บาท
- ประธาน นายประเวช สุรินทร์เปา |
| 6. กองทุนพัฒนาสตรีแม่บ้าน | - จำนวนสมาชิก 146 ครั้วเรือน
- เงินทุน 120,000 บาท
- ประธาน นางสังวาลย์ จำหงษ์ |
| 7. กองทุนชมรมผู้สูงอายุ | - สมาชิก 124 คน
- เงินทุน 24,000 บาท
- ประธาน นายปิ่น ทาวัง |
| 8. กองทุนอาสาสมัครสาธารณสุข | - สมาชิก 20 คน
- เงินทุน 27,000 บาท
- ประธาน นางสดาวัลย์ จาติระเปา |
| 9. กองทุนประปาหมู่บ้าน | - สมาชิก 218 หลังคาเรือน
- เงินทุน 13,000 บาท
- ประธาน นายสวัสดิ์ กันทะวงศ์ |
| 10. กองทุนฉาปนกิจหมู่บ้านทาป่าเปา | - สมาชิก 519 คน
- เงินทุน 36,639 บาท
- ประธาน นายประเสริฐ ปุละเปา |
| 11. กองทุนพลังแผ่นดิน | - เงินทุน 3,000 บาท
- ประธาน นายไพบูลย์ จำหงษ์ |
| 12. กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำ | - สมาชิก 19 คน
- เงินทุน 3,200 บาท
- ประธาน นายคำอ้าย บุผา |

สังคม สังคมชนบทในหมู่บ้านเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังเกตได้จากในการทำเกษตร ยังมีการลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติ ในกรณีที่ครอบครัวมีแรงงานไม่พอก็มีการจ้างแรงงานภายนอก หมู่บ้านประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลพื้นที่ดังนี้

- | | |
|-------------------------|--------------------|
| 1. นายไพบูลย์ จำหงษ์ | ผู้ใหญ่บ้าน |
| 2. นายสวัสดิ์ กันทะวงศ์ | ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน |

- | | |
|-------------------------|---------------------|
| 3. นายคำอ้าย บุผา | ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน |
| 4. นายปรัชญา ประจันบาล | ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน |
| 5. นายสะอาด ยะสุยะ | สมาชิกสภาเทศบาลตำบล |
| 6. อาจารย์นิตย์ บุญบุรี | สมาชิกสภาเทศบาลตำบล |

หมู่บ้านประกอบไปด้วยโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านทาป่าเปา ในระดับประถมศึกษา มีนักเรียนจำนวน 82 คน ครู 8 คน วัดจำนวน 1 แห่ง คือ วัดทาป่าเปา ประกอบไปด้วยพระ 1 รูป เจ้าอาวาสคือ พระสุธี ปุริปัญโญ และสามเณรจำนวน 11 รูป ศูนย์ อ.ส.ม. 1 แห่ง ห้วยน้ำศูนย์ คือนางลดาวลัย จาติระเปา ศาลาผู้สูงอายุ 1 แห่ง ประชานคือ นายปัน ทาวัง หอกระจายข่าว 1 แห่ง สนามกีฬา/ลานกีฬา 1 แห่ง โทรศัพท์สาธารณะ 2 แห่ง บ่อน้ำตื้น 26 บ่อ ร้านค้าชุมชน 1 แห่ง และบิมน้ำมันหลอด 1 แห่ง

วัฒนธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของบ้านทาป่าเปามีดังต่อไปนี้

1. การบวชป่า เลี้ยงผีขุนน้ำและผีเสื้อบ้าน

การบวชป่าชุมชนช่วยทราขายชาวจัดให้มีขึ้นทุก 2 ปี โดยใช้วิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้ เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ขั้นตอนและวิธีการบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว และมีการเลี้ยงผีขุนน้ำของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ซึ่งจะจัดให้มีขึ้นในทุกแรม 9 เดือน 9 เหนือ ของทุกปี (มิถุนายน) การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ของชุมชนทางเหนือ ซึ่งเป็นความเชื่อของคนในอำเภอแม่ทาที่ต้องมีการเลี้ยงผีขุนน้ำ กล่าวคือ เป็นความเชื่อในเรื่องของภูตผี ปีศาจ ซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านมาตั้งแต่ในอดีต เป็นประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพผู้ที่ให้น้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค ตลอดจนทั้งเป็นการขอน้ำเพื่อมาใช้ในการเกษตร เครื่องเซ่นไหว้ในการเลี้ยงผีขุนน้ำคือใช้หัวหมู โดยให้คนตั้งข้าวเป็นส่วบนบาน อุปกรณ์ในการประกอบพิธีมีดังนี้ 1) อาหารที่เซ่นไหว้ประกอบด้วย เหล้า ข้าว น้ำ 2) ข้าวตอก 3) ดอกไม้ และ 4) ธูปเทียน 2 ดอก เมื่อบนบานเสร็จก็จะจุดเทียน เมื่อเทียนหมดเล่ม ก็ถือว่าผีขุนน้ำได้กินเครื่องเซ่นไหว้แล้ว หลังจากนั้นก็จะเป็ชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยการทานข้าวร่วมกัน

2. บุญกฐิน ทานต้นเงิน

เป็นประเพณีที่แสดงถึงความศรัทธาของชาวบ้านในหมู่บ้านทาป่าเปา โดยทุกครัวเรือนจะนำเงินมาประดับประดาตกแต่งกับต้น ให้เป็นพุ่มอย่างสวยงามตามกำลังและศรัทธา แล้วนำไป

ถวายเป็นพุทธบูชา หลังจากนั้นจึงมีการสังสรรค์รื่นเริง คล้ายๆ กับงานปอยหลวง โดยประเพณีนี้จะดำเนินการในช่วงเข้าพรรษา เนื่องจากเป็นช่วงที่ผลผลิตลำไยกำลังมีมาก เมื่อชาวบ้านขายผลผลิตแล้วจึงพร้อมใจกันนำเงินตามกำลังศรัทธามาถวายเป็นปัจจัยบูรณะวัด เพื่อเป็นการทำนุบำรุงพระศาสนาให้ดำรงสืบต่อไปด้วยใจเลื่อมใสศรัทธา

3. ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทงเป็นประเพณีที่สำคัญของบ้านท่าปายอีกประเพณีหนึ่ง ซึ่งจะจัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง (พฤศจิกายน) กล่าวคือ ประเพณียี่เป็งหรือประเพณีลอยกระทง เป็นกิจกรรมในชุมชนบ้านท่าปาย ที่ได้จัดขึ้นโดยมีกิจกรรมต่างๆ คือ การประกวดการประดิษฐ์กระทงแบบดั้งเดิม จัดกิจกรรมที่สื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการลอยกระทง (การขอขมาแม่น้ำ) และมีการตั้งธรรมหลวงหรือเทศมหาชาติ

4. วันเข้าพรรษา – ออกพรรษา

เทศกาลเข้าพรรษา จะเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เหนือ กิจกรรมสำคัญ คือ การร่วมกันแห่เทียนพรรษาไปถวายยังวัด นอกจากนั้นยังมีการถือศีลและเข้าวัดทำบุญในวันพระ ทุกวันพระในช่วงเข้าพรรษา จนถึงวันออกพรรษา

5. ประเพณีตานก๋วยสลาก (กินข้าวสลาก)

เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้อง บุพการีซึ่งล่วงลับไปแล้ว โดยทั่วไปจะเริ่มประมาณวันเพ็ญเดือน 12 เหนือ (กันยายน) สิ้นสุดในเดือนตุลาคม ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่บ้านมีความอดอยาก เนื่องจากข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉางตั้งแต่เดือน 4 ใกล้เคียงหมด ข้าวสารก็มีราคาแพงและหาซื้อยาก เมื่อชาวบ้านอดอยากจึงคิดถึงพ่อแม่พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วว่าคงจะอดอยากเช่นกัน จึงร่วมกันจัดพิธีสลากภัตเพื่ออุทิศข้าวปลาอาหารของกินของใช้ให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

6. ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวง เป็นงานทำบุญถวายทานสิ่งก่อสร้างภายในวัดให้แก่พุทธศาสนา หรือเฉลิมฉลอง เป็นประเพณีที่ไม่ได้จัดเป็นประจำแต่จะจัดขึ้นเมื่อมีงานสำคัญ หรือทำบุญสิ่งก่อสร้างภายในวัดเท่านั้น

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

เพศ

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 91.67) และที่เหลือเป็นเพศหญิง (ร้อยละ 8.33) ทั้งนี้ในสังคมชนบทนั้นผู้ชายมักเป็นผู้นำในกิจกรรมต่างๆ มากกว่าผู้หญิง รวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา (ตารางที่ 2)

อายุ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี (ร้อยละ 31.14) รองลงมามีอายุระหว่าง 51 – 60 ปี (ร้อยละ 30.18) และระหว่าง 31-40 ปี (ร้อยละ 25.47) โดยกลุ่มตัวอย่างมีอายุเฉลี่ยประมาณ 44 ปี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในวัยกลางคนที่อยู่ในช่วงทำงาน มีครอบครัวแล้ว มีความรับผิดชอบค่อนข้างสูง และสามารถที่จะบริหารจัดการเวลาและกิจกรรมต่างๆ ได้ค่อนข้างดี อีกทั้งเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมาค่อนข้างมาก เช่น กิจกรรมการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น (ตารางที่ 2)

ระดับการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จากการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 (ร้อยละ 66.51) รองลงมาจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือ 7 (ร้อยละ 16.51) ที่เหลือจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และปริญญาตรีขึ้นไป (ร้อยละ 8.49) ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ ทราบว่าในอดีตประชาชนยังขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดทุนทรัพย์ ต้องช่วยเหลือครอบครัวทำมาหากินจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการศึกษาเท่าไรนัก (ตารางที่ 2)

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3 – 5 คน (ร้อยละ 66.51) รองลงมามีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน มากกว่า 5 คน (ร้อยละ 33.49) โดยกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 5 คน ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่าง ยังคงอยู่อาศัยในระบบครอบครัวขยาย ซึ่งอยู่กันแบบครอบครัวใหญ่ที่ยังยึดถือตามประเพณีดั้งเดิมของสังคมชนบท (ตารางที่ 2)

อาชีพหลัก

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยึดถืออาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก (ร้อยละ 66.51) รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 17.45) และที่เหลือมีอาชีพค้าขายและรับราชการ (ร้อยละ 8.02) ทั้งนี้ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาช้านานแล้ว ถือเป็นการสืบทอดอาชีพดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผลมาจากโอกาสทางการศึกษาที่มีน้อย โอกาสในการเลือกอาชีพจึงน้อยตามไปด้วย แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม และยังเห็นความสำคัญของป่า จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนด้วย (ตารางที่ 2)

อาชีพรอง

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพรองคือรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 50.00) รองลงมาคือค้าขาย (ร้อยละ 33.49) ที่เหลือมีอาชีพด้านเกษตรกรรม (ร้อยละ 16.51) จากการสัมภาษณ์ พบว่าชาวบ้านมีการะในการส่งลูกหลานเรียนในระดับที่สูงขึ้น จึงต้องหารายได้เพิ่มเติม (ตารางที่ 2)

รายได้ต่อปี

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ต่อปี 50,001 – 100,000 บาท (ร้อยละ 41.51) รองลงมามีรายได้ 30,001 – 50,000 บาท และมีรายได้ 100,001 บาทขึ้นไป (ร้อยละ 25.00) และที่เหลือมีรายได้น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30,000 บาท (ร้อยละ 8.49) โดยกลุ่มตัวอย่างมีรายได้ต่อปีเฉลี่ยประมาณ 73,833.33 บาท ทั้งนี้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้ค่อนข้างมาก โดยประกอบอาชีพหลักและมีอาชีพรองเสริมรายได้ เช่น หาของป่า รับจ้างทั่วไป และรายได้จากการนำเที่ยวป่าชุมชน เป็นต้น (ตารางที่ 2)

สภาพการถือครองที่ดิน

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสภาพการถือครองที่ดินโดยส่วนใหญ่มีเอกสารสิทธิ์ (ร้อยละ 91.99) และมีเพียงส่วนน้อยที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ (ร้อยละ 8.01) จากการสัมภาษณ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์นั้น ใช้พื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งในอดีตมีการจับจองทำประโยชน์เพื่อประกอบอาชีพมาหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบัน (ตารางที่ 2)

การอยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้มาตั้งแต่เกิด (ร้อยละ 83.33) และมีเพียงส่วนน้อยที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่น คือ ย้ายมาจากจังหวัดอยุธยาและสระบุรี (ร้อยละ 16.67) ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่นนั้น ทำการสมรสกับคนในชุมชนและเข้ามาอยู่อาศัยมานานหลายปีแล้ว (ตารางที่ 2)

การฝึกอบรม

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ฝึกอบรมที่เกี่ยวกับป่าไม้ หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาแล้ว (ร้อยละ 91.67) และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับป่าไม้มาก่อน (ร้อยละ 8.33) ทั้งนี้เนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพจึงไม่สามารถเข้าร่วมฝึกอบรมได้ แต่กลุ่มตัวอย่างบางส่วนได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากคณะกรรมการป่าชุมชน และอาศัยจากประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมในบางส่วนของชุมชน (ตารางที่ 2)

การได้รับข้อมูลข่าวสาร

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (ร้อยละ 100) เคยได้รับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับป่าไม้ หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ มีหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนเข้ามาให้ความรู้ ฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารจากเสียงตามสายในชุมชนอยู่ตลอดเวลา (ตารางที่ 2)

จากข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างสามารถสรุปจุดแข็งของชุมชนได้ คือ 1) เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งตลอดจนมีผู้นำที่มุ่งมั่นในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างประมาณ 44 ปี แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มวัยทำงาน มีความอาวุโสและประสบการณ์ชีวิต รวมทั้งมีจิตสำนึกรับผิดชอบสามารถทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจให้การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน 3) ส่วนใหญ่ผู้ให้ข้อมูลอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตั้งแต่เกิด ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความคุ้นเคยกัน เกิดความรัก และความสามัคคีกันเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นการทำงานร่วมกันจึงเป็นเรื่องที่สามารถจัดการได้ง่าย 4) การได้รับการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าชุมชน และกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นแรงจูงใจที่ดีในการสร้างจิตสำนึกและดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน 5) การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้าน ทำให้เกิดแรงกระตุ้น

ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมตลอดเวลา 6) ในชุมชนบ้านทาป่าเปามีสมาชิกที่เป็นข้าราชการครูในบางส่วน แม้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่มีบทบาทในการให้ความรู้และเข้ามาเป็นที่ปรึกษาในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่จุดอ่อนของชุมชนบ้านทาป่าเปา คือ กลุ่มตัวอย่างอาจจะมีระดับการรับรู้ ความเข้าใจจากการฝึกอบรมต่างๆ ค่อนข้างช้า ซึ่งเป็นผลมาจากพื้นฐานการศึกษาที่อยู่ในระดับประถมศึกษา

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างแยกตามข้อมูลพื้นฐาน

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (N=212)	ร้อยละ (%)
เพศ		
ชาย	194	91.67
หญิง	18	8.33
อายุ (ปี)		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 30	10	4.72
31-40	54	25.47
41-50	66	31.14
51-60	64	30.18
61 ปีขึ้นไป	18	8.49
เฉลี่ย = 44.08	ต่ำสุด = 28	สูงสุด = 66
ระดับการศึกษา		
ประถม 4	141	66.51
ประถม 6 หรือ 7	35	16.51
มัธยมศึกษาตอนปลาย	18	8.49
ปริญญาตรีขึ้นไป	18	8.49
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
3-5 คน	141	66.51
มากกว่า 5 คนขึ้นไป	71	33.49
เฉลี่ย = 4.98	ต่ำสุด = 3	สูงสุด = 8

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (N=212)	ร้อยละ (%)
อาชีพหลัก		
เกษตรกรรวม	141	66.51
รับจ้างทั่วไป	37	17.45
ค้าขาย	17	8.02
รับราชการ	17	8.02
อาชีพรอง		
รับจ้างทั่วไป	106	50.00
เกษตรกรรวม	35	16.51
ค้าขาย	71	33.49
รายได้ต่อปี (บาท)		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 30,000	18	8.49
30,001-50,000	53	25.00
50,001-100,000	88	41.51
100,001 ขึ้นไป	53	25.00
เฉลี่ย = 55,900.87	ต่ำสุด = 25,000	สูงสุด = 150,000
สภาพการถือครองที่ดิน		
มีเอกสารสิทธิ์	195	91.99
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	17	8.01
การอยู่อาศัย		
ตั้งแต่เกิด	177	83.33
ย้ายมาจากที่อื่น	35	16.67
การฝึกอบรม		
เคย	194	91.67
ไม่เคย	18	8.33
การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้		
เคย	212	100.00
ไม่เคย	0	0

การจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

จุดกำเนิดของป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา

ในอดีตคนในชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นหลัก วางจากฤดูทำนาแล้วจะปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน และหาของป่าเป็นอาหาร ไม่มีการใช้สารเคมีในการจัดการเพาะปลูกพืช ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยคอกที่มีอยู่ในชุมชน มีการดำเนินชีวิตพื้นบ้านแบบเรียบง่าย ชาวบ้านมีความสามัคคีเกื้อกูลช่วยเหลือกัน วิถีชีวิตของคนในชุมชนในอดีตจึงมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง ต่อมาความเจริญเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้าน ทำให้คนในชุมชนปรับตัวไปตามความเจริญและเทคโนโลยี ซึ่งเข้ามามีบทบาทมากกว่าภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ ทำให้ประชาชนกลายเป็นมนุษย์แบบ “วัตถุนิยม” หรือ “บริโภคนิยม” กันมากขึ้น ไม่รู้จักประมาณตนเอง ก่อให้เกิดหนี้สินตามมามากมาย ประกอบกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรทำนา ทำไร่ ไม่ได้ผลเท่าที่คาดหวังไว้ เนื่องจากเกษตรกรหันไปใช้ปุ๋ยเคมี สารเร่งต่างๆ และยาฆ่าแมลงเป็นหลัก เพื่อต้องการให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น แต่ผลที่ตามมาทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตตกต่ำ นำไปขายไม่ได้ราคา อีกทั้งเป็นอันตรายแก่ผู้บริโภค และตัวเกษตรกรเอง แม้กระทั่งน้ำดื่มชาวบ้านยังต้องซื้อบริโภคจากร้านค้าภายนอก ประกอบกับการขาดการดูแลจากทางราชการ และเมื่อประชาชนมีผลกระทบในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านได้หันไปลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเพื่อขายเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว และคนต่างถิ่นก็เข้ามาลักลอบตัดไม้หาของป่าไปขายอยู่เป็นประจำ ซึ่งในพื้นที่ป่าชุมชนห้วยทรายขาวของบ้านทาป่าเปา ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้เศรษฐกิจที่ได้อาชีพ เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง และไม้เนื้อแข็งอื่นๆ อีกมากมายที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นไม้สร้างบ้านเรือนและทำเฟอร์นิเจอร์ได้

ในระหว่างปี พ.ศ. 2520 ถึงปี พ.ศ. 2537 การตัดไม้ทำลายป่าเป็นไปอย่างกว้างขวางขึ้นไม่เว้นแม้แต่ไม้เล็กๆ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การทำไร่เลื่อนลอย บางครอบครัวได้มีการบุกเบิกป่าทำไร่เลื่อนลอยมากขึ้น ขยายวงกว้างออกไปโดยในอดีตชาวบ้านจะได้ยินเสียง ขวาน และเลื่อยยนต์ดังลั่นป่าทุกวัน ในขณะที่ด้านเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ออกมาตรวจจับกุม แต่ก็ไม่หมดสิ้น เมื่อทรัพยากรที่สำคัญถูกทำลายผลกระทบที่ตามมาในปี พ.ศ. 2537 เป็นปีที่มีความแห้งแล้งมาก ก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านบางรายต้องย้ายถิ่นไปหาแหล่งที่อยู่ ที่ทำกินใหม่ ส่วนใหญ่อพยพไปทำมาหากินตั้งรกรากอยู่พื้นที่จังหวัดเชียงราย ส่วนในฤดูฝนจะพบปัญหาอุทกภัยซ้ำเติมอีก ทั้งพัดเอาท่อนซุง และบ้านเรือนเสียหายไปทุกปี แสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนที่มีมากขึ้นทุกวัน

หลังจากนั้นได้มีการพูดคุย และปรึกษาหารือกัน หันกลับมามองตัวเอง ทบทวนตัวเอง โดยเริ่มจากผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน วัด โรงเรียน โดยมองเห็นถึงผลที่อาจเกิดขึ้นอีก ซึ่งถ้าปล่อยให้มีการตัดไม้ทำลายป่าแบบนี้ ความแห้งแล้ง ความยากจนก็จะตามมาเช่นเดิม ทุกฝ่ายต้องช่วยกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำให้ยั่งยืน ได้มีการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อช่วยวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไข และในที่สุดได้มีแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน โดยเริ่มจากการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่า พ่อหลวงไพบูลย์ จำหงษ์ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา ได้นำกรรมการหมู่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ไปดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชน ที่ประสบผลสำเร็จในพื้นที่อำเภออื่น เพื่อนำแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาปรับใช้ ปรับกระบวนการคิดตามวิถีของชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปาในการช่วยกันอนุรักษ์ป่ากว่า 13,000 ไร่ หลังจากนั้นมีการตั้งกฎกติกาและตั้งกรรมการดูแลป่า มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมายในการอนุรักษ์จนเกิดความสมบูรณ์เต็มที่ จนได้รับรางวัลด้านป่าชุมชนมากมาย เช่น รางวัลลูกโลกสีเขียวจาก ปตท. รางวัลชนะเลิศ “ป่าชุมชนตัวอย่างระดับประเทศ” จากการประกวดป่าชุมชนตัวอย่าง ตามโครงการอนุรักษ์ป่า ป่ารักชุมชน ประจำปี พ.ศ. 2552 ของกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านท่องเที่ยวดีเด่นจังหวัดลำพูน รางวัลตำบลเขียนจี้ จากมูลนิธิสถาบันราชพฤกษ์ (รูปที่ 2)

การจัดการป่าชุมชน

จากความตั้งใจของพ่อหลวงไพบูลย์ จำหงษ์ ผู้นำหมู่บ้านซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นปราชญ์ชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาด้านการตัดไม้ทำลายป่า และส่งต่อความเป็นอยู่ของราษฎรในหมู่บ้าน จากการบอกเล่าของนายประเวช สุรินเปา ประธานกรรมการป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคณะกรรมการป่าชุมชนว่า เดิมป่าชุมชนห้วยทรายขาวบ้านทาป่าเปา มีจำนวนพื้นที่อนุรักษ์ 13,000 ไร่ ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้มีค่า เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งอีกมากมาย สภาพป่าโดยทั่วไปอุดมสมบูรณ์ ทั้งยังมีพืชผัก สมุนไพร สัตว์ป่า ของป่าชนิดอื่นๆ มีลำห้วยหลายสายหล่อเลี้ยงชีวิตในป่าและคนในชุมชน ในระหว่างปี พ.ศ. 2505 ถึงปี พ.ศ. 2537 มีการลักลอบตัดไม้ บุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ลำไย รวมทั้งมีการสร้างทางรถไฟห้วยรถจักรไอน้ำผ่านเขตอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ทำให้มีความต้องการใช้พลังงานไฟในการเผาไหม้เป็นพลังงานสำหรับรถจักรไอน้ำจึงมีการสัมปทานป่าไม้ เมื่อการสัมปทานหมดลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็บุกรุกเข้าทำไร่อ้อย ซึ่งใช้ปุ๋ยเคมีและสารกำจัดแมลงในปริมาณที่สูงมาก จนดินและน้ำเสื่อมสภาพ เมื่อผืนป่าถูกทำลายอย่างมาก ประกอบกับดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้ผลผลิตลดลง ชาวบ้านขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค แต่พอฝนตกหนักก็เกิดน้ำป่าไหลหลากพัดพาเอาบ้านเรือน สัตว์เลี้ยง เครื่องมือทำการเกษตรของชาวบ้านเสียหายไปเป็นจำนวนมาก



รางวัลป่าพื้นบ้านชุมชนดีเด่น จากกรมป่าไม้

รางวัลตำบลเขียนขี้ จากมูลนิธิสถาบันราชพฤกษ์



โล่พระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ รางวัลลูกโลกสีเขียว ปี พ.ศ. 2545

รูปที่ 2 รางวัลต่างๆ ที่บ้านทาป่าเปาได้รับการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

ภัยธรรมชาติ ความแห้งแล้ง ความยากจนและหนี้สิน ทำให้หนุ่มสาวต้องออกไปหางานทำในเมืองต่างถิ่น จนหมู่บ้านเหลือเพียงผู้เฒ่ากับเด็กๆ เท่านั้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงสถานการณ์และหันมาทบทวนปัญหา ซึ่งเวทีประชาคมเกิดขึ้นเพื่อระดมความคิดเห็นทั้งผู้นำชุมชน แม่บ้าน รวมทั้งพระสงฆ์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดบทสรุป ซึ่งทุกคนมีความเห็นตรงกันว่า หายนะที่เกิดขึ้นเป็นเพราะป่าต้นน้ำถูกทำลายนั่นเอง และการทำลายนี้ส่วนหนึ่งมาจากน้ำมือของคนในชุมชนนั่นเอง การที่ชุมชนได้ตระหนักถึงบทเรียนที่ร้ายแรงครั้งนี้ทำให้ต้องมีการจัดการกับปัญหาเหล่านี้อย่างเร่งด่วน และชาวบ้านได้ตัดสินใจเลือกการใช้องค์ความรู้และวิถีชีวิตแห่งท้องถิ่น

ในการแก้ปัญหา โดยกรรมการหมู่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ไปดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในพื้นที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน หลังจากนั้นได้นำแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาปรับใช้ ปรับกระบวนการคิดตามวิถีของชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา ในการช่วยกันอนุรักษ์ป่า และมีการตั้งกฎ กติกา ตั้งคณะกรรมการดูแล มีกิจกรรมเกิดขึ้นตามมา โดยกระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาได้ดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอนคือ

1. การจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน ให้เข้ามามีบทบาทในการดูแลป่าชุมชนและกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยนายทองวรรณ นนท์เปา กรรมการป่าชุมชน ได้เล่าถึงขั้นตอนการจัดตั้งคณะกรรมการว่า ได้มีการเรียกประชาชนในหมู่บ้านทาป่าเปาทั้งหมดมาประชุมร่วมกัน เพื่อพิจารณาเลือกประชาชนในหมู่บ้านมาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้ความสมัครใจของผู้ที่มีจิตอาสาเข้ามาสมัครเป็นกรรมการ จากนั้นก็ให้ประชาชนร่วมกันลงคะแนนเลือกคณะกรรมการ โดยเลือกผู้ที่เห็นว่ามีความรู้ความสามารถในการดูแลป่าชุมชนมาเป็นตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้านทั้งหมด เมื่อลงคะแนนแล้วก็นำผู้ที่มีคะแนนรวมสูงสุดจำนวน 90 คนเป็นกรรมการ โดยมีพระสุธี ปรวิบูลย์ พ่อหลวงไพบูลย์ จำหงษ์ และนายอำเภอแม่ทาเป็นที่ปรึกษา โดยแบ่งหน้าที่กันทำงานเป็น 6 ชุด ดังนี้

1.1 ชุดออกตรวจป่าชุมชน จำนวน 16 คน มีหน้าที่คอยรับข่าวสารที่แจ้งมา และออกตรวจเดือนละ 2 ครั้ง ถ้ามีเหตุการณ์รับแจ้งก็ออกปฏิบัติการณ์ที่ทั้งกลางวันและกลางคืน

1.2 ชุดดูแลเขตป่า จะจัดทำเสาปูนเพื่อปักเป็นแนวเขตที่ทำกินที่ติดกับป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาเพื่อการแบ่งแยกที่ชัดเจน

1.3 ชุดดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า คอยสอดส่องดูแลผู้ที่ลักลอบหาของป่า และส่งข่าวแจ้งชุดออกตรวจ เพื่อออกปฏิบัติการณ์

1.4 ชุดผู้สูงอายุ จะนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการป่า เช่น การบวชป่า จะจัดขึ้นเป็นประจำทุก 3 ปี การเลี้ยงผีขุนน้ำ จะจัดขึ้นเป็นประจำในวันที่ 9 เดือน 9 เหนือของทุกปี

1.5 ชุดกลุ่มบ้านฟื้นฟูป่า จะมีการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมโดยการปลูกทดแทน และพิจารณาซื้อพื้นที่ป่าคืนจากชาวบ้านที่ไ้เป็นที่ดินทำกิน ซึ่งขณะนี้ซื้อคืนได้แล้ว 5 แปลงโดยใช้เงินกองทุนป่าชุมชนดังต่อไปนี้

1.5.1 นายบุญมี สุป็นชมภู เป็น นส.3 เนื้อที่ 3 ไร่ ราคา 15,000 บาท

1.5.2 นายคำอ้าย ธิคุณ เป็นใบจอง เนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ ราคา 5,000 บาท

1.5.3 นายประเวท จันตะเหล็ก เป็นใบจอง เนื้อที่ประมาณ 7-8 ไร่ ราคา 30,000 บาท

1.5.4 นายถาวร ขัดเปา เป็น สค.1 เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ ราคา 15,000 บาท

1.5.5 นายดี มโนชมภู เป็น นส.3 เนื้อที่ 3 ไร่ ราคา 25,000 บาท
และที่ดินจากชาวบ้านที่ร่วมมือร่วมใจกันพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชน ประมาณ 100 กว่า
คน คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 500 – 600 ไร่

1.6 ชุดกลุ่มหาทุนเสริมสำหรับคนที่เลืกตัดไม้ทำลายป่า โดยตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์
ขึ้นเพื่อปล่อยกู้ยืมเป็นทุนหมุนเวียนให้การช่วยเหลือ เมื่อมีการฝึกแนวทางการป้องกันผืนป่าต้นน้ำ
ดังกล่าวแล้ว ยังเกิดแนวคิดในการส่งเสริมกิจกรรมให้กับชุมชนขึ้น เพื่อแก้ปัญหาการบุกรุกทำลาย
ป่า เพราะชาวบ้านขาดรายได้จากการหาของป่าและตัดไม้

2. การกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ได้มีการนำแนวคิดในการอนุรักษ์
ป่า มากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งในระเบียบป่าชุมชนกำหนดไว้ว่า

- 2.1 ห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
- 2.1 ห้ามล่าสัตว์
- 2.2 ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถากเปลือกไม้หรือทำการอื่นๆ อันเป็นสาเหตุให้
ต้นไม้มตาย
- 2.3 ห้ามขุดหัวไม้ หัวมัน หัวดอกกระเจียว
- 2.4 ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งหรือ
ต้นไม้มที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้
- 2.5 ห้ามเข้าไปใช้ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การเข้าไปสร้างที่
อยู่อาศัยภายในป่าชุมชน
- 2.6 ห้ามให้บุคคลภายนอกเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งถ้าหากประชาชน
ในหมู่บ้านคนใดต้องการนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งต้องเป็นการใช้ในการก่อสร้างที่อยู่
อาศัยหรือก่อสร้างสาธารณะประโยชน์เท่านั้น ต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน
เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาขนาด ประเภท และจำนวนของไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างได้อย่าง
เหมาะสมและชัดเจนเพื่อป้องกันการใช้ไม้อย่างฟุ่มเฟือย เมื่อคณะกรรมการพิจารณาอนุญาตให้ใช้
ไม้แล้ว ผู้ที่ทำเรื่องขอใช้ไม้จึงสามารถนำไม้ใช้ได้โดยทำการตัดในบริเวณป่าที่คณะกรรมการป่า
ชุมชนเป็นผู้กำหนด
- 2.7 ประชาชนในหมู่บ้านยังสามารถเข้าไปเก็บของป่า หาอาหารได้ตามปกติ เช่น
เห็ด สมุนไพร หน่อไม้ ผักหวานป่า แต่ห้ามเก็บกล้วยไม้ป่า และดอกไม้ป่า

3. การกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งคณะกรรมการ
ป่าชุมชนโดย นายเสาร์แก้ว จันตะเหล็ก ได้เล่างถึงแนวทางการปฏิบัติดังนี้คือ นำระเบียบป่าชุมชน
ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นต้นแบบรวมถึงการพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการ

ป่าชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนความคิดเห็นของประชาชนทุกคนในหมู่บ้าน ซึ่งในบทลงโทษที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชนนั้นมีรายละเอียดดังนี้คือ

ข้อ 1. ห้ามตัดไม้ทำลายป่า ถ้าจับได้จะถูกปรับเป็นเงิน 500 บาท

ข้อ 2. ห้ามล่าสัตว์ ถ้าถูกจับได้จะถูกปรับ กิโลกรัมละ 200 บาท

ข้อ 3. ห้ามบุกรุกที่ดินทำกินอีก ถ้าหากจับได้ จะถูกปรับตารางเมตรละ 500 บาท

ข้อ 4. ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ทำลายป่า ถ้าถูกจับครั้งแรกกว่ากล่าวตักเตือนครั้งที่สองส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีต่อไป

ข้อ 5. ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด

4. การปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชน จากคำบอกเล่าของคณะกรรมการป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็น นางสังวาล จำหงษ์ นางประนอม ต๊ะดุก และนางไลพร ปัญญาโส ว่าคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม โดยขอรับการสนับสนุนกล้าไม้จากศูนย์เพาะพันธุ์ไม้จังหวัดลำพูน รวมทั้งรับผิดชอบจัดการดำเนินงานทั้งหมดและประสานงานกับประชาชนในหมู่บ้าน เริ่มจากกำหนดวันและสถานที่ในการทำกิจกรรม ตลอดจนพิจารณาจำนวนกล้าไม้และกำหนดชนิดของพรรณไม้สำหรับปลูก หลักจากนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนทำการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับทราบ เพื่อมาเข้าร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงกัน โดยมีการประกาศให้ทราบก่อนประมาณ 2 สัปดาห์ผ่านหอกระจายข่าวของหมู่บ้านทุกวันในช่วงเย็น และดำเนินการโดยการปลูกต้นไม้เป็นประจำทุกๆ ปีๆ ละ 1 ครั้ง ในโอกาสวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๖ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันสิ่งแวดล้อม หรือวันมาฆบูชา อีกทั้งยังมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชน โดยนักศึกษา พนักงานบริษัทเอกชนที่เข้ามาทำศีกษาคูณาน และทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

5. การเฝ้าระวังวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่า โดยความร่วมมือของประชาชนบ้านทาป่าเปา นายเมืองคำ จำหงษ์ กรรมการป่าชุมชน ได้เล็งถึงแนวทางในการปฏิบัติคือ มีการดำเนินการโดยคณะกรรมการป่าชุมชนประสานกับประชาชนในชุมชน ให้รวมกลุ่มกันช่วยเฝ้าระวังวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่า และทำการเฝ้าระวังวัชพืชก่อนการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น ก่อนทำพิธีเสี่ยงผิขุนน้ำ การบวชป่า และในวันสำคัญต่างๆ รวมทั้งก่อนการปลูกป่าด้วย

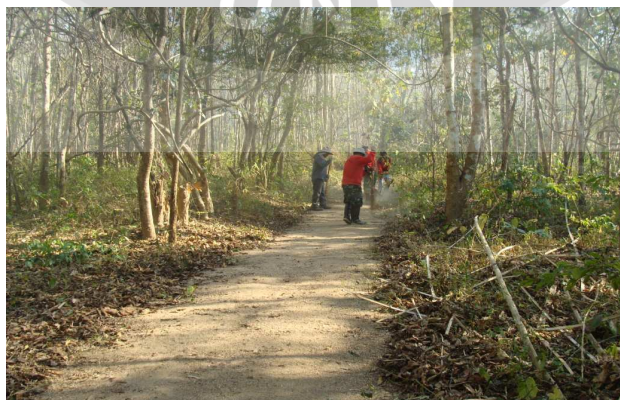
6. การจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาป่า เพื่อมิให้บุคคลอื่นมาลักลอบตัดไม้ จากคำบอกเล่าของนายสุรกรแก้ว สุทธดุก กรรมการป่าชุมชน ว่าได้มีคณะกรรมการป่าชุมชนชุดออกตรวจจัดเวรยามในการลาดตระเวนครั้งละ 10 คน ปฏิบัติเดือนละ 1 ครั้ง รวมทั้งตรวจตราบุคคลที่จะเข้าป่าลาดตระเวนและสังเกตการณ์ในตอนกลางคืนว่ามีผู้บุกรุกเข้ามาภายในป่าหรือไม่ การดับไฟป่าซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดออกตรวจนี้จะมีการจัดทำประกันชีวิต และตัดชุดลายพรางให้ ปัญหา

อุปสรรคคือ เคยเจอคนต่างหมู่บ้านเข้ามาหาของป่า จุดไฟใบไม้แห้งทำให้ลุกลามอย่างรวดเร็ว (รูปที่ 3) และไฟป่าจะเข้ามาจากฝั่งทิศใต้ตำบลทาสบเส้า มาจากยอดเขาทำให้ขึ้นไปดับยากลำบากเพราะภูเขาสูงชัน โดยเกิดความเสียหายพอสมควร

7. การจัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยความร่วมมือของประชาชนบ้านทาป่าเปา ซึ่ง นายสุภกร แก้ว สุทธดุจ กรรมการป่าชุมชน ได้เล่าเพิ่มเติมว่าจะมีการดำเนินการในช่วงฤดูร้อนคือ ประมาณ เดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม เป็นประจำทุกปี คณะกรรมการป่าชุมชนจะประกาศออกหอกระจายข่าว ชักชวนประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงมีการจัดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบเกี่ยวกับไฟป่าเข้ามาให้ความรู้และสาธิตวิธีการทำแนวกันไฟที่ถูกต้อง (รูปที่ 4) อีกทั้งยังได้รับความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมการทำแนวกันไฟของชุมชนทุกปี ปัญหาที่พบคือ บางที่มีลมแรงทำให้เชื้อไฟปลิวข้ามไปติดอีกด้านหนึ่งได้ และดับไฟไม่ทัน แต่ปัจจุบันนี้ชาวบ้านที่เข้าหาของป่าเริ่มเข้าใจปัญหาแทบและปัญหาเรื่องไฟป่าลดลง



รูปที่ 3 ไฟป่าที่เกิดขึ้นจากการจุดไฟเพื่อหาของป่า



รูปที่ 4 การจัดทำแนวป้องกันไฟป่า

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

เมื่อป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาเริ่มเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านก็เริ่มมาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นทางตรงและทางอ้อมดังนี้

1. ประโยชน์ในการก่อสร้าง จากคำบอกเล่าของ พ่อหลวงไพฑูรย์ จำหงษ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านทาป่าเปา ว่าชาวบ้านในหมู่บ้านนำไม้จากป่าชุมชนมาทำรั้วบ้านและที่กั้นต่างๆ การนำไม้ไผ่มาทำเป็นเส้นตอกเพื่อใช้ในการมัดข้าว การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ในการเกษตร เช่น ทำเป็นรั้วกั้นแปลงผัก หรือเป็นชิ้นส่วนของเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เช่น ค้ำจอบ รวมทั้งใช้ไม้จากป่าชุมชนทำบ้านจำลองเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และใช้ไม้จากป่าชุมชนทำศาลาที่พักที่หัวไร่ปลายนา ส่วนในด้านก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ ก็ได้นำไม้จากป่าชุมชนมาก่อสร้างกุฏิพระ ศาลาวัด ศาลาโบสถ์ ตลอดจนใช้ต่อเติมบูรณะซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่อยู่ภายในวัดและโบสถ์ ป้ายวัด ต่อเติมและซ่อมแซมอาคารเรียนของโรงเรียน ป้ายโรงเรียน รวมถึงศาลาต่างๆ บริเวณหมู่บ้าน และศาลาพักผ่อนในป่าชุมชนตามจุดต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่มาหาของป่าได้พักผ่อนหย่อนใจและพักผ่อน และก่อสร้างสะพานข้ามลำห้วยและลำธารเล็กๆ

นอกจากนี้ยังได้นำไม้จากป่าชุมชนมาใช้เป็นฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบพิธีเผาศพตามศาสนาพุทธบริเวณป่าช้า โดยใช้แต่เฉพาะไม้แห้ง กิ่งไม้ที่ตกตามพื้นดินหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วเท่านั้น และได้นำไม้จากป่าชุมชนมาทำเป็นส่วนหนึ่งของการทำซุ้มประตูบาบริเวณวัดเมื่อมีงานประเพณีลอยกระทง อีกทั้งนำมาเสียบตามริมทางเดินเพื่อทำเป็นโคมไฟให้แสงสว่างเมื่อมีการจัดงานภายในหมู่บ้าน และนำไม้ไผ่เป็นเสาตุงปอยหลวงปักสองข้างทางภายในหมู่บ้านเมื่อมีงานปอยหลวง เมื่อก่อนชาวบ้านตัดไม้ลำต้นประมาณเท่าแขนไปทำไม้ค้ำสะหลี (ต้นโพธิ์) หลังคาละหนึ่งต้น ช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นพิธีทางศาสนาของชาวล้านนา แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหมวดละหนึ่งต้นเป็นไม้ที่ไม่ค่อยสำคัญเช่น ไม้ป้อ ไม้จั่ว เลือกลำต้นเท่าขามึงามเพื่อใช้แทน

2. ประโยชน์ในการบริโภค การนำผลผลิตจากป่าชุมชน เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร มาใช้บริโภค ซึ่งนายไพฑูรย์ จำหงษ์ ได้เล่าเพิ่มเติมว่า ในช่วงฤดูฝนชาวบ้านสามารถเก็บเห็ดที่ขึ้นตามฤดูกาล ซึ่งจะมีมากในช่วงนี้ ตลอดจนหาหน่อไม้มาต้ม แกง หรือนำมาดองไว้สำหรับรับประทานต่อไป ส่วนคนที่ไม่ได้เข้าไปหาเองก็ได้ใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้โดยการซื้อเห็ดและหน่อไม้จากคนในหมู่บ้านที่เข้าไปเก็บจากป่าชุมชน ส่วนในฤดูร้อนก็เข้าไปหาไข่มดแดงมาประกอบอาหาร หากหาได้มากก็นำไปขายต่อให้กับคนในหมู่บ้านด้วยตนเอง การนำผักสมุนไพรบางชนิดที่รู้จักและกินได้มาต้มกินเป็นยาชูกำลัง และใช้เป็นชาสมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ อีกทั้งใช้รักษาและบรรเทาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย นอกจากนี้ยังนำสมุนไพรมาใช้เป็นส่วนผสมของยารักษาโรค เช่น โรคปวดข้อ ปวดกระดูก โดยรับประทานเป็นประจำทุกวัน รวมถึงการนำหน่อไม้ไผ่หรือ

หนอนรดคว่นที่อาศัยอยู่ในลำน้ำไหลมาทอดรับประทานได้ หากเหลือจากการรับประทานก็สามารถขายให้กับพ่อค้าคนกลาง เพื่อนำไปจำหน่ายต่อไป และการหาปลาในอ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาว หรือลำห้วยทรายขาว ห้วยต้นผึ้ง ห้วยกุ่มหมี นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลยังได้นำผลมะมันที่เป็นผลไม้มารับประทานอีกด้วย ปัญหาที่พบคนนำหน่อไม้ในป่าไปขายเยอะเกินไป หลายกระสอบซึ่งนำไปขายให้กับนายทุนหรือผู้ประกอบการอัดหน่อไม้ป๊อป โดยมีการตกแต่งแล้ว

3. ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยพระสุธี ปรีปัญโญ เจ้าอาวาสวัดท่าป่าเปา ได้เล่าถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม่ว่า เป็นการประกอบพิธีบวชป่าซึ่ง “พิธีบวชป่า” มีวิธีการและวิธีการปฏิบัติคล้ายคลึงกับ “พิธีสืบชะตา” หรือต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อของคนล้านนา ส่วนที่มาของการ “บวชป่า” นั้น น่าจะมาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ขั้นตอนและวิธีการบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยชาวบ้านจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี หลังจากนั้นชาวบ้านจึงช่วยกันนำจีวรที่เตรียมไว้ไปห่มให้กับต้นไม้ เป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านจะบวชให้ต้นไม้ใดบ้างขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง บวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรม และมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ แม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย แต่ยังมีศักยภาพสูงในการฟื้นตัวตามลักษณะปรกติของป่าฝนเขตร้อนจะถูกรวมเข้าไปด้วย เพราะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปี ถ้าไม่ถูกรบกวนอีก

ชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่าที่ผ่านพิธีบวช เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสฟื้นความชุ่มชื้นแก่แผ่นดินได้เต็มที่ และสายน้ำลำธารที่เกิดจากป่าต้นน้ำดังกล่าว ก็จะฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่ง การบวชป่า จึงเป็นดังมิตีชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติไว้ให้กับลูกหลาน บางชุมชนนั้นพิธีบวชป่าก็กลายเป็นสัญญาณเริ่มต้นของการไม่ยอมจำนนต่ออำนาจที่ไม่เป็นธรรม และเป็นการเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธารเองด้วย การตัดทำลายป่าของคนรุ่นนี้ไม่ใช่การใช้ทรัพยากรของปัจจุบัน แต่เป็นการหยิบยืมสมบัติของรุ่นลูกรุ่นหลานมาใช้ พิธีบวชป่าจึงเป็นเสมือนตัวแทนความปรารถนาดีที่เหลืออยู่ของคนยุคปัจจุบัน ส่งผ่านไปสู่คนรุ่นหลัง ท่ามกลางคอไม้้นับพันนับหมื่นในอดีตผืนป่าของเมืองไทย การบวชป่าชุมชนห้วยทรายขาวนั้นจะจัดให้มีขึ้นทุก 2 ปี นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงผีขุนน้ำของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ซึ่งจะจัดให้มีขึ้นในทุกแรม 9 เดือน 9 เหนือของทุกปี ซึ่งในปีนี้ตรงกับวันอาทิตย์ที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2553

การเลี้ยงฝิขุนน้ำเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตของชุมชนทางเหนือ ซึ่งเป็นความเชื่อของคนชาวบ้านอำเภอแม่ทาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือ เป็นความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเคารพผู้ที่ให้น้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค ตลอดจนเป็นการขอน้ำเพื่อมาใช้ในการเกษตรพร้อมกันนั้นก็จะมีการชี้แจงกฎระเบียบการจัดการน้ำของห้วยทรายขาวให้กับสมาชิกได้รับทราบ “การเลี้ยงฝิขุนน้ำ” จะทำโดยชาวบ้านที่ได้รับผลประโยชน์จากห้วยทรายขาว ซึ่งมีทั้งคนในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านอื่นเข้าร่วมกิจกรรมเลี้ยงฝิขุนน้ำด้วย โดยจะมีผู้นำในการเลี้ยงฝิ เรียกว่า “คนตั้งข้าว” มีหน้าที่ในการขนาน คนตั้งข้าวจะถูกคัดเลือกจากคนในชุมชน มีการสืบทอดเป็นรุ่นๆ และใช้วิธีการทรงเจ้าว่าใครจะเป็นคนตั้งข้าวคนต่อไป ส่วนหนึ่งจะพิจารณาจากความอาวุโส ความซื่อสัตย์ เช่น ชาวบ้านคนไหนไม่สบาย ไปหาเจ้าเข้าทรง เจ้าบอกว่าถูกผีห้วยนั้น คนตั้งข้าวก็จะเป็นผู้ไปขอมาให้ การขนานใช้ภาษาพื้นบ้านไม่ได้มีคำสวดใดๆ เครื่องเซ่นไหว้ในการเลี้ยงฝิขุนน้ำ คือใช้หัวหมู โดยให้คนตั้งข้าวเป็นผู้ขนาน ของเส้นไหว้ที่ใช้ในการประกอบพิธีมีดังนี้ อาหารที่เซ่นไหว้ เหล้า ข้าว น้ำ ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน 2 ดอก และจุดเทียน เมื่อเทียนหมดเล่ม ถือว่าฝิขุนน้ำได้กินเครื่องเซ่นไหว้อิ่มแล้ว หลังจากนั้นชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะร่วมทานข้าวกัน ซึ่งในช่วงระหว่างรอให้ฝิขุนน้ำได้กินเครื่องเซ่นไหว้นั้น ทางกลุ่มผู้นำหมู่บ้านจะให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมมาประชุมพบปะกัน เพื่อชี้แจงค่าใช้จ่ายการทำกิจกรรม รวมถึงการระดมความคิดเห็นต่อการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การจัดสรรน้ำเพื่อการทำการเกษตรของระบบเหมืองฝาย และนอกจากประเพณีนี้แล้วยังมีข้อปฏิบัติในการรักษาป่าบริเวณขุนน้ำด้วย

4. ประโยชน์ในการพักผ่อนหย่อนใจ นายคำอ้าย บุญผา คณะกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์หมู่บ้าน ได้เล่าถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ไว้ดังนี้คือ เมื่ออากาศร้อนชาวบ้านจะเข้าไปในป่าชุมชนเพื่อเข้าไปหลบร้อน เนื่องจากภายในบริเวณป่าชุมชนมีลำห้วยลำธารที่สามารถเข้าไปคลายร้อนได้ และถ้าว่างจากการทำงานหรือเหนื่อยเหนื่อยจากการเข้าไปหาของป่า ชาวบ้านมักเข้าไปพักผ่อนศาลาที่อยู่ภายในป่าชุมชน เพื่อเป็นการพักผ่อนและผ่อนคลายความเมื่อยล้าจากการทำงาน รวมถึงการใช้เป็นสถานที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยวโดยมีการนำเต็นท์มากางภายในป่า โดยจุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวภายในป่าชุมชนห้วยทรายขาว คือ ต้นไม้รูปร่างประหลาด เป็นรูปทรงต่างๆ มีนกและสัตว์ป่าหลายชนิด มีการสาธิตการหุงข้าวในกระบอกไม้ไผ่ ไทลื้อเรียกว่า “หลาม” สามารถนำอาหารคาวหวานใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วนำไปเผาไฟจนสุกแล้วสามารถนำไปรับประทานได้นอกจากนี้ การเก็บน้ำผึ้งป่าซึ่งเป็นพิธีกรรมที่คนในบ้านทาป่าเป่าได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล มาจากความเชื่อของคนบ้านทาป่าเป่าว่าต้นไม้ทุกต้นมีนางไม้ประจำต้นก่อนที่จะปีนขึ้นไปเก็บน้ำผึ้ง จะต้องผ่านพิธีกรรมเรียกว่า “การสะกดนางไม้” ก่อนแล้วมีขั้นตอน

การดอกล้มป็นขึ้นไปยังปลายยอดไม้ ใช้ควันไล่ผึ้งก่อนเก็บรังผึ้งลงมา หลังจากได้น้ำผึ้งแล้วยังต้องมีพิธีกรรมถอดถอนอาคม เพราะเชื่อกันว่าต้นไม้ นั้นจะแห้งตายหากมิได้ถอนมนต์คาถาที่สะกดไว้ รวมถึงการศึกษาพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ และสมุนไพรต่างๆ นักท่องเที่ยวที่จะเข้าไปท่องเที่ยวและพักแรมในป่าชุมชนห้วยทรายขาวต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบการท่องเที่ยวในป่าชุมชนห้วยทรายขาว คือ ต้องแต่งกายให้เหมาะสมกับสถานที่ ห้ามพกพาอาวุธ อุปกรณ์จับสัตว์ เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ยาเสพติด และของมีคมทุกชนิด ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด งดเว้นการส่งเสียงดัง พุดจาหยาบคาย พุดเล่นหรือพุดคำลามกระหว่างเดินป่า ห้ามประพาศิติดจาริตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

ในการเดินป่าจะต้องจัดมีัคคุเทศก์ชุมชนไปด้วยทุกครั้งเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยกำหนดว่า ท่องเที่ยวไป – กลับ ต้องมีมีัคคุเทศก์ชุมชน 1 คน ต่อนักท่องเที่ยวทุก 5 คน ถ้าหากค้างแรมในป่าต้องมีมีัคคุเทศก์ชุมชน 2 คน ต่อนักท่องเที่ยวทุก 5 คน และต้องปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชนคือ ห้ามใช้มือรวักน้ำจากลำธารหรือแอ่งน้ำโดยตรง ให้ใช้ใบตองม้วนเป็นกรวยหรือภาชนะรวักน้ำ ห้ามใช้หมอนั่งข้าวลงดัก ห้ามโหนเถาวัลย์ หรือนั่งบนเถาวัลย์ ซึ่งคนในชุมชนเชื่อว่า หากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดลมพายุ เสี่ยงสัตว์ป่าร้องดัง หรือมีสิ่งรบกวนอื่นๆ ระหว่างเดินป่า ห้ามล่าสัตว์ จับสัตว์ ยิงสัตว์ เหยียบย่ำ เดี๋ย ดึง ตัด ขูด ขีด สลักสัญลักษณ์บนต้นไม้ หรือก้อนหิน ห้ามนำพรรณไม้ และของป่าทุกชนิดออกนอกพื้นที่ ห้ามก่อไฟ ก่อนได้รับอนุญาต ห้ามทิ้งขยะ ถ่ายปฏิกูลเรี่ยราด หรือลงในลำห้วย ห้ามเดินออกนอกเส้นทางและให้เดินตามมีัคคุเทศก์ท้องถิ่น

5. ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ สำหรับการใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์นั้น นายสาคร กันทะวงศ์ กรรมการป่าชุมชนได้เล่าว่า การนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่าชุมชนเป็นการทำให้ป่าชุมชนเสื่อมโทรม เพราะการนำสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เช่น วัว ควาย เข้าไปเลี้ยงในเขตป่าชุมชนโดยนำเข้าไปหากินในบริเวณที่สัตว์เหล่านี้สามารถหากินเองได้ เช่น บริเวณทุ่งหญ้าที่เป็นอาหารของสัตว์ มีหญ้าอ่อนหรือยอดใบไม้ต่างๆ ให้สัตว์สามารถกินได้อย่างปลอดภัย และยังต้องเป็นบริเวณที่มีแหล่งน้ำไว้ให้กินอย่างเพียงพอด้วย เนื่องจากบริเวณป่าในช่วงฤดูฝนมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าพื้นที่ในหมู่บ้าน อีกทั้งมีแหล่งน้ำไว้ให้สัตว์อย่างเพียงพอ อีกทั้งยังไม่ต้องเสี่ยงกับข้อหาบุกรุกพื้นที่สวนหรือพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านคนอื่นๆ เนื่องจาก เคยมีเหตุที่สัตว์เดินเข้ากินหญ้าหรือพืชผลทางการเกษตรที่เจ้าของพื้นที่ได้ปลูกไว้ เพราะหากเจ้าของพื้นที่แจ้งข้อหาบุกรุก ผู้ที่เป็นเจ้าของสัตว์จะต้องเสียค่าปรับเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ชาวบ้านที่มีสัตว์เลี้ยงจึงมักพาสัตว์เลี้ยงของตนเข้าไปหากินในป่าชุมชนมากกว่า และนำไปเลี้ยงได้เฉพาะบริเวณอ่างเก็บน้ำเก็บน้ำห้วยทรายขาว และห้วยกิวหมีเท่านั้น ที่ผ่านมามีคนชาวบ้านตำบลทาสบเส้า ที่มีพื้นที่ติดกับบ้านทาป่าเปา ได้นำวัวพื้นเมืองฝูงใหญ่เข้าไปเลี้ยงบนภูเขาต้นน้ำห้วยทรายขาว ปรากฏว่าสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นสร้างความเสียหายโดยเหยียบต้นไม้ขนาดเล็ก หญ้าป่าตายหมด หน้าดินร่วนซุยพอเข้าสู่หน้าฝนน้ำได้ชะล้างเอาเศษหญ้า

ตะกอนหน้าดินไหลลงลำห้วยหลายสายรวมถึงอ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาว และอ่างเก็บน้ำห้วยกั้วหมี จนมีสภาพเกิดการตื้นเขิน คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาเข้าไปประท้วงที่อำเภอแม่ทา เรียกร้องให้นายอำเภอสั่งระงับและย้ายวัฟพื้นเมืองไปเลี้ยงที่อื่นแทน ทางเทศบาลตำบลทาปลาดุกจัดงบประมาณจ้างแรงงานชาวบ้านทาป่าเปาขุดลอกตะกอนหน้าฝายที่ใช้เก็บน้ำประปาภูเขาแล้วหลายจุด และทำโครงการขุดลอกตะกอนอ่างเก็บน้ำและลำห้วยทรายขาวตลอดสายยาวประมาณ 4 กิโลเมตร งบประมาณจากการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย (กชภอ.) อำเภอแม่ทา โดยดำเนินการในงบประมาณปี พ.ศ. 2553 เพื่อให้กลับมาใช้งานและมีความสวยงามตามเดิม

6. ประโยชน์ในการใช้ป่าชุมชนเป็นเขตอภัยทาน โดยพระสุธี ปุริบัญญัติ เจ้าอาวาสวัดทาป่าเปา ได้ระบุลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าว่า ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่ที่ห้ามมีการตัดไม้ทำลายป่า และห้ามมีการล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ในการปล่อยนก ปล่อยปลา โดยทางสวนสัตว์ในจังหวัดเชียงใหม่ได้นำสัตว์สี่เท้าและสัตว์ปีกหลายชนิดมาให้หมู่บ้านเลี้ยงบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาว ทางสวนสัตว์ฯ ดำเนินการเรื่องออกแบบรั้วตาข่ายโดยจัดงบประมาณ 400,000 บาทมาให้ในช่วงแรก และงบบริหารจัดการต่างๆ ทั้งหมดรวม 1,700,000 บาท ส่วนสัตว์ที่นำมาเลี้ยงและขยายพันธุ์หากสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้แล้ว ก็จะทำการปล่อยสัตว์ออกสู่ป่าเพื่อใช้ชีวิตตามธรรมชาติ ในอนาคตสัตว์ป่าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยโครงการนี้เป็นโครงการนำร่องแห่งแรกในประเทศไทย ขณะนี้อยู่ระหว่างการวางแผนงานและเป็นสถานที่ในการนั่งสมาธิได้อีกด้วยบรรยากาศเงียบสงบร่มรื่น

7. ประโยชน์ในการใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งซับน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยนาย ปรัชญา ประจันบาล คณะกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์หมู่บ้าน ได้เล่าให้ฟังว่า การนำน้ำที่ไหลจากป่าชุมชน คือห้วยทรายขาวใหญ่ ห้วยปูลู ห้วยทรายไหลแล้ง และห้วยต้นผึ้ง ที่ไหลมารวมกันที่อ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาว และอีกสายหนึ่งจากห้วยกั้วหมีไปรวมกันที่อ่างห้วยกั้วหมี มาทำเป็นประปาหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้ใช้สอย ซึ่งมีการปั้มน้ำจากห้วยทรายขาวที่มีต้นกำเนิดภายในป่ามาพักในถังเก็บของหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงทำการแจกจ่ายไปตามบ้านเรือนภายในหมู่บ้าน แล้วทำการเก็บค่าน้ำประปານี้ตามมาตรวัดที่แต่ละบ้านได้ใช้ไป รวมทั้งเก็บน้ำไว้สำหรับพื้นที่นาและสวน ซึ่งมีทั้งพืชล้มลุก คือ ข้าวโพดฝักอ่อน ถั่วฝักยาว มะเขือยาว มะเขือเปาะ แตงกวา และพืชยืนต้น คือลำไย เพื่อใช้รดน้ำและป้องกันการพังทลายของดิน ท้ายที่สุดก็ไหลลงน้ำแม่ทา ซึ่งห้วยแต่ละสายจะมีฝายชะลอน้ำตลอดสาย รวมทั้งหมดขณะนี้ประมาณ 127 ฝาย ช่วยเก็บกักน้ำ ชะลอความเร็วของน้ำ ทำให้ดินอุ้มน้ำ (รูปที่ 5) จากการสังเกตของผู้วิจัยพบเห็นเกษตรกรขุดสระ ขุดบ่อเห็นระดับ น้ำอยู่ตื้นมาก ตั้งแต่ทั่วบริเวณป่าชุมชนตลอดถึงในหมู่บ้านทาป่าเปา นับได้ว่าลดปัญหาความเดือดร้อนเรื่องน้ำได้มาก



รูปที่ 5 ฝายชะลอน้ำช่วยเก็บกักน้ำและชะลอการไหลของกระแสน้ำเพิ่มความชุ่มชื้น

สรุปผลที่ได้รับจากอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

1. ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ประชาชนในชุมชนทาป่าเปาเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนป่าชุมชนของตน จึงก่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจในการป้องกันรักษา ร่วมไปถึงหาแนวทางรักษาป่าต้นน้ำไว้ในนานที่สุด
2. ชุมชนได้นำมาทำการเกษตร เมื่อป่าต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถช่วยกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้งได้ เกษตรกรในหมู่บ้านก็มีน้ำมาทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักได้ตลอดปี
3. ทำให้ป่าอยู่กับคนได้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์รู้จักคุณค่าของป่าไม้ ป่าไม้ก็ให้ประโยชน์ตอบแทนแก่มนุษย์ให้อยู่กันอย่างยั่งยืน
4. เพิ่มรายได้ให้กับชุมชน เมื่อมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ประชาชนในชุมชนก็มีผลิตผลจากป่าให้ได้บริโภคเป็นการกระจายในครัวเรือน เมื่อเหลือก็สามารถนำไปจำหน่ายเป็นการเพิ่มรายได้ในครัวเรือนได้อีกทางหนึ่งด้วย
5. ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ขยายพันธุ์ของสัตว์ป่า ทำให้เกิดสมดุลนิเวศน์เมื่อป่าสมบูรณ์ มีอาหารให้ได้บริโภค สัตว์ป่าก็สามารถอาศัย สืบเผ่าพันธุ์ต่อไปได้
6. เป็นแหล่งการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ก็สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับประชาชน นักศึกษา และผู้ที่สนใจได้เข้ามาศึกษา และยังสามารถสร้างรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

7. เป็นแหล่งพืชสมุนไพร ป่าชุมชนทาป่าเปามีสมุนไพรหลากหลายชนิด ทั้งที่มีอยู่ทั่วไป และที่กำลังจะสูญหาย ไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาและร่วมอนุรักษ์สืบไป และป่าชุมชนบ้านทาป่าเปายังได้รับรางวัลป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนดีเด่น ปี พ.ศ. 2544

8. ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาเป็นแหล่งเรียนรู้ในหลายๆ ด้าน จึงมีหน่วยงานหลายๆ หน่วยงาน เข้ามาศึกษาดูงาน จึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มต่างๆ

9. เมื่อมีผู้เข้ามาศึกษาดูงาน ทำกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น ปัญหาที่สำคัญ คือ ปัญหาขยะก็เกิดขึ้นตามมา คนในชุมชนจึงได้ริเริ่มการเก็บขยะ การคัดแยกขยะเพื่อให้เกิดการเผาขยะให้น้อยที่สุดอีกด้วย



รูปที่ 6 ผลจากการตัดไม้ทำลายป่าและผลที่ได้รับจากการรักษาป่าต้นน้ำ

การมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านทาป่าเปาในอดีตในการจัดการป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านทาป่าเปาในการจัดการป่าชุมชนในอดีตที่ผ่านมา สามารถสรุปผลการมีส่วนร่วมได้ 4 ประเด็นคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่า
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือ พุดคุยปัญหาเรื่องป่าชุมชนอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.21) ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านต้องการให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นซึ่งหมายถึงจะมีน้ำไว้ใช้เวลาฤดูแล้งด้วยเมื่อป่าสมบูรณ์ ชาวบ้านร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.97) ทั้งนี้ในหมู่บ้านมีการประชุมเป็นประจำอยู่แล้ว และชาวบ้านร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.69) ทั้งนี้ชาวบ้านมีความต้องการให้ป่ากลับมาสมบูรณ์ตามเดิม จึงพยายามช่วยกันเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ กันเป็นประจำ โดยในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.95) (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านทาป่าเปา

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
ร่วมปรึกษาหารือปัญหาเรื่องป่าชุมชน	4.21	0.80	มาก
ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ	3.97	1.07	มาก
ร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน	3.69	0.64	ปานกลาง
เฉลี่ย	3.95	0.87	มาก

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชาวบ้านร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.71) มีส่วนร่วมในการสำรวจป่าชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.66) มีส่วนร่วมในการปลูกป่าในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.47) มีส่วนร่วมอบรมเรื่องป่าไม้ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.65) มีส่วนร่วมในการทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.55) มีส่วนร่วมในการติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 2.88) และมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.60) โดยในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.65) ทั้งนี้ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากต้องทำงานทุกวัน ไปไร่นาทุกวัน กลับบ้านช่วงหัวค่ำไม่ค่อยมีเวลา อีกทั้งในช่วงวันเสาร์ หรืออาทิตย์ชาวบ้านต้องการพักผ่อนหรือเดิน

ทางเข้าเมืองเพื่อซื้อของจำเป็นต่างๆ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน ชาวบ้านจึงเข้าร่วมได้ไม่ค้อยบ่อนัก (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน	3.71	0.61	ปานกลาง
ร่วมสำรวจป่าชุมชน	3.66	0.86	ปานกลาง
ร่วมปลูกป่า	4.47	1.08	มาก
ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้	3.65	0.69	ปานกลาง
ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน	3.55	0.78	ปานกลาง
ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ	2.88	0.65	น้อย
ร่วมพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน	3.60	0.75	ปานกลาง
เฉลี่ย	3.65	1.04	ปานกลาง

การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.23) ร่วมใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงเพื่อทำฟืนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.21) ร่วมเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน หรือพืชชนิดอื่นๆ ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.77) ร่วมเก็บหาพืชสมุนไพรเพื่อรักษาโรคในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 2.52) ร่วมใช้น้ำในป่าชุมชน เพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตรในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.06) โดยในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.96) ทั้งนี้กฎระเบียบของป่าชุมชนมีส่วนทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับที่ไม่มากนัก (ตารางที่ 5)

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชาวบ้านมีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.18) มีส่วนร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่าในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.86) และมีส่วนร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.24) โดยในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย

3.76) ทั้งนี้ชาวบ้านต้องการทราบว่าการจัดการป่าชุมชนได้ผลดีเพียงใด จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินมากขึ้น (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 5 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
ใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน	3.23	0.88	ปานกลาง
ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงเพื่อทำฟืน	3.21	0.76	ปานกลาง
เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน หรือพืชชนิดอื่นๆ	2.77	0.44	ปานกลาง
เก็บหาพืชสมุนไพรเพื่อรักษาโรค	2.52	0.46	น้อย
ใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร	3.06	0.62	ปานกลาง
เฉลี่ย	2.96	0.98	ปานกลาง

ตารางที่ 6 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชาวบ้านทาป่าเปา

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน	4.18	1.09	มาก
ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า	3.86	1.15	มาก
ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง	3.24	0.62	ปานกลาง
เฉลี่ย	3.76	1.24	มาก

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในภาพรวม

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปาในอดีต แยกออกเป็น 4 ประเด็นในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.58) โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 3.95) และประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 3.76) ในระดับมาก และมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 3.65) และการใช้ประโยชน์จากป่า (ค่าเฉลี่ย 2.96) ในระดับปานกลาง (ตารางที่ 7) โดยข้อจำกัดที่ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแตกต่างกัน คือ หลังจากที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนแล้ว ชุมชนขาดการพูดคุยกันถึงสภาพป่า การใช้ประโยชน์จากป่ามากจนเกินความจำเป็น ละเลยเป้าหมายของการจัดการป่าอย่างยั่งยืน

ตลอดจนขาดกิจกรรมและผู้รับผิดชอบในการดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าต่อไปในอนาคต ซึ่งนำไปสู่การลดความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนดังเช่นในอดีต

ตารางที่ 7 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวในอดีต

การมีส่วนร่วม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
การตัดสินใจ	3.95	0.87	มาก
การดำเนินงาน	3.65	1.04	ปานกลาง
การใช้ประโยชน์จากป่า	2.96	0.98	ปานกลาง
การประเมินผล	3.76	1.24	มาก
เฉลี่ย	3.58	1.06	ปานกลาง

ขั้นตอนที่ 2

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

ขั้นตอนการวิจัยนี้ เป็นการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยข้อที่ 2 คือการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) โดยใช้กระบวนการ A-I-C สถานที่ที่ใช้ในการวิจัยคือ บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกที่เป็นกรรมการป่าชุมชน กรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านผู้สนใจจำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยคณะผู้วิจัยทำการศึกษาปัญหาของป่าชุมชนห้วยทรายขาวแล้ววางแผนแก้ปัญหา ตลอดจนดำเนินการแก้ปัญหา กระตุ้นให้กลุ่มตัวอย่างคิดพิจารณา ประเมินผล และสรุปผลรวม โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ด้วยการระดมความคิดสร้างสรรค์แล้วตัดสินใจตามกระบวนการ A-I-C ร่วมด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) พิจารณาข้อมูลจากเอกสารและข้อเท็จจริงที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) สัมภาษณ์และสังเกตการณ์ สำหรับขั้นตอนของการทำ A-I-C นั้นจะประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นเห็นคุณค่า (Appreciation: A) ซึ่งเป็นขั้นตอนของการทำให้ทุกคนยอมรับผลงานในอดีตและปัจจุบันพร้อมทั้งอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตด้วย เพื่อให้เกิด “พลังร่วม” ขึ้นระหว่างผู้ที่มาร่วมประชุม
2. ขั้นปฏิสัมพันธ์ (Influence: I) คือการใช้ความริเริ่มสร้างสรรค์มาช่วยกำหนดยุทธศาสตร์ (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” (Shared vision) หรืออุดมการณ์ร่วม (Shared ideal) มุ่งเน้นวิธีการสำคัญมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ จนเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จที่กลุ่มต้องการ
3. ขั้นการควบคุม (Control: C) คือการนำวิธีสำคัญมากำหนดเป็น “แผนปฏิบัติการ” (Action plan) ว่าจะทำอะไรและใครรับผิดชอบ

การดำเนินงานตามกระบวนการ A-I-C มีการกำหนดเงื่อนไขและขั้นตอนของกิจกรรมต่างๆ ดังแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยกระบวนการ A-I-C

กิจกรรม	เงื่อนไข	ขั้นตอนกิจกรรมที่ดำเนินการ
A-1: พุดคุยถึงสภาพการณ์ของป่าชุมชนในอดีต	ให้ทุกคนได้พุดและแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน	ให้ทุกคนบอกชื่อและเขียนชื่อตนเองบอกสิ่งที่ชอบ และไม่ชอบ
A-2: การพุดถึงสภาพปัญหา ความต้องการของป่าชุมชนห้วยทรายขาวในปัจจุบัน “ป่าชุมชนวันนี้”	เปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้โดยเสรี กระตุ้นให้แต่ละคนมีสำนึกร่วมกับกลุ่ม	- ให้แต่ละคนเสนอความคิดเห็นตามความต้องการเกี่ยวกับสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน - แบ่งกลุ่มย่อย (กลุ่มละ 10 คน) นำเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม และสรุปความคิดเห็นของกลุ่ม - ส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มเพื่อนำเสนอความคิดเห็นของกลุ่มย่อยตัวเอง
A3: การพุดคุยถึงความต้องการในอนาคต หรือ “ป่าชุมชนในอนาคต”	เปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้โดยเสรี กระตุ้นให้แต่ละคนมีสำนึกร่วมกับกลุ่ม	- แต่ละคนเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และสิ่งที่อยากให้ชุมชนเป็น - แบ่งกลุ่มย่อย (กลุ่มละ 10 คน) นำเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม และสรุป ความคิดเห็นของกลุ่ม - ส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มเพื่อนำเสนอความคิดเห็นของกลุ่มย่อยตัวเอง
I: จัดลำดับความสำคัญของ ความต้องการของชาวบ้าน	II: ระบุกิจกรรมหรือโครงการที่จะทำ II2: แยกประเภทของกิจกรรมและจัดลำดับความสำคัญ จัดเก้าอี้ 4 ตัว สำหรับผู้แทนกลุ่ม 3 กลุ่ม และสำหรับผู้วิจัยเพื่อแสดงความคิดเห็น	- จัดลำดับความสำคัญโดยแบ่งกลุ่มย่อย พิจารณาความต้องการของชาวบ้าน และพิจารณาเพียง 6 อันดับที่สำคัญที่สุด - ตัวแทนกลุ่มนำเสนอที่ประชุมใหญ่ - กลุ่มย่อยพิจารณาใหม่ให้เหลือเพียง 5 ประการที่เป็นไปได้และ เสนอกลุ่มใหญ่ - หลังจากนั้นกลุ่มย่อยพิจารณาใหม่ให้เหลือเพียง 4 ประการ โดยเน้นสิ่งที่สามารถดำเนินการได้ทั้งชุมชน และส่งตัวแทนมาอภิปรายและถกเถียงร่วมกันเพื่อเลือกว่าสิ่งใดที่สำคัญที่สุด 2 ประการสุดท้าย เพื่อดำเนินการต่อไป

ตารางที่ 8 (ต่อ)

กิจกรรม	เงื่อนไข	ขั้นตอนกิจกรรมที่ดำเนินการ
C: ขึ้นควบคุม หาผู้รับผิดชอบ และวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการ	C1: แสดงหาผู้รับผิดชอบ C2: วางแผนดำเนินการ	• ให้เข้าร่วมกลุ่มย่อยตามหัวข้อที่ตนเองสนใจในแต่ละกลุ่ม คิดวางแผนเขียนโครงการ เพื่อให้ความต้องการเป็นจริง โดยเน้นศักยภาพทรัพยากรที่มีในชุมชนให้มากที่สุด • แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนนำเสนอแผนหรือโครงการ

ผลการดำเนินกิจกรรมพัฒนาการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ A-I-C

การดำเนินการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) โดยใช้กระบวนการ A-I-C ที่มีขั้นตอนของกระบวนการอยู่ 3 ขั้นตอนคือ 1) ขึ้นเห็นคุณค่า (Appreciation) 2) ขึ้นปฏิสัมพันธ์ (Influence) และ 3) ขึ้นควบคุม (Control) โดยในแต่ละขั้นตอนมีการดำเนินการและผลการวิจัยเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนดังนี้

1. ขึ้นเห็นคุณค่า (Appreciation: A)

ในขั้นตอนนี้เป็นการทำให้ทุกคนยอมรับ อยากจะเห็นความสำเร็จในอนาคต เกิดพลังร่วม ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ให้สมาชิกที่มาร่วมประชุมพูดคุยถึงสภาพการณ์ป่าชุมชนห้วยทรายขาวในอดีต (A-1) และปัญหาความต้องการของสมาชิกในปัจจุบัน (A-2) และอยากให้เกิดขึ้นในอนาคต (A-3) ดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 9)

1.1 สภาพการณ์ป่าชุมชนห้วยทรายขาวและปัญหาตลอดจนความต้องการในอดีต (A-1)

สภาพการณ์และปัญหาของป่าชุมชนห้วยทรายขาวในอดีต ดำเนินการโดยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้เล่าถึงสภาพการณ์ที่ป่าถูกทำลายจากการทำไร่เลื่อนลอย การสัมปทานจากภาครัฐและเอกชน จนทำให้น้ำที่ใช้ในการเกษตรเหือดแห้งลง พร้อมทั้งป่าไม้ก็หมดไปด้วย และได้กล่าวถึงสภาพการณ์ความยากลำบาก ปัญหาภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น ตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่ชาวบ้านทาป่าเปาประสบมาในอดีต ทั้งปัญหาป่าไม้ น้ำ ผลผลิตจากป่า ปัญหาฆ่าตัวตายจากคนต่างถิ่น ปัญหาจากการถูกละเมิดสิทธิของภาครัฐ ตลอดจนได้เล่าถึงประวัติการเกิดแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ต้นกำเนิดของการจัดการป่าชุมชน จนประสบผลสำเร็จ และสาเหตุที่ทำให้ป่ากลับมาเสื่อมโทรม และไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านหลังจากประสบผลสำเร็จจากการจัดการป่าชุมชนแล้ว ซึ่งมีผลต่อสภาพป่าอีกครั้งหนึ่ง และปัญหาของป่าที่เสื่อมโทรมจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญ เนื่องจากมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจนลืมนึกถึงความเสี่ยงของป่า และสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

เมื่อผู้ใหญ่วัยกลางคนสำเร็จ สมาชิกหลายคนก็ได้กล่าวเพิ่มเติมในประเด็นประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยลืม และปฏิบัติสืบทอดมาตลอดทุกปีๆ เช่น ประเพณีการบวชป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีเสื้อบ้าน เป็นต้น ตลอดจนกิจกรรมที่เคยดำเนินการมาในอดีต เช่น การทำฝายชะลอน้ำที่ชาวบ้านร่วมกัน การจัดเวรสำรวจป่าร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ และผลิตผลที่ได้จากป่าที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค และเมื่อสมาชิกในที่ประชุมได้อภิปรายเพิ่มเติมเสร็จแล้ว ผู้นำการประชุมได้สรุปถึงสภาพปัญหาป่าชุมชนในอดีต (A-1) ดังต่อไปนี้

1.1 สภาพป่าโดยทั่วไป ชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากป่าซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากป่าห้วยทรายขาว ซึ่งมีลำห้วยหลายสายมาเชื่อมต่อกัน เช่น ห้วยต้นผึ้ง ห้วยกุ่มหมี อีกทั้งยังใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาวได้อีกด้วย แต่เมื่อป่าเสื่อมโทรม และถูกทำลาย จึงไม่มีน้ำที่จะใช้ทำนา โดยเฉพาะในฤดูแล้งขาดน้ำบริโภค ต้องซื้อน้ำดื่มจากนอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นปัญหามาก

1.2 การใช้ผลิตผลจากป่าในการดำรงชีพของชุมชนทั้งการอุปโภคและบริโภคไม่เหมาะสม เช่น การเก็บหาเห็ดมาทำเชื้อเพลิง การเก็บหาเห็ด หน่อไม้และผักต่างๆ ซึ่งบางคนก็ตัดมาจากไม้สดหรือชุดหน่อมาจนหมดคือ เป็นต้น

1.3 นอกจากป่าชุมชนด้วยทรายขาวแล้ว ยังมีพื้นที่ป่าใช้สอยต่อกันเป็นแนวยาวซึ่งติดกับเขตป่าสงวน ทำให้เป็นปัญหาการบุกรุกแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชน พร้อมทั้งยังมีปัญหากับป่าไม้เขตอยู่ตลอดเวลา

1.4 การจุดไฟเผาป่า ยังคงมีอยู่ในเขตป่าชุมชนซึ่งจะต้องทำแนวกันไฟให้ตลอดแนวเขตป่าและหมั่นออกตรวจตราเมื่อถึงฤดูกาลกันให้มากยิ่งขึ้น

1.5 การลักลอบตัดไม้ทำลายป่ายังมีอยู่ โดยเฉพาะจากบุคคลภายนอกที่เข้ามาโดยการแนะนำของคนภายในชุมชนเอง

1.6 การเปิดชุมชนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้การปฏิบัติตามกฎระเบียบหย่อนยาน ไม่ค่อยเคร่งครัดเหมือนเดิม

1.2 สภาพการณ์ป่าชุมชนห้วยทรายขาวและปัญหาตลอดจนความต้องการในปัจจุบัน (A-2)

ซึ่งเรียกกิจกรรมนี้ว่า “ป่าชุมชนวันนี้” ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินรายการต่อไป

กิจกรรม “ป่าชุมชนวันนี้” ใช้วิธีในการให้แต่ละคนเสนอความคิดเห็นของตนมาน้อยตามความต้องการ ให้แต่ละคนเขียนหรือวาดภาพเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเป็นอยู่ของป่าชุมชน แล้วแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน ในแต่ละกลุ่มจะคละกันไปทั้งเพศหญิงและเพศชาย โดยให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อกลุ่มและรวมเสนอเป็นความคิดเห็นของกลุ่ม

ในกิจกรรมนี้ ชาวบ้านทุกคนให้ความสนใจบางคนวาดเป็นภาพ บางคนเขียนเป็นตัวอักษร บรรยายประกอบ แต่ละกลุ่มจะมีตัวแทนเขียนลงในกระดาษแผ่นใหญ่ เพื่อเก็บภาพรวมของความคิดของทุกคนและนำไปเล่าให้ทุกคนในกลุ่มใหญ่ฟัง โดยแต่ละกลุ่มได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับ “ป่าชุมชนวันนี้” ดังนี้

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 1

1. ขอความร่วมมือไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า ให้ช่วยกันอนุรักษ์
2. ห้ามจุดไฟเผาป่า
3. ปลุกต้นไม้ทดแทนในป่าชุมชน
4. ควบคุมเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ให้มีผลกระทบกับป่าชุมชน

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 2

1. ทำการรณรงค์ช่วยกันปลูกป่า
2. อนุรักษ์สัตว์ป่า ไม่ล่าทำลาย
3. ช่วยกันพัฒนาเส้นทางเดินในป่า
4. ช่วยกันทำแนวกันไฟไหม้
5. ช่วยกันปลูกพืชสมุนไพรให้มากขึ้น

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 3

1. ให้ใช้มาตรการเด็ดขาดในการรักษาป่า
2. ต้องการงบประมาณใช้ในการปลูกป่า-อนุรักษ์ป่า
3. ทำการฟื้นฟูป่า
4. ร่วมกันปลูกสมุนไพร
5. ร่วมกันอนุรักษ์กล้วยไม้

1.3 สภาพการณ์ป่าชุมชนห้วยทรายขาวและปัญหาตลอดจนความต้องการในอนาคต (A-3)

กิจกรรม “ป่าชุมชนในอนาคต” ใช้วิธีการเหมือนกิจกรรม “ป่าชุมชนวันนี้” โดยให้แต่ละคนเสนอความคิดเห็นของตนมาน้อยตามความต้องการ ให้แต่ละคนเขียนหรือวาดภาพเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเป็นอยู่และมีอยู่ของป่าชุมชน แล้วแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน โดยแต่ละกลุ่มคัดกันทั้งเพศหญิงและชาย แล้วให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับ “ป่าชุมชนในอนาคต” ดังต่อไปนี้

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 1

1. การปลูกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่ๆ ชาวบ้านเคยบุกรุก
2. มีการเดินสำรวจป่าให้บ่อยครั้งขึ้น
3. ให้มีการจัดกิจกรรมอบรมเยาวชนให้ความรู้เรื่องป่าไม้มากขึ้น

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 2

1. ร่วมกันปลูกป่าเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำสะอาด และลุ่มน้ำ เพื่อประโยชน์รอบด้าน เช่น การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า
2. พัฒนาเส้นทางเดินป่าชุมชน เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. การปรับกฎระเบียบต่างๆ ของป่าชุมชนให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น

ข้อคิดเห็นของกลุ่มที่ 3

1. การหาเก็บหน่อไม้ หรือพืชชนิดอื่นๆ ควรเก็บเฉพาะเพื่อบริโภค ห้ามขายโดยเด็ดขาด และควรทำความสะอาดรอบๆ กอไผ่
2. ช่วยกันปลูกพืชสมุนไพร โดยการหาพื้นที่เฉพาะเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ และชนรุ่นหลัง
3. ร่วมพัฒนาแหล่งน้ำตามลำห้วยขนาดเล็ก โดยการกักเก็บน้ำไว้เป็นระยะๆ โดยใช้หินทิ้งจากบริเวณใกล้เคียง

ตารางที่ 9 การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (Appreciation)

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
สภาพการณ์ และปัญหา	ชาวบ้านใช้สิ่งที่มีอยู่ในป่า สำหรับการอุปโภคและ บริโภคอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเก็บหาพืชมาเป็นเชื้อเพลิง มีการลักลอบถางป่า ตัดไม้ไป ขาย มีบริษัทเอกชนมา สัมปทานป่า สัตว์ป่าลด น้อยลง ในฤดูแล้งชุมชนขาด แคลนน้ำสำหรับทำ การเกษตร	มีกฎระเบียบต่างๆ ในการใช้ ประโยชน์จากป่าค่อนข้าง เคร่งครัด แต่มีชาวบ้านบางกลุ่ม ที่ละเลยกฎระเบียบเพื่อกิจกรรม ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สภาพป่าเริ่ม เสื่อมโทรม	ปรับกฎระเบียบให้มีความ ยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น มีมาตรการ ลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างจริงจัง เพราะรักษาและอนุรักษ์ผืนป่า ไว้ให้นานที่สุด
ความ ต้องการ	ใช้ประโยชน์จากป่าให้เต็มที่ เพื่อการบริโภคและอุปโภค	ต้องการให้ชาวบ้านทุกคน ร่วมมือกันปลูกป่าเพื่อพัฒนา น้ำและแหล่งน้ำสะอาด เพื่อ ประโยชน์รอบด้าน อนุรักษ์ พันธุ์สัตว์ป่า พัฒนาเส้นทางเดิน ป่าเพื่อพัฒนาป่าชุมชนเป็น แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจน ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่า กำหนดแนวเขตป่าให้ชัดเจน และใช้วัสดุอื่นๆ ทดแทนไม้ให้ มากขึ้น	ต้องการให้ส่งเสริมและ เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับประโยชน์ของป่า ชุมชน และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนและ เยาวชนมากขึ้น และยัง ต้องการให้เพิ่มกิจกรรมการ พัฒนาป่า เช่น ปลูกสมุนไพร สำรวจป่าเป็นประจำ จัดทำ แนวป้องกันไฟป่า เป็นต้น

2. ขั้นปฏิสัมพันธ์หรือการส่งผลกระทบ (Influence: I)

ในขั้นการปฏิสัมพันธ์นี้ แบ่งออกเป็นขั้นที่กลุ่มตัวอย่างจะต้องระบุสิ่งที่ทำให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ โดยระบุเป็นกิจกรรมหรือโครงการ (I1) และขั้นของการแบ่งแยกประเภทกิจกรรมและจัดลำดับความสำคัญ (I2) ซึ่งผลของการปฏิบัติมีดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 10)

2.1 การระบุกิจกรรมหรือโครงการที่จะทำ (I1) ซึ่งเริ่มโดยการประชุมกลุ่มใหญ่ ผู้นำการประชุมได้ตั้งคำถามว่า “ถ้าจะให้ป่าชุมชนช่วยทนายชาวดอยได้รับการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในอนาคต จะต้องทำกิจกรรมหรือโครงการอะไรบ้าง” โดยให้กลุ่มตัวอย่างวาดภาพหรือเขียนแล้วร่วมกันอภิปราย ระบุเป็นกิจกรรมหรือโครงการ ซึ่งดำเนินการโดยการแบ่งกลุ่มถกเถียงโต้แย้ง โดยการประยุกต์การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) มาใช้ เมื่อเสร็จแล้วใน

แต่ละกลุ่ม ก็ดำเนินการรวบรวมบัญชีกิจกรรมหรือโครงการ ผู้แทนกลุ่มนำเสนอรายการหรือโครงการให้สมาชิกทราบ การนำเสนอต้องมีเหตุผลว่าทำไมจะต้องทำ

เมื่อแต่ละกลุ่มนำเสนอผลต่อที่ประชุมแล้ว จึงขอให้กลุ่มร่วมกันอภิปรายและเลือกโครงการที่สามารถทำให้เป็นจริงได้ ซึ่งกลุ่มได้เลือก 3 ประเด็นคือ 1) การปลูกพืชสมุนไพร และแปรรูปสมุนไพร เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ และการแปรรูปเพื่อจัดจำหน่าย หารายได้เพิ่มเติม 2) การสำรวจป่าชุมชน และดูแลไม่ให้เกิดไฟป่าและการบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า และ 3) การป้องกันไฟป่า ด้วยวิธีการต่างๆ โดยได้ขอให้สมาชิกร่วมกันพิจารณาอีกครั้งว่าประเด็นหรือโครงการใดที่ชาวบ้านจะร่วมกันทำได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นเป็นกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต

ตารางที่ 10 การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นปฏิสัมพันธ์ (Influence)

โครงการ	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
1. ปลูกพืชสมุนไพร	ปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืช และใช้ในชุมชน	จัดสรรพื้นที่ปลูก หากกล้าไม้ในป่า และตามบ้านที่มีอยู่ มาปลูก	ชาวบ้านทุกคน	วันเสาร์สุดท้ายของเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2555
2. แปรรูปสมุนไพร	แปรรูปพืชสมุนไพร ที่ที่ปลูกเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ลูกประคบ น้ำมันไพล ยาหม่อง ไพล น้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น	ให้หมอยา หรือหมอสมุนไพรประจำหมู่บ้านให้ความรู้ ในการแปรรูปสมุนไพรแก่ชาวบ้าน	หมอยา หมอสมุนไพร	รวมกลุ่มกันทุกวันเสาร์ เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2555
3. สำรวจและดูแลรักษาป่า	สำรวจและดูแลป่า เพื่อป้องกันการทำลายในทุกรูปแบบ	จัดเวรยามเพื่อเข้าไปสำรวจป่าเป็นระยะ	ชาวบ้านทุกคน	เข้าไปสำรวจวันเว้นวัน ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
4. ป้องกันไฟป่า	ทำแนวป้องกันไฟถาวร	ถางหญ้าที่เป็นแนวป้องกันไฟเดิมให้กว้างกว่าเดิม	ชาวบ้านที่เป็นชายทุกคนร่วมมือกัน	เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2555

2.2 การแยกประเภทกิจกรรม (I2) จากนั้นชาวบ้านได้แยกประเภทตามความสนใจแล้วเขียนโครงการจัดลำดับความสำคัญ เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการต่อไป คือ

1) โครงการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืช ละใช้ในชุมชน โดยทำการจัดสรรพื้นที่ปลูก หากกล้าไม้ในป่า และตามบ้านที่มีอยู่มาปลูก

2) โครงการแปรรูปสมุนไพร เพื่อทำเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ลูกประคบ น้ำมันไพล ยาหม่องไพล น้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น โดยให้หมอชาหรือหมอสมุนไพรประจำหมู่บ้านให้ความรู้ในการแปรรูปสมุนไพรแก่ชาวบ้าน

3) โครงการสำรวจและดูแลรักษาป่า สำรวจและดูแลป่า เพื่อป้องกันการทำลายในทุกรูปแบบ โดยจัดเวรยามเพื่อเข้าไปสำรวจป่าเป็นระยะ

4) โครงการป้องกันไฟป่า โดยทำแนวป้องกันไฟถาวร ถางหญ้าที่เป็นแนวป้องกันไฟเดิมให้กว้างขึ้นกว่าเดิม

3. ขั้นควบคุม (Control: C)

มี 2 ขั้นตอน คือ การแสวงหาผู้รับผิดชอบ (C1) และขั้นการวางแผนดำเนินงานหรือปฏิบัติการสำหรับแต่ละกิจกรรม (C2)

3.1 การแสวงหาผู้รับผิดชอบ (C1) ดำเนินการในโครงการปลูกพืชสมุนไพร ซึ่งสามารถทำเองได้ โดยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการการป่าชุมชน ผู้รับผิดชอบในการให้ความรู้เรื่องพืชสมุนไพร และจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูก และให้ชาวบ้านทุกคนร่วมกันปลูกในพื้นที่นั้นๆ โดยมีการวางแผนในกิจกรรมดังนี้ (C2)

- 1) การจัดสรรพื้นที่ปลูก
- 2) หากกล้าไม้และพันธุ์ไม้สมุนไพรในป่า และตามบ้าน
- 3) ร่วมกันปลูกพืชสมุนไพร

โดยประชาชนทุกคน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการป่าชุมชน และหมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน เป็นผู้คอยดูแลต้นสมุนไพรที่ปลูกไว้

3.2 การแสวงหาผู้รับผิดชอบ (C1) เพื่อทำโครงการแปรรูปสมุนไพร ซึ่งสามารถทำเองได้ ได้มอบหมายให้หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้รับผิดชอบและวางแผน (C2) โดยให้หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน จัดอบรมให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการแปรรูปสมุนไพรและการไปใช้ ให้แก่สมาชิกทุกคนที่สนใจ

3.3 การแสวงหาผู้รับผิดชอบ (C1) สำหรับโครงการสำรวจและดูแลรักษาป่า เพื่อสำรวจและดูแลป่าจากการทำลายในทุกรูปแบบ โดยจัดเวรยามเพื่อเข้าไปสำรวจป่าชุมชนวันเว้นวันอย่างต่อเนื่อง และให้ชาวบ้านทุกคนผลัดกันเป็นเวรยาม และมีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนคอยจัดเวรยาม และดูแลกิจกรรมนี้ตลอดเวลา (C2)

3.4 การแสวงหาผู้รับผิดชอบ (C1) สำหรับโครงการป้องกันไฟฟ้า โดยผู้ใหญ่บ้าน และ
กรรมการป่าชุมชน ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบโครงการนี้ร่วมกัน เพื่อทำแนวป้องกันไฟฟ้า
ในฤดูแล้ง อีกทั้งถางหญ้าที่เป็นแนวป้องกันไฟเดิมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น (C2)

สรุปผล จากการศึกษาความต้องการ การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดย
กระบวนการ A-I-C ในการเก็บข้อมูล ทำให้ทราบความต้องการของชาวบ้านทาป่าเปาซึ่งเป็นกลุ่ม
ตัวอย่างในการจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเป็นผลให้เกิดโครงการ
โครงการทั้งหมด 4 โครงการ ซึ่งเป็นความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง และทุกคนก็ได้ร่วมกัน
ดำเนินงานและพัฒนาการมีส่วนร่วมให้การดำเนินการต่อไปได้ และเกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านตำบล
ทาปลาคุกโดยรวม เพราะเมื่อมีการปลูกพืชสมุนไพร และในหมู่บ้านเองก็มีหมอสุมไพรอยู่แล้ว จึง
ทำให้เกิดผลประโยชน์ในหลายด้าน เช่น ด้านการอนุรักษ์พืชสมุนไพรไม่ให้สูญหาย และต่อการการ
ผลิตเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป เช่น ลูกประคบ น้ำมันไพร ยาหม่องไพร และน้ำดื่มสมุนไพร
ทำให้ชาวบ้านที่สนใจ สามารถเข้ามาเรียนรู้เพิ่มประสบการณ์ และผลิตพืชสมุนไพรแปรรูปสำหรับ
จำหน่ายกับนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย นอกจากนี้ โครงการสำรวจและดูแลรักษาป่าชุมชน ด้วยกิจกรรม
การสำรวจป่าวันเว้นวัน ซึ่งถือว่ามียุทธศาสตร์มาก คือชาวบ้านทุกคนได้มีส่วนร่วมในการสอดส่อง
และดูแลรักษาเหมือนกัน อีกทั้งในช่วงวันหยุด สามารถพาเด็กๆ เข้าป่าเพื่อให้ความรู้เรื่องพันธุ์ไม้
และเป็นการปลูกฝังให้เด็กๆ รักและหวงแหนป่าอีกทางหนึ่ง อีกทั้ง ยังเป็นการสอดส่องเรื่องไฟฟ้า
และการทำแนวป้องกันไฟฟ้าในฤดูแล้งอีกด้วย

3.5 การวางแผนแต่และกิจกรรม (C2) โดยกิจกรรมทั้งหมดนั้นชาวบ้านสามารถทำเองได้
โดยไม่ได้อาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก คณะผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนพัฒนาการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเป็นแผนปฏิบัติการ (Action plan) ไว้ตามตารางที่ 11

การนำยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategy of change) มาวางแผนนโยบายดำเนินงาน ซึ่งจะมีผล
ต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการ และการประเมินผล
พร้อมทั้งข้อวิจารณ์ ผลการวิจัยทำให้เกิดการพัฒนาการมีส่วนร่วมนี้ คณะผู้วิจัยใช้ยุทธวิธีการโน้มน้าว
จิตใจของบุคคลเป้าหมายให้คล้อยตาม (Persuasive Strategy) ร่วมด้วย โดยใช้หลักการตรรกะ
วิทยา (Logic) ซึ่งให้เห็นโทษของการทำลายป่าทำให้ขาดแคลนน้ำและพืชพันธุ์สูญพันธุ์และหายากมาก
ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพืชสมุนไพร พร้อมทั้งสร้างทัศนคติใหม่ Pathos ด้วยการจัดสรรพื้นที่เพื่อปลูกพืช
สมุนไพร การแปรรูปสมุนไพร การสำรวจและดูแลรักษาป่าให้บ่อยครั้งมากยิ่งขึ้น รวมถึงการ
ป้องกันไฟฟ้าในรูปแบบการทำแนวป้องกันไฟแบบถาวร

ตารางที่ 11 การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นควบคุม (Control)

โครงการ/กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินงาน	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
1. โครงการปลูกพืชสมุนไพร 1.1 การจัดสรรพื้นที่ปลูก 1.2 หากกล้าไม้และพันธุ์ไม้สมุนไพรในป่า 1.3 ร่วมกันปลูกพืชสมุนไพร	เพื่อขยายพื้นที่การปลูกและอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพร	จัดสรรพื้นที่ในเขตป่าชุมชน หาพันธุ์พืชสมุนไพรในป่าและบริเวณรอบๆ บ้านเพื่อนำไปปลูกในพื้นที่จัดสรร	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านทุกคน
2. โครงการแปรรูปสมุนไพร 2.1 อบรมการผลิตลูกประคบ น้ำมันไพร ยาหม่องไพร และน้ำคั้นสมุนไพร	เพื่อนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปสำหรับใช้ในชุมชนและขายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน	ให้หมอชา หรือหมอสมุนไพรประจำหมู่บ้านจัดอบรมให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการแปรรูปสมุนไพร และการนำไปใช้	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน หมอชา หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน
3. โครงการสำรวจและดูแลรักษาป่า 3.1 ออกสำรวจป่า	เพื่อสำรวจและดูแลป่าจากการทำลายในทุกรูปแบบ	จัดเวรยามเพื่อเข้าไปสำรวจป่าชุมชนวันเว้นวันอย่างต่อเนื่อง	ชาวบ้านทุกคน	ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านทุกคน
4. โครงการป้องกันไฟป่า 4.1 ทำแนวป้องกันไฟถาวร	เพื่อทำแนวป้องกันไฟป่าในฤดูแล้ง	ถางหญ้าที่เป็นแนวป้องกันไฟเดิมให้กว้างขึ้นกว่าเดิม	ชาวบ้านทุกคน	ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านทุกคน

ยุทธวิธีนี้จะใช้ได้ผลดีนั้น กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มตัวอย่างจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. รู้ปัญหาตัวเอง
2. เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหา
3. การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ยุทธวิธีดังกล่าวจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในหลายประเด็น คือ

1. ร่วมความคิด
2. ร่วมการวางแผน
3. ร่วมการตัดสินใจ
4. ร่วมปฏิบัติการ
5. ร่วมประเมินผล

สามารถวิจารณ์ได้ว่าเป็นยุทธวิธีที่เหมาะสมเพราะเกิดขึ้นจากการรู้ปัญหาของตนเองเห็น
ความสำคัญของการแก้ปัญหาซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม และเป็นการช่วยเหลือซึ่ง
กันและกันก่อเกิดความสามัคคีต่อกลุ่มตามมา



ขั้นตอนที่ 3

ผลการประเมินการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

ขั้นตอนการวิจัยนี้ เป็นการดำเนินการวิจัยเพื่อประเมินผลกระบวนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มเดียวกันกับขั้นตอนที่ 2 คือ ผู้นำ กรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านทาป่าเปา ตำบลทาลาด อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน โดยใช้แบบสัมภาษณ์จำนวน 30 คนและใช้การสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้นำมาอธิบายเสริมกันและกันในบางประเด็น เพื่อให้ผลการวิจัยมีความชัดเจนและตรงกับความจริงมากขึ้น จากทฤษฎีและแนวความคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ได้ศึกษามาแล้ว สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรับผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผล

ซึ่งในแต่ละขั้นตอนก็จะมีกรร่วมพิจารณาปรึกษาหารือ ร่วมประสานสำรวจดำเนินการกิจกรรมพร้อมทั้งร่วมกันรับผลประโยชน์ทั้งทางด้านวัตถุและเงินตรา ส่วนการประเมินผลก็ได้แก่การร่วมติดตามความเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จตลอดจนการปรับปรุงแก้ไขซึ่งแต่ละขั้นตอนก็มีดัชนีชี้วัดให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมและแบ่งการดำเนินงานวิจัยสำรวจออกเป็น 2 ระยะ คือ

1. ก่อนการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วม
2. หลังการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วม

สรุปในขั้นตอนนี้คือ ผลการประเมินการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนรวม 4 ขั้นตอน โดยกระทำการพัฒนาและหลังการพัฒนา

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

เพศ

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย (ร้อยละ 66.67) ที่เหลือเป็นเพศหญิง (ร้อยละ 33.33)

อายุ

พบว่ากลุ่มตัวอย่างไม่ถึงครึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี (ร้อยละ 40.00) รองลงมามีอายุระหว่าง 51-60 ปี (ร้อยละ 30.00) และ 31-40 ปี (ร้อยละ 23.33) โดยมีอายุเฉลี่ยประมาณ 48 ปี อายุต่ำสุด 31 ปี อายุสูงสุด 78 ปี

ระดับการศึกษา

พบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบสองในสาม (ร้อยละ 63.33) จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 รองลงมาจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือ 7 (ร้อยละ 16.67) ที่เหลือจบการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้นและไม่ได้เรียนหนังสือ (ร้อยละ 10.00)

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างหนึ่งในสาม (ร้อยละ 33.33) มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 2 คน รองลงมาจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 1 คน (ร้อยละ 36.67) ที่เหลือมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน (ร้อยละ 30.00)

อาชีพหลัก

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.67) มีอาชีพเกษตรกรกรรม มีเพียง 1 คน (ร้อยละ 23.33) ที่รับราชการ

อาชีพรอง

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50.00) ไม่มีอาชีพรอง และกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 46.67) มีอาชีพรองด้านการค้าขาย ที่เหลือมีอาชีพรองด้านการเกษตร (ร้อยละ 3.33)

รายได้ต่อปี (บาท)

พบว่า รายได้ในรอบปีที่ผ่านมากลุ่มตัวอย่างในภาคเกษตรกรรม มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 10,966 บาท รายได้ต่ำสุด 2,000 บาท รายได้สูงสุด 50,000 บาท โดยกลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 56.66) มีรายได้ระหว่าง 5,001-10,000 บาท รองลงมา มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 16.67) และ 10,001-15,000 บาท (ร้อยละ 13.33) สำหรับรายได้จากการค้าขายและรับราชการ มีรายได้เฉลี่ย 20,000 บาท (ร้อยละ 3.33)

สภาพการถือครองที่ดิน

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพื้นที่มีเอกสารสิทธิ์ทั้งหมด โดยถือครอง 2 ไร่ (ร้อยละ 43.33) รองลงมาถือครองเพียง 1 ไร่ (ร้อยละ 30.00) โดยมีพื้นที่ถือครองต่ำสุด 1 ไร่ สูงสุด 25 ไร่ และมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยประมาณ 3 ไร่

การอยู่อาศัย

พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีถิ่นกำเนิด และเกิดที่บ้านทาป่าเปาทุกคน (ร้อยละ 100.00)

การฝึกอบรม

พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเคยผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนมาแล้ว (ร้อยละ 100.00)

การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้

พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ด้านป่าไม้ตลอดเวลา (ร้อยละ 100.00) โดยส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากเสียงตามสายหมู่บ้าน จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และตามหน่วยงานราชการต่างๆ ที่ไปติดต่อ (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 แสดงจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมพัฒนาแยกตามข้อมูลพื้นฐาน

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (N=212)	ร้อยละ (%)
เพศ		
ชาย	20	16.67
หญิง	10	33.33
อายุ (ปี)		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 40	7	23.33
41-50	12	40.00
51-60	9	30.00
61 ปีขึ้นไป	2	6.67
เฉลี่ย = 48.30	ต่ำสุด = 31	สูงสุด = 78

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (N=212)	ร้อยละ (%)
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	3	10.00
ประถม 4	19	63.33
ประถม 6 หรือ 7	5	16.67
มัธยมศึกษาตอนต้น	3	10.00
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
1 คน	11	36.67
2 คน	10	33.33
3 คน	6	20.00
4 คน	4	10.00
เฉลี่ย = 2.26	ต่ำสุด = 1	สูงสุด = 4
อาชีพหลัก		
เกษตรกรรวม	29	96.70
รับราชการ	1	3.30
อาชีพรอง		
ค้าขาย	14	46.67
เกษตรกรรวม	1	3.33
ไม่มีอาชีพรอง	15	50.00
รายได้ต่อปี (บาท)		
	เกษตรกรรวม	ค้าขาย
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 5,000	5 (16.67)	-
5,001-10,000	17 (56.66)	-
10,001-15,000	4 (13.33)	-
15,001-20,000	2 (6.67)	1 (3.33)
มากกว่า 20,000 ขึ้นไป	2 (6.67)	-
เฉลี่ย	10,966.70	-
ต่ำสุด	2,000	-
สูงสุด	50,000	20,000

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (N=212)	ร้อยละ (%)
สภาพการถือครองที่ดิน		
1 ไร่	9	30.00
2 ไร่	13	43.33
3 ไร่	5	16.68
4 ไร่	1	3.33
5 ไร่	1	3.33
มากกว่า 5 ไร่ขึ้นไป	1	3.33
เฉลี่ย = 2.8	ต่ำสุด = 1	สูงสุด = 25
การอยู่อาศัย		
อยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิด	30	100.00
การฝึกอบรม		
เคย	30	100.00
การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้		
เคย	30	100.00

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนก่อนและหลังกระบวนการพัฒนา

สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนมี 4 ขั้นตอน โดยกระทำก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา ใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานทั้งหมด 2 เดือนโดยทำการประเมินตามตัวชี้วัดที่ชัดเจน

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชนต่อป่าชุมชนห้วยทรายขาว จากการศึกษาพบว่าชาวบ้าน ผู้นำ กรรมการป่าชุมชน มีระดับการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ ดังนี้ (ตารางที่ 13)

ตัวชี้วัดที่ 1 ร่วมปรึกษาหารือปัญหาเรื่องป่าชุมชน พบว่า ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วมและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วม 29 คน (ร้อยละ 96.67) มีเพียง 1 คนเท่านั้น (ร้อยละ 3.33) ที่ไม่มีส่วนร่วม โดยมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางทั้งก่อนและหลังการพัฒนา (ค่าเฉลี่ย 2.10 และ 2.14) ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประชาชนในชุมชนบ้านทาป่าเปาจะมีการพูดคุย หรือปรึกษาในเรื่องป่าชุมชน และเรื่องต่างๆ แต่ยังมีข้อจำกัดต่างๆ เช่น เรื่องที่ทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่สามารถจะขยายเพิ่มเติมจากเดิมได้ ป่ามีกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ เช่น การใช้ไม้ รวมถึงปัญหาเรื่องน้ำที่มีกฎเกณฑ์กำหนดไว้ค่อนข้างเคร่งครัด

ตัวชี้วัดที่ 2 ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นนี้ 23 คน (ร้อยละ 76.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 26 คน (ร้อยละ 86.67) โดยในภาพรวม ชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งก่อนและหลังกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 1.96 และ 2.04) ตามลำดับ

การจัดการประชุมนั้นจะมีการเรียกประชุมตามปกติทุกเดือน รวมถึงกรณีที่ผู้ใหญ่บ้านได้รับคำสั่งจากทางราชการสำหรับเรื่องเร่งด่วน ก็จะดำเนินการจัดการประชุมอย่างเร่งด่วนเช่นกัน แต่ในระยะหลังมีเหตุการณ์เกี่ยวป่าเกิดขึ้นบ่อย เช่น มีบุคคลภายนอกลักลอบเข้าไปตัดไม้ จึงจำเป็นต้องมีการประชุมเพื่อหามาตราป้องกันแก้ไข

ตัวชี้วัดที่ 3 เสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน พบว่า ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วม 22 คน (ร้อยละ 73.33) มีเพียง 8 คนเท่านั้น (ร้อยละ 22.67) ที่ไม่มีส่วนร่วม โดยมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางทั้งก่อนและหลังการพัฒนา (ค่าเฉลี่ย 2.00 และ 2.09) ตามลำดับ

ถึงแม้ว่ายังไม่มี การดำเนินกิจกรรมพัฒนาการมีส่วนร่วม แต่เมื่อชุมชนมีปัญหาเกิดขึ้น ประชาชนในชุมชนบ้านทาป่าเปา ก็มีจิตสำนึกในการเข้าร่วมเสนอทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และมีกรรมการป่าชุมชนคอยตรวจตราและตัดสินใจ และผู้นำของชุมชนเป็นผู้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาโดยหน้าที่ (ตารางที่ 13)

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชนต่อป่าชุมชนห้วยทรายขาว จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดการมีส่วนร่วมทั้งก่อนและหลังการพัฒนาดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 13)

ตัวชี้วัดที่ 1 ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นนี้ 16 คน (ร้อยละ 53.33) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 18 คน (ร้อยละ 60.00) ในขณะที่ก่อนมีการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมน้อย (ค่าเฉลี่ย 1.37) แต่หลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมดีขึ้น คืออยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.83)

กฎระเบียบต่างๆ นั้นมีคณะกรรมการป่าชุมชนคอยรักษาในอดีต ซึ่งมีข้อบกพร่องอยู่หลายประเด็น โดยปกติมีการพูดคุยและร่วมทบทวน แก้ไขกันบ้างเป็นบางครั้ง แต่ด้วยเวลาและการทำงานที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลาเข้าร่วม เนื่องจากในการประชุมแต่ละครั้งใช้เวลานานพอสมควร

ตัวชี้วัดที่ 2 ร่วมสำรวจป่าชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นนี้เพียง 15 คน (ร้อยละ 50.00) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 17 คน (ร้อยละ 57.67) โดยในภาพรวม ชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งก่อนและหลังกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 1.80 และ 2.11) ตามลำดับ

ในการสำรวจ และตรวจป่าชุมชนนั้น มีการจัดเป็นเวรยามผลัดกันสำรวจป่าทั้งกลางวันและกลางคืน ครั้งละประมาณ 3-5 คน โดยมีการสำรวจป่าทุกอาทิตย์ โดยถ้าหาพบเหตุผิดปกติใดๆ ต้องมีการรายงานให้คณะกรรมการป่าชุมชนรับทราบ และดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป

ตัวชี้วัดที่ 3 ร่วมปลูกป่า พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเล็กน้อยหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมปลูกป่า 14 คน (ร้อยละ 46.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเล็กน้อยเป็น 15 คน (ร้อยละ 50.00) โดยในภาพรวม ชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งก่อนและหลังกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม (ค่าเฉลี่ย 1.71 และ 1.93) ตามลำดับ

จากเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีตที่ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลง ทำให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านบางกลุ่มร่วมกันฟื้นฟู ด้วยการปลูกป่าทดแทนและร่วมกันดูแลรักษาป่า และต้นไม้ที่ปลูกทดแทนจนโตใหญ่ขึ้นในอนาคต

ตัวชี้วัดที่ 4 ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมอบรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อม 13 คน (ร้อยละ 43.33) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 17 คน (ร้อยละ 56.67) โดยก่อนมีการพัฒนากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นนี้อยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 1.61) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.11)

ในอดีตหน่วยงานราชการได้เข้ามาทำการอบรมชาวบ้าน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากป่า และการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่มีชาวบ้านสนใจเข้ารับการฝึกอบรมในปริมาณที่น้อย เนื่องจากไม่เห็นถึงความสำคัญ และไม่มีเวลาเข้าร่วมฝึกอบรมเพราะต้องทำไร่ทำนา

ตัวชี้วัดที่ 5 ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน พบว่า ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในปริมาณที่เท่ากันคือ 15 คน (ร้อยละ 50.00)

ในขณะที่ชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่สูงขึ้น โดยก่อนการพัฒนาชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 1.26) แต่หลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.73)

พื้นที่ในการทำการเกษตรของชุมชนมีค่อนข้างจำกัด ไม่สามารถขยายเพิ่มเติมได้ ทั้งนี้มีเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตป่าสงวนเข้ามากำหนดทำให้ไม่มีขยายเปลี่ยนต่อไปได้

ตัวชี้วัดที่ 6 ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ จำนวน 12 คน (ร้อยละ 40.00) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 18 คน (ร้อยละ 60.00) โดยทั้งก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมน้อยเท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 1.66)

ทั้งนี้ ในการติดต่อกับหน่วยงานราชการภายนอก เป็นภาระหน้าที่ของผู้นำชุมชน หัวหน้าหมู่บ้าน กรรมการชุมชน หรือกรรมการป่าชุมชนเท่านั้น

ตัวชี้วัดที่ 7 ร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่า พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่า 25 คน (ร้อยละ 83.33) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 29 คน (ร้อยละ 96.67) โดยทั้งก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมในระดับมากเท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 2.36 และ 2.48 ตามลำดับ)

ทั้งนี้ พิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ ของชุมชน ชาวบ้านทุกคนมีความเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้ทุกคนมีอาจะเลยการเข้าร่วมพิธีได้ แต่มีชาวบ้านบางคนเท่านั้นที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้เนื่องจากไม่สบาย หรือไปทำงานต่างพื้นที่นั่นเอง

3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชนต่อป่าชุมชนห้วยทรายขาว จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดการมีส่วนร่วมทั้งก่อนและหลังการพัฒนาดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 13)

ตัวชี้วัดที่ 1 ร่วมใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือน 13 คน (ร้อยละ 43.33) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงเป็น 12 คน (ร้อยละ 40.00) โดยทั้งก่อนและ

หลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมในระดับน้อยเท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 1.15 และ 1.16 ตามลำดับ)

เนื่องจาก มีการกำหนดกฎ ระเบียบต่างๆ ในการนำไม้ในป่ามาใช้ประโยชน์ จึงทำให้ชาวบ้านหันไปใช้วัสดุอื่นแทน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านสามารถนำไม้ไปใช้ในการก่อสร้างศาลาในป่า เพื่อเป็นที่พักผ่อนในการลาดตระเวนตรวจป่า และสำหรับนักท่องเที่ยว นำไม้ไปสร้างและซ่อมแซม กุฏิวัด และ โรงเรียน

ตัวชี้วัดที่ 2 ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงเพื่อทำฟืน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงเพื่อทำฟืน 17 คน (ร้อยละ 56.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 23 คน (ร้อยละ 76.67) แต่ในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วม ก่อนการพัฒนาในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.88) แต่มีส่วนร่วมน้อยลงหลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว (ค่าเฉลี่ย 1.43)

ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนเกิดจิตสำนึกในการรักและหวงแหนป่า จึงไม่ยากตัดไม้ทำลายป่า และนำมาทำเป็นฟืนเชื้อเพลิง ในขณะเดียวกัน ชุมชนมีกฎระเบียบในการนำไม้ในป่าไปใช้ที่เคร่งครัด ทำให้ชาวบ้านเลิกใช้ฟืนในป่า และหันมาใช้เศษไม้บริเวณรอบบ้านแทน

ตัวชี้วัดที่ 3 เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน หรือพืชชนิดอื่นๆ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน หรือพืชชนิดอื่นๆ 26 คน (ร้อยละ 86.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงเป็น 18 คน (ร้อยละ 60.00) ในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมก่อนการพัฒนาในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.03) แต่มีส่วนร่วมน้อยลงหลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว (ค่าเฉลี่ย 1.38)

ทั้งนี้ หลังจากป่าเสื่อมโทรมในระยะแรก ของป่าที่ชาวบ้านเก็บใช้บริโภคก็มีจำนวนลดน้อยลง เพราะสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน อีกทั้ง หลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว เริ่มมีการตั้งกฎ ระเบียบในการเข้าไปเก็บเห็ด หรือผักต่างๆ ในป่าชุมชนที่เคร่งครัดมากขึ้น

ตัวชี้วัดที่ 4 เก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงมาก หลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการเก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค 14 คน (ร้อยละ 46.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมน้อยลงมากเหลือเพียง 3 คน (ร้อยละ 10.00) โดยในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 1.42 และ 1.00 ตามลำดับ)

ในอดีตมีการเก็บพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ค่อนข้างมาก เนื่องจากที่หมู่บ้านมีหมอสมุนไพรที่สามารถใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคหลายชนิด หลังจากป่าเสื่อมโทรมลง ทำให้พืชสมุนไพรเริ่มหายากมากขึ้น

ตัวชี้วัดที่ 5 ใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมเท่ากันในระดับมาก ทั้งก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ทั้งก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร จำนวน 30 คน (ร้อยละ 100) เท่ากัน ในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ทั้งก่อนและหลังการพัฒนา (ค่าเฉลี่ย 2.80 และ 2.83 ตามลำดับ)

เนื่องจาก น้ำเป็นปัจจัยที่จำเป็นที่สุด ขาดไม่ได้ จำเป็นต้องใช้ในการอุปโภค บริโภคทุกวัน ตลอดจนใช้ในการเกษตร ตลอดทั้งปี โดยน้ำส่วนใหญ่ได้มาจาก อ่างเก็บน้ำห้วยทรายขาว ห้วยต้นผึ้ง และห้วยกั้วหมี่

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชนต่อป่าชุมชนห้วยทรายขาว จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดการมีส่วนร่วมทั้งก่อนและหลังการพัฒนาดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 13)

ตัวชี้วัดที่ 1 ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน 23 คน (ร้อยละ 76.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 26 คน (ร้อยละ 86.67) โดยในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.86 และ 2.07 ตามลำดับ)

ทั้งนี้ หลังจากที่มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการรักษา ป่าชุมชนแล้ว ชาวบ้านจึงต้องการทราบผลของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

ตัวชี้วัดที่ 2 ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า 20 คน (ร้อยละ 66.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 28 คน (ร้อยละ 93.33) โดยในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.90 และ 2.21 ตามลำดับ)

การมีความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้ประชาชนในชุมชนทาป่าเปา ประเมินผลได้ผลเสียของการใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น

ตัวชี้วัดที่ 3 ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง 20 คน (ร้อยละ 66.67) แต่หลังจากผ่านการพัฒนาแล้ว ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็น 28 คน (ร้อยละ 93.33) โดยในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านมีส่วนร่วมก่อนการพัฒนาในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.90) และมีส่วนร่วมในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 1.64) หลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วมมาแล้ว

ในช่วงป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีคนเข้าไปใช้ประโยชน์มากขึ้น จึงต้องร่วมกันทบทวนถึงผลได้ผลเสีย และข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อจะได้ทำการป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นต่อไป

จากทฤษฎีและแนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การตัดสินใจ การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีตัวชี้วัด หรือดัชนีชี้วัดที่สามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม และแบ่งการดำเนินการวิจัยสำรวจออกเป็น 2 ระยะ คือ ก่อน และหลัง การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม

สรุปในขั้นตอนนี้ก็คือ ผลการประเมินการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนรวม 4 ขั้นตอน โดยกระทำก่อนและหลังการพัฒนา

การประเมินผลการวิจัยในขั้นตอนนี้ คือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านทาป่าเปาในการจัดการป่าชุมชนมีความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง โดยประเมินผลจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 2 ระยะ คือ ก่อนมีการพัฒนาและหลังการพัฒนา

ตารางที่ 13 การประเมินผลการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

การมีส่วนร่วม/ ตัวชี้วัด	ก่อนการดำเนินการพัฒนา				หลังการดำเนินการพัฒนา			
	จำนวน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย	ระดับการมี ส่วนร่วม	จำนวน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย	ระดับการมี ส่วนร่วม
1. การตัดสินใจ								
ตัวชี้วัดที่ 1								
ผู้มีส่วนร่วม	29	96.67			29	96.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	1	3.33	2.10	ปานกลาง	1	3.33	2.14	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 2								
ผู้มีส่วนร่วม	23	76.67			26	86.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	7	23.33	1.96	ปานกลาง	4	13.33	2.04	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 3								
ผู้มีส่วนร่วม	22	73.33			22	73.33		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	8	22.67	2.00	ปานกลาง	8	22.67	2.09	ปานกลาง
2. การดำเนินงาน								
ตัวชี้วัดที่ 1								
ผู้มีส่วนร่วม	16	53.33			18	60.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	14	46.67	1.37	น้อย	12	40.00	1.83	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 2								
ผู้มีส่วนร่วม	15	50.00			17	56.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	15	50.00	1.80	ปานกลาง	13	43.33	2.11	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 3								
ผู้มีส่วนร่วม	14	46.67			15	50.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	16	53.33	1.71	ปานกลาง	15	50.00	1.93	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 4								
ผู้มีส่วนร่วม	13	43.33			17	56.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	17	56.67	1.61	น้อย	13	43.33	2.11	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 5								
ผู้มีส่วนร่วม	15	50.00			15	50.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	15	50.00	1.26	น้อย	15	50.00	1.73	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 6								
ผู้มีส่วนร่วม	12	40.00			18	60.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	18	60.00	1.66	น้อย	12	40.00	1.66	น้อย
ตัวชี้วัดที่ 7								
ผู้มีส่วนร่วม	25	83.33			29	96.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	5	16.67	2.36	มาก	1	3.33	2.48	มาก

ตารางที่ 13 (ต่อ)

การมีส่วนร่วม/ ตัวชี้วัด	ก่อนการดำเนินการพัฒนา				หลังการดำเนินการพัฒนา			
	จำนวน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย	ระดับการมี ส่วนร่วม	จำนวน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย	ระดับการมี ส่วนร่วม
3. การรับผลประโยชน์								
ตัวชี้วัดที่ 1								
ผู้มีส่วนร่วม	13	43.33			12	40.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	17	56.67	1.15	น้อย	18	60.00	1.16	น้อย
ตัวชี้วัดที่ 2								
ผู้มีส่วนร่วม	17	56.67			23	76.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	13	43.33	1.88	ปานกลาง	7	23.33	1.43	น้อย
ตัวชี้วัดที่ 3								
ผู้มีส่วนร่วม	26	86.67			18	60.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	4	13.33	2.03	ปานกลาง	12	40.00	1.38	น้อย
ตัวชี้วัดที่ 4								
ผู้มีส่วนร่วม	14	46.67			3	10.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	16	53.33	1.42	น้อย	27	90.00	1.00	น้อย
ตัวชี้วัดที่ 5								
ผู้มีส่วนร่วม	30	100.00			30	100.00		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	0	0	2.80	มาก	0	0	2.83	มาก
4. การประเมินผล								
ตัวชี้วัดที่ 1								
ผู้มีส่วนร่วม	23	76.67			26	86.67		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	7	23.33	1.86	ปานกลาง	4	13.33	2.07	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 2								
ผู้มีส่วนร่วม	20	66.67			28	93.33		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	10	33.33	1.90	ปานกลาง	2	6.67	2.21	ปานกลาง
ตัวชี้วัดที่ 3								
ผู้มีส่วนร่วม	20	66.67			28	93.33		
ผู้ไม่มีส่วนร่วม	10	33.33	1.90	ปานกลาง	2	6.67	1.64	น้อย

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงหลังการพัฒนาร่วม

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโดยการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนและหลังการพัฒนาร่วม สามารถแสดงได้ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้านก่อนและหลังการพัฒนาร่วม

ก่อนการพัฒนาร่วม	หลังการพัฒนาร่วม
1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ โดยไม่มีการพูดคุยกันก่อนตัดสินใจปฏิบัติไปเลยและไม่มีความชัดเจนแต่อย่างใด	1. มีการพัฒนาร่วมในการตัดสินใจ ได้แก่ ร่วมปรึกษาหารือปัญหาเรื่องป่าชุมชน ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ เสนอแนวทางแก้ไข หรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน ตามเทคนิค A-I-C
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ หรือปฏิบัติการ กิจกรรมต่างๆ ดำเนินโดยกรรมการป่าชุมชน และผู้นำชุมชนเท่านั้น ขาดการประสานงาน กับชาวบ้านหรือหน่วยงานภายนอก	2. มีการพัฒนาร่วมในการดำเนินงาน พัฒนาป่าชุมชน ได้แก่ ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ป่าชุมชน ร่วมสำรวจป่าชุมชน ร่วมปลูกป่า ร่วมอบรมร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ และร่วมพิธีกรรมต่างๆ ตามเทคนิค A-I-C โดยมีการประสานงานร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก และมีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมด้วย
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ส่วนบุคคล โดยการเก็บหาของป่าจนเกินกำลังผลิตของป่า	3. มีการพัฒนาร่วมในการรับผลประโยชน์โดยมีตัวชี้วัดเชิงรูปธรรมชัดเจน คือ การร่วมใช้ไม้ในการปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้าน ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน สมุนไพร และใช้น้ำในป่าชุมชน ตามวิธี A-I-C
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ไม่เคยมีการประเมินผลใดๆ มาก่อน ไม่มีการควบคุมตรวจสอบมาก่อนเช่นกัน	4. มีการพัฒนาร่วมในการประเมินผล ด้วยการควบคุม ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม โดยมีตัวชี้วัด คือ การร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า และร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวทั้ง 4 ด้านด้วยวิธี The McNemar test for the significance of changes มีรายละเอียดดังนี้

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านทาป่าเปา

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านทาป่าเปา ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้มีส่วนร่วมเท่ากัน คือร้อยละ 83.33 แสดงให้เห็นว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านทาป่าเปาไม่มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม กล่าวคือ ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ปริมาณผู้ไม่มีส่วนร่วมมีจำนวนเท่ากัน คือ ร้อยละ 16.67 แสดงให้เห็นว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมไม่แตกต่างกัน (ตารางที่ 15)

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น เกิดขึ้นก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม เมื่อมีการพัฒนาการมีส่วนร่วม จึงถือเป็นการเร่งกระบวนการตัดสินใจให้เร็วขึ้น และไม่ยกเลิกการร่วมตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เช่น การตัดสินใจลงโทษผู้กระทำความผิดในกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น

ตารางที่ 15 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา

	ก่อนดำเนินการพัฒนา				รวม	
	ผู้ที่มีส่วนร่วม		ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม			
หลังดำเนินการพัฒนา	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ที่มีส่วนร่วม	20	66.67	5	16.67	25	83.33
ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม	5	16.67	-	-	5	16.67
รวม	25	83.33	5	16.67	30	100.00

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของประชาชนบ้านทาป่าเปา

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชาวบ้านทาป่าเปา ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีจำนวนร้อยละ 63.33 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้มีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 76.67 แสดงให้เห็นว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชาวบ้านทาป่าเปามีแนวโน้มดีขึ้น ในขณะที่ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมมีร้อยละ 36.67 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้ไม่มีส่วนร่วมเหลือเพียงร้อยละ 23.33 แสดงให้เห็นว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีผู้ไม่มีส่วนร่วมลดลง (ตารางที่ 16)

ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์ทราบว่า ในอดีตชาวบ้านไม่ค่อยเข้าร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน หรือกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนเท่าไรนัก เนื่องจากไม่ค่อยมีเวลา ส่วนใหญ่จะไปทำงานกันทุกวันทีไรนา มีเพียงบางกิจกรรมง่ายๆ เท่านั้นที่ร่วมดำเนินการ เช่น การปลูกป่า ซึ่งกระทำไม่ค่อยบ่อยมากนัก แต่ภายหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว ทุกคนมีจิตสำนึกร่วมกัน ในการหวงแหน รัก และอยากอนุรักษ์ป่าชุมชนเอาไว้ให้นานๆ เมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนแล้ว ชาวบ้านมักชักชวนกันเข้าร่วมกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียงกัน

ตารางที่ 16 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา

	ก่อนดำเนินการพัฒนา				รวม	
	ผู้ที่มีส่วนร่วม		ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม			
หลังดำเนินการพัฒนา	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ที่มีส่วนร่วม	14	46.67	9	30.00	23	76.67
ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม	5	16.67	2	6.67	7	23.33
รวม	19	63.33	11	36.67	30	100.00

การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านทาป่าเปา

การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้เข้ามามีส่วนร่วมร้อยละ 60.00 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้มีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 73.33 แสดงให้เห็นว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้เข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ในขณะที่ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้ที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมร้อยละ 40.00 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว ผู้ไม่เข้าร่วมลดลงเหลือเพียงร้อยละ 26.67 แสดงให้เห็นว่า แนวโน้มของผู้ไม่เข้าร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าลดลง (ตารางที่ 17)

ทั้งนี้ ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากป่า ชาวบ้านได้ตัดต้นไม้ที่มีขนาดเล็กมาใช้เป็นเชื้อเพลิง แต่หลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชาวบ้านได้รับรู้และตระหนักถึงความสูญเสียความชุ่มชื้น จึงพากันเลิกตัด ทำให้ต้นไม้ที่มีขนาดเล็กได้เจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ต่อไป

ตารางที่ 17 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา

หลังดำเนินการพัฒนา	ก่อนดำเนินการพัฒนา				รวม	
	ผู้ที่มีส่วนร่วม		ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ที่มีส่วนร่วม	14	46.67	8	26.67	14	73.33
ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม	4	13.33	4	13.33	8	26.67
รวม	18	60.00	12	40.00	30	100.00

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชาวบ้านทาป่าเปา

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของประชาชนก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้ที่มีส่วนร่วมร้อยละ 76.67 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม มีผู้ที่มีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 90.00 แสดงให้เห็นว่า หลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมแล้ว ชาวบ้านทาป่าเปามีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วมมีจำนวนร้อยละ 23.33 และหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมมีลดลงเหลือร้อยละ 10.00 เท่านั้น แสดงให้เห็นว่า หลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผลแล้ว ชาวบ้านที่ไม่เคยเข้าร่วม หันมาเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ (ตารางที่ 18)

ทั้งนี้ก่อนการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ชาวบ้านไม่เคยติดตามผลความสำเร็จของกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเลย เนื่องจากเห็นว่าเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน กรรมการป่าชุมชน และผู้นำชุมชน แต่ภายหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผลดำเนินการแล้ว ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นที่จะติดตามผลตลอดเวลา เนื่องจากอยากทราบผลการดำเนินกิจกรรมของตนเอง ว่าประสบผลสำเร็จแค่ไหน

ตารางที่ 18 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา

หลังดำเนินการพัฒนา	ก่อนดำเนินการพัฒนา				รวม	
	ผู้ที่มีส่วนร่วม		ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ที่มีส่วนร่วม	21	70.00	6	20.00	27	90.00
ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม	2	6.67	1	3.33	3	10.00
รวม	23	76.67	7	23.33	30	100.00

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนช่วย ทายขาว หลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่า ชาวบ้านทาป่าเปาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินการกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น ภายหลังการเข้าร่วมประชุมระดมความคิดเห็น แล้วตัดสินใจ ในประเด็นต่างๆ ร่วมกัน ที่เสียงส่วนใหญ่ต้องการวิธีการ A-I-C ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติ หรือดำเนินการมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จากจำนวนประชากรที่มาร่วมแรงร่วมใจกันปลูกป่า การปลูก พืชสมุนไพร เพิ่มเติมในพื้นที่ ที่จัดสรรขึ้นใหม่ ซึ่งแต่เดิม ชาวบ้านให้ความสำคัญกับกิจกรรมส่วนนี้ ก่อนข้างน้อย เพราะชาวบ้านให้ความสำคัญกับการทำมาหากิน การเก็บหาของป่าไปขาย และการใช้ ประโยชน์จากป่าในรูปแบบอื่นๆ

สำหรับการรับผลประโยชน์จากป่านั้น ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ได้แก่ การใช้ สมุนไพรที่ปลูกไว้ ไปแปรรูปเพื่อทำเป็นผลิตภัณฑ์ขายให้กับนักท่องเที่ยว และขายในตลาด ซึ่ง สามารถขายได้ราคา และนักท่องเที่ยวนิยมใช้มาก เช่น ยาหม่องไพร น้ำมันไพร เนื่องจาก นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ชอบเข้ามาเดินป่า และพักผ่อนในป่าชุมชน เพื่อป้องกันยุงกัด หรือแมลงชนิด อื่นๆ กัด จึงนิยมซื้อยาหม่องไว้ติดตัว จากคำแนะนำของชาวบ้านนั่นเอง อีกทั้งยังนิยมซื้อลูกประคบ ไปฝากผู้ใหญ่ หรือเครือญาติอีกด้วย

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจ ตรวจป่า ก็มีการดำเนินการอย่างเคร่งครัด คือ จะ ดำเนินการวันเว้นวัน เพิ่มจำนวนการสำรวจมากขึ้น เพื่อเป็นการสำรวจไฟป่าไปด้วย และจะได้นำ ข้อมูลต่างๆ มาปรึกษาหารือกัน เช่น ควรทำแนวกันไฟตรงไหนบ้าง และแนวกันไฟใดที่ชำรุด หรือมี หญ้าขึ้นหนาแน่น ควรถางหญ้าเพื่อทำแนวกันไฟถาวร เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบอีกว่ามีหน่วยงาน ภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมหลายอย่าง เช่น ป่าไม้เขต องค์การบริหารส่วนตำบล สนับสนุนกล้าไม้ในการปลูกป่า ในช่วงมีงานหรือเทศกาลสำคัญๆ

โดยสรุปแล้ว กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ของชาวบ้านทาป่าเปา กล่าวคือ ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุมชนมากขึ้นกว่าเดิมในทั้ง 4 ประเด็น คือ การตัดสินใจ การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ชาวบ้านที่ไม่ เคยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน หันเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด สำหรับในการร่วมรับผลประโยชน์ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นก็จริง แต่เฉพาะในกรณีที่ไม่ ผิดกฎระเบียบป่าชุมชนเท่านั้น บ่งบอกถึงจิตสำนึกที่มีต่อป่าชุมชน ก่อให้เกิดบริบทในการใช้สอยป่าที่ ทำให้เกิดรายได้ โดยไม่ต้องรบกวนหรือทำลายป่า (จักรพงษ์ พวงงามชื่น, 255๖)

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ทำการศึกษาถึงประวัติชุมชน ประวัติการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในอดีต ตลอดจนศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว และเพื่อประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว ทำการศึกษา 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในอดีต เก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน จำนวน 20 คน จากชุดคำถามและแบบสัมภาษณ์ และชาวบ้านทาป่าเปา จำนวน 212 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) และนำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนา สำหรับข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย (Weighted mean score)

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนใน 4 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล โดยใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ขั้นเห็นคุณค่า (A) จัดเวทีให้ชาวบ้านเข้ามาพูดคุยถึงสภาพการณ์และปัญหาป่าชุมชนห้วยทรายขาว และความต้องการในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

2. ขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ในขั้นนี้ชาวบ้านจะต้องระบุสิ่งที่ทำให้บรรลุเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในอนาคต โดยระบุเป็นกิจกรรมหรือโครงการและจัดลำดับความสำคัญ

3. ขั้นควบคุม (C) มี 2 ขั้นตอนคือ การแสวงหาผู้รับผิดชอบ และขึ้นวางแผนดำเนินงานโดยกำหนดกิจกรรมภายใต้โครงการต่างๆ วิธีดำเนินการ งบประมาณ และผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม

อีกทั้งใช้เทคนิคยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategies of change) เป็นยุทธวิธีการโน้มน้าวจิตใจ และความคิดของบุคคลเป้าหมายให้คล้อยตาม (Persuasive Strategy) สร้างทัศนคติใหม่ให้ต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมให้สูงขึ้น และใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นเทคนิคประกอบ โดยเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 30 คนคือ ผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน และชาวบ้าน ด้วยแบบสัมภาษณ์และแบบการสังเกต และนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบข้อมูลหาความสอดคล้องเชิงเนื้อหา และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยทดสอบเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการพัฒนาจากกลุ่มตัวอย่างเดียวกัน (One group

pre-test post-test) จากผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน และประชาชน รวม 30 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือก่อนและหลังการพัฒนา และดำเนินการประเมินผลตามแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ชุดเดียวกัน โดยแบบสัมภาษณ์ทั้ง 4 ประเด็นมีการกำหนดดัชนีชี้วัดไว้อย่างชัดเจน วิเคราะห์ข้อมูลโดยประยุกต์ใช้แบบมาตราส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมจัดการป่าชุมชน ด้วยการให้คะแนนใน 3 ระดับ คือ “มีส่วนร่วมมาก” 3 คะแนน คะแนนเฉลี่ย 2.34-3.00 “มีส่วนร่วมปานกลาง” 2 คะแนน คะแนนเฉลี่ย 1.68-2.33 และ “มีส่วนร่วมน้อย” 1 คะแนน คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.67 และใช้ The McNemar test for the significance of changes เพื่อวิเคราะห์นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงหลังผ่านกระบวนการพัฒนาแล้ว

สรุปผลการวิจัย

ข้อมูลพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านทาป่าเปา

1. บริบทชุมชน

หมู่บ้านทาป่าเปา ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว โดยได้แยกตัวมาจากหมู่บ้านทาลาดุก มีผู้ร่วมก่อตั้ง 8 คนใน 8 ตระกูล คือ พ่อน้อยยิ พ่อเผ่าจัด พ่อเผ่าปู ลุงหนามโปธิ พ่อเผ่าสุริน พ่อเผ่าน้อยเต็ม ลุงหนานแปลงคำ พ่อเผ่าเสือน ทั้ง 8 คนได้มาแผ้วถางป่าเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำแม่ทา และลำห้วยทรายขาวหลวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ชื่อ “ไม้เปา” เป็นจำนวนมากจึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านทาป่าเปา” ประชาชนในหมู่บ้านจึงมีคำว่า “เปา” ผสมอยู่ในชื่อและนามสกุล ส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยถือเป็นภาษาพูด สำหรับตำบลทาลาดุกเดิมคือ “แคว้นทาลาดุก” และเมื่อปี พ.ศ. 2441 มีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยให้หัวเมืองประเทศราชขึ้นกับแขวงในเมืองและนอกเมืองลำพูน ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 มีการตั้งแขวงแม่ทาขึ้นมาใหม่ แคว้นทาลาดุกจึงขึ้นกับแขวงแม่ทา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2485 ได้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอแม่ทา และแคว้นทาลาดุกจึงเปลี่ยนตำบลทาลาดุกในปัจจุบัน

บ้านทาป่าเปา ตำบลทาลาดุก ประกอบไปด้วย 14 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ตอนเหนือของอำเภอแม่ทา การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฟากที่ราบลุ่มแม่น้ำทา กับลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำทา มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 143.74 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 89,8401 ไร่ พื้นที่มากกว่า 70% เป็นพื้นที่ป่า ซึ่งบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา หมู่บ้านทาป่าเปามีป่าชุมชนรวม 13,000 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 8,000 ไร่ โดย 2,000 ไร่เป็นป่าลึกที่เข้าถึงยาก และป่าใช้สอย 3,000 ไร่ เช่น ไม้แดง ไม้เต็ง และไม้สัก เป็นต้น

ประชาชนมีความยึดมั่นในพุทธศาสนาที่น้อมนำมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม จนเกิดพิธีบูชาผิขุนน้ำขึ้น และสืบเนื่องพิธีกรรมดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านทาป่าเปาส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา สวนลำไย เป็นต้น เน้นการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ด้วยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ในอดีตพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมเนื่องจากการได้รับสัมปทานตัดไม้ เพื่อทำฟืนและไม้หมอนรถไฟ รวมถึงการตัดไม้ไปทำเฟอร์นิเจอร์ ส่งผลให้ในฤดูแล้งขาดแคลนแหล่งน้ำ พืชพันธุ์สัตว์ป่าไม่มีน้ำพอสำหรับการบริโภค ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลและร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม ในปัจจุบันหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเนื่องจากลำน้ำห้วยทรายขาวที่ไหลผ่าน ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถหาของป่ามาบริโภคได้ทุกฤดูกาล และสามารถเก็บพืชบางชนิดมาขายที่ตลาดได้

2. ลักษณะทางกายภาพ

ลำพูนเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคเหนือมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,505.882 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,815,675 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน [4] สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาและภูเขาสูงสลับซับซ้อนต่อเนื่องกันไปจากทิศตะวันออก จากข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมของสำนักงานป่าไม้ จังหวัดลำพูนมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 1,703,429 ไร่ หรือ 2,725.49 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 60.49 ของพื้นที่จังหวัด ป่าไม้ที่พบประกอบด้วยป่าไม้ 3 ประเภทคือ 1) ป่าเต็งรัง ป่าแพะ ป่าแดง 2) ป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ และ 3) ป่าดิบแล้ง [5] บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก ตั้งอยู่ตอนเหนือของอำเภอแม่ทา ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดที่ราบลุ่มแม่น้ำทากับลำห้วยทรายขาว โดยมีเทือกเขาขุนตาลเป็นแนวยาวอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบล บ้านทาป่าเปาอยู่ห่างจากทางหลวงเชียงใหม่-ลำปางประมาณ 2.5 กิโลเมตร ขนาบข้างด้วยลำน้ำแม่ทา และลำห้วยทรายขาว โดยทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นผืนป่าชุมชนห้วยทรายขาว (รูปที่ 1) โดยป่าชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์จากการเก็บผลผลิตจากป่า [6] ในช่วงยุคของความเสื่อมโทรมของผืนป่าชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติจากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อคอยดูแลและร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

3. ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

เศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำสวน ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน อาชีพรอง คือเลี้ยงโคขุน เน้นการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายด้วยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อัตราค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้านประมาณ 150-200 บาทต่อวัน พื้นที่ทำกินในหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 15,200 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำ

ไร่และทำสวนมากที่สุดประมาณ 1,100 ไร่ รองลงมาเป็นพื้นที่ทำนา ประมาณ 600 ไร่ สวนลำไย 360 ไร่ ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำสวนยางพารา มะม่วง และปลูกผักสวนครัว นอกจากนี้หมู่บ้านยังมีการรวมกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มน้ำดื่มสัจจะธรรมสตรีแม่บ้าน กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

สังคม สังคมชนบทในหมู่บ้านเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังเกตได้จากการทำการเกษตร ยังมีการลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติ ในกรณีที่ครอบครัวมีแรงงานไม่พอก็มีการจ้างแรงงานภายนอก หมู่บ้านมีโรงเรียน 1 แห่งในระดับประถมศึกษา วัด 1 แห่ง นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีการจัดตั้งกองทุนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนแก้ไขปัญหาคาความยากจน กองทุนป้าชุมชนห้วยทรายขาว กองทุนพัฒนาสตรีแม่บ้าน กองทุนผู้สูงอายุ เป็นต้น

วัฒนธรรม การบวชป่าและเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นประเพณีที่ชาวบ้านสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งจะทำพิธีทุกๆ 2 ปี โดยจะทำการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ซึ่งเป็นการนำความเชื่อทางศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ขั้นตอนและวิธีการบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว และมีการเลี้ยงผีขุนน้ำของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ซึ่งจะจัดขึ้นทุกแรม 9 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปีหรือในช่วงเดือนมิถุนายน พิธีนี้ทำขึ้นเพื่อแสดงความเคารพแก่ผีขุนน้ำที่ให้น้ำมาใช้อุปโภคบริโภค รวมทั้งเป็นการขอน้ำเพื่อมาใช้ในการเกษตร บนบานขอให้ทรัพยากรน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดฤดูกาล วัฒนธรรมการบวชป่าและเลี้ยงผีขุนน้ำนี้ ถือเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดและส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหนผืนป่า ไม่ทำลายป่าอีกต่อไป

4. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดเป็นเพศชาย (ร้อยละ 91.67) อายุเฉลี่ยประมาณ 44 ปี โดยกลุ่มตัวอย่างประมาณหนึ่งในสาม (ร้อยละ 66.67) จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เนื่องจากโอกาสทางการศึกษาในอดีตยังมีไม่มากเท่าปัจจุบัน มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวประมาณ 3-5 คน และประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก มีเพียงหนึ่งในสาม (ร้อยละ 33.33) เท่านั้นที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพรอง โดยกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 41.67) มีรายได้เฉลี่ยต่อปีประมาณ 55,900 บาท และเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 91.67) เป็นเจ้าของที่ดินและมีเอกสารสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เนื่องจากพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่สาธารณะแต่มีการจับจองเพื่อทำการเกษตรมาหลายชั่วอายุคนแล้ว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 83.33) อาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เกิด โดยเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 91.67) เคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก่อน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับข้อมูล

ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลาจากเสียงตามสายในหมู่บ้าน

5. การจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา

จุดกำเนิดของป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา

ในอดีตชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ว่างจากฤดูทำนาจะปลูกพืชผักและหาของป่าไว้บริโภคในครัวเรือน ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย วิถีชีวิตของคนในชุมชนในอดีตจึงมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ชุมชนเข้มแข็ง ต่อมาความเจริญได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้านทำให้คนในชุมชนปรับตัวไปตามกระแสความเจริญ เช่น เทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรที่เข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นกลุ่มบริโภคนิยม หันมาใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพของดิน และสารตกค้างในแหล่งน้ำชุมชน ทำให้แม้แต่ชาวบ้านยังต้องซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภค ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปลักลอบตัดไม้และหาของป่าไปขายอยู่เป็นประจำ เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง และไม้เนื้อแข็งอื่นๆ อีกมากมาย ในปี พ.ศ. 2520-2537 การตัดไม้เพื่อขายเป็นไปอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงการทำไร่เลื่อนลอยเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ลำไย และอ้อย ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปมากจนส่งผลให้เกิดความแห้งแล้งหนักไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้ ชาวบ้านหลายรายต้องย้ายถิ่นฐานออกไป ส่วนในฤดูฝนก็พบปัญหาอุทกภัยและดินถล่มซ้ำเติม หลังจากนั้นได้มีการพูดคุยและปรึกษาหารือกันในกรรมการหมู่บ้าน วัด และโรงเรียนชุมชน เรื่องการยับยั้งและหันกลับมาฟื้นฟูผืนป่า และต้องการช่วยกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำให้ยั่งยืน พ่อหลวงไพฑูรย์ จำหงส์ ผู้นำชุมชน ได้นำกรรมการหมู่บ้านไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่อำเภออื่นๆ เพื่อนำแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์มาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการคิดตามวิถีของชุมชน จึงมีการตั้งกรรมการดูแลป่า มีกิจกรรมมากมายจนทำให้ป่าชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิมจนในที่สุดหมู่บ้านได้รับรางวัลป่าชุมชนดีเด่นที่หนึ่งของประเทศในโครงการ “คนรักป่า ป่ารักชุมชน” ในปี พ.ศ. 2553

การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนของบ้านทาป่าเปามีกระบวนการที่เป็นขั้นตอนดังนี้

1. จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชนในปี พ.ศ. 2541 เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแลป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา และมาจากการร่วมลงคะแนนเสียงจากประชาชนทั้งหมด จึงได้คณะกรรมการป่าชุมชนทั้งหมด 90 คน และมีพระสุธี ปุริปัญญา พ่อหลวงไพฑูรย์ จำหงส์ และนายอำเภอแม่ทา เป็นที่ปรึกษา โดยคณะกรรมการป่าชุมชนถูกแบ่งออกเป็น 6 ชุดตามหน้าที่คือ 1)

ชุดออกตรวจป่าชุมชน 2) ชุดดูแลเขตป่า 3) ชุดดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า 4) ชุดผู้สูงอายุ 5) ชุดกลุ่มบ้านพื้นฟูป่า และ 6) ชุดกลุ่มหาทุนเสริมสำหรับผู้ที่เลิกตัดไม้ทำลายป่า

2. กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้เพื่อกระทำการใดๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้ หักมัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้

3. กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้แนวทางการลงโทษจากระเบียบป่าชุมชนตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่านเป็นต้นแบบ และพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนรวมถึงประชาชนในชุมชนด้วย โดยบทลงโทษมีรายละเอียด 5 ประการคือ 1) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาต ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามความยาวของต้นไม้โดยวัดเป็นนิ้ว นิ้วละ 500 บาท 2) ห้ามล่าสัตว์ ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามน้ำหนักของสัตว์ที่ล่าราคา กิโลกรัมละ 200 บาท 3) ห้ามบุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกิน ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาดของพื้นที่บุกรุกที่ตารางเมตรละ 500 บาท 4) ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการตักเตือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ 5) ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด

4. ปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมและขอรับการสนับสนุนต้นกล้าจากศูนย์เพาะพันธุ์ไม้จังหวัดลำพูน คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายเสียงหมู่บ้านเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้าร่วมกันปลูกต้นไม้ ซึ่งจะทำในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ วันสิ่งแวดล้อม หรือวันมาฆบูชา เป็นต้น

5. แฝ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าไม้ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันกับประชาชนรวมกลุ่มกันช่วยแฝ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่า ซึ่งจะดำเนินการก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญๆ ในชุมชน เช่น ก่อนทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ การบวชป่า รวมทั้งดำเนินการก่อนการปลูกป่า เป็นต้น

6. จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชนครั้งละ 10 คน ปฏิบัติเดือนละ 1 ครั้ง

7. จัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยความร่วมมือของชาวบ้านทาป่าเปาทุกคน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านประมาณเดือนกุมภาพันธ์ และ มีนาคมเป็นประจำทุกปีเนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่าย โดยเชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดมาให้ความรู้และสาธิตการทำแนวป้องกันไฟป่าอย่างถูกต้อง

6. การมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านทาป่าเปาในอดีตในการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปาในอดีต แยกออกเป็น 4 ประเด็นในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.58) โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 3.95) และประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 3.76) ในระดับมาก และมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 3.65) และการใช้ประโยชน์จากป่า (ค่าเฉลี่ย 2.96) ในระดับปานกลาง โดยข้อจำกัดที่ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแตกต่างกันคือ หลังจากประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนแล้ว ชุมชนขาดการพูดคุยกันถึงสภาพป่า การใช้ประโยชน์จากป่ามากจนเกินความจำเป็น ละเลยเป้าหมายของการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ตลอดจนขาดกิจกรรมและผู้รับผิดชอบในการดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าต่อไปในอนาคต ซึ่งนำไปสู่การลดความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนดังเช่นในอดีต

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

การพัฒนาการมีส่วนร่วมใช้กระบวนการ A-I-C ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นเห็นคุณค่า (Appreciation: A) ขั้นปฏิสัมพันธ์ (Influence: I) และขั้นควบคุม (Control: C) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ขั้นเห็นคุณค่า (A) หลังจากจัดเวทีให้ชาวบ้านเข้ามาพูดคุยถึงสภาพการณ์และปัญหาป่าชุมชนห้วยทรายขาวแล้วทั้งความต้องการในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สามารถสรุปผลได้ดังนี้

สภาพการณ์และปัญหา ในอดีตชาวบ้านใช้สิ่งที่มีอยู่ในป่าสำหรับการอุปโภคและบริโภคอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเก็บหาพื้นมาเป็นเชื้อเพลิง มีการลักลอบถางป่า ตัดไม้ไปขาย มีบริษัทเอกชนมาสัมปทานป่า ลักขโมยไม้ในป่า ในฤดูแล้งชุมชนขาดแคลนน้ำสำหรับทำการเกษตร ในปัจจุบันนี้มีกฎระเบียบต่างๆ ในการใช้ประโยชน์จากป่าค่อนข้างเคร่งครัด แต่มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ละเลยกฎระเบียบเพื่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรม และในอนาคตอยากให้ปรับกฎระเบียบให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น มีมาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างจริงจัง เพราะรักษาและอนุรักษ์ผืนป่าไว้ให้นานที่สุด

ความต้องการ ในอดีตชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าให้เต็มที่ เพื่อการบริโภคและอุปโภค ในปัจจุบันชาวบ้านต้องการให้ชาวบ้านทุกคนร่วมมือกันปลูกป่าเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำสะอาดเพื่อประโยชน์รอบด้าน อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พัฒนาเส้นทางเดินป่าเพื่อพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่า กำหนดแนวเขตป่าให้ชัดเจน และใช้วัสดุอื่นๆ ทดแทนไม้ให้มากขึ้น และในอนาคตต้องการให้ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ

ประโยชน์ของป่าชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนและเยาวชนมากขึ้น และยังต้องการให้เพิ่มกิจกรรมการพัฒนาป่า เช่น ปลูกสมุนไพร สำนวป่าเป็นประจำ จัดทำแนวป้องกันไฟป่า เป็นต้น

2. ขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชาวบ้านร่วมกันคิดและระบุโครงการและจัดลำดับความสำคัญ โดยชุมชนได้นำเสนอโครงการทั้งหมด 4 โครงการและได้จัดลำดับความสำคัญไว้ดังนี้ 1) โครงการปลูกพืชสมุนไพร 2) โครงการแปรรูปสมุนไพร 3) โครงการสำรวและดูแลรักษาป่า และ 4) โครงการป้องกันไฟป่า โดยแต่ละโครงการมีการกำหนดงานที่จะต้องทำ วิธีการทำ บุคคลที่รับผิดชอบ และช่วงเวลาที่ทำ

3. ขั้นควบคุม (C) ชาวบ้านร่วมกันคิดและกำหนดกิจกรรม วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินงาน แหล่งงบประมาณ และผู้รับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ คือ

โครงการปลูกพืชสมุนไพร มีกิจกรรมคือ การจัดสรรพื้นที่ปลูก หากกล้าไม้และพันธุ์ไม้ และร่วมกันปลูกพืชสมุนไพร

โครงการแปรรูปสมุนไพร มีกิจกรรมคือ อบรมการผลิตลูกประคบ น้ำมันไพร ยาหม่องไพร ยาหม่องไพร และน้ำดื่มสมุนไพร

โครงการสำรวและดูแลรักษาป่า มีกิจกรรมคือ ออกสำรวป่า

โครงการป้องกันไฟป่า มีกิจกรรมคือ ทำแนวป้องกันไฟป่าถาวร

ผลการประเมินการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

การพัฒนาการมีส่วนร่วม

แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาในทั้ง 4 ด้าน กล่าวคือ ด้านการตัดสินใจ ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกตัวชี้วัด ในขณะที่ด้านการดำเนินงาน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในตัวชี้วัดที่ 6 ลดลง คือการติดต่อกับหน่วยงานราชการที่มีส่วนร่วมน้อยลงนิดหน่อย แต่เป็นที่น่าสนใจว่าในด้านการรับผลประโยชน์ มีถึง 3 ตัวชี้วัดที่ลดลง คือ การใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง การเก็บเห็ด หน่อไม้ และพืชสมุนไพรในป่าชุมชน เนื่องจากชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชนมากขึ้นหลังจากผ่านการพัฒนาการมีส่วนร่วม สำหรับด้านการประเมินผล ดัชนีชี้วัดที่ 3 ลดลงคือ ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องมาจากชาวบ้านเห็นว่าเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความรู้และความเข้าใจสูง จึงเห็นว่าควรเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนมากกว่า

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาวทั้ง 4 ด้านด้วยวิธี The McNemar test for the significance of changes มีรายละเอียดดังนี้

ด้านการตัดสินใจ พบว่า ก่อนและหลังการพัฒนาการมีส่วนร่วม ทั้งผู้ที่มีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วมไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมคิดเป็นร้อยละ 83.33 ทั้งก่อนและหลังการดำเนินการพัฒนา แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างสม่ำเสมอ ส่วนด้านการดำเนินงานมีผู้เข้าร่วมเพียงร้อยละ 63.33 ก่อนดำเนินการพัฒนาแต่เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 76.67 หลังดำเนินการพัฒนา ด้านการใช้ประโยชน์มีเพียงร้อยละ 60.00 ก่อนการพัฒนาและเพิ่มเป็น ร้อยละ 73.33 หลังการพัฒนา และด้านการประเมินผลมีผู้เข้าร่วมเพียงร้อยละ 76.67 แต่เพิ่มเป็นร้อยละ 90.00 หลังการดำเนินการพัฒนา กล่าวคือ หลังการพัฒนาชาวบ้านมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ผู้ที่ไม่เข้าร่วมลดลงหลังจากการพัฒนาแล้ว แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านมีความตระหนักด้านการจัดการป่ามากขึ้น และตัดสินใจที่จะเข้าร่วมในการดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์และ ร่วมประเมินผลร่วมกันมากขึ้น

อภิปรายผล

1. จากผลการวิจัย พบว่าชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีจิตสำนึกในการเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอทางเลือกและปรึกษาหารือ แนวทางการแก้ไขปัญหา กำหนดกฎเกณฑ์ หรือระเบียบต่างๆ ในการจัดการป่าชุมชน แต่ในทางตรงกันข้าม กฎระเบียบต่างๆ เหล่านั้นกลับส่งผลให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าลดลงในบางประเด็น เช่น การตัดไม้ไปทำฟืน การเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวานไปบริโภคและขาย และการเก็บพืชสมุนไพร ทั้งนี้เนื่องจากประเด็นดังกล่าวเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าได้เพียงบางฤดูเท่านั้น ชาวบ้านลดการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อต้องการให้พืชพันธุ์เหล่านั้นได้เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ตามฤดูกาล ในอีกด้านหนึ่ง ชุมชนมีการกำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าเคร่งครัดมากจนเกินไป ทั้งนี้ชาวบ้านเกรงว่าทรัพยากรป่าจะเสื่อมโทรมและถูกทำลายมากไปกว่าเดิม ซึ่งตามหลักวิชาการนั้น ชุมชนสามารถจัดการผืนป่าให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน โดยในพื้นที่เสื่อมโทรมก็ให้ฟื้นฟู ที่ที่เหมาะสมแล้วให้ดูแลรักษา และที่ที่อุดมสมบูรณ์หนาแน่นก็ให้นำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ต้องดูแลรักษาเพิ่มพูนทั้งไม้ ของป่า และสภาพแวดล้อม มนุษย์ก็สามารถนำส่วนเกินมาใช้ประโยชน์ได้นั่นเอง หรือด้วยการจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) เข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดย

วิธีการใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานทั้งสามวิธี คือ 1) เพิ่มจำนวน 2) ลดจำนวนหรือเอาออกเพื่อให้ส่วนที่เหลือเพิ่มพูนในอัตราสูงสุด และ 3) ควบคุมให้คงที่ไว้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ส่วนกระบวนการจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืน จะต้องสอดคล้องกับสถานการณ์เชิงนโยบายของรัฐ ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ แนวคิดของชุมชน และปัญหาที่เผชิญอยู่ นำมากำหนดเป้าหมายในการจัดการป่า โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการดำเนินงาน จากนั้นจัดทำแผนการจัดการ โดยมุ่งเป้าหมายเพื่อการใช้สอยพร้อมๆ กับการอนุรักษ์เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน นอกจากนั้นต้องมีการทบทวนเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (สมชัย เบญจชัย และคณะ, 2553) ในขณะที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินลดลงเล็กน้อยในบางประเด็น คือ การติดตามการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ และการร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้ความสามารถด้านการประเมินน้อยและเห็นว่าควรเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนมากกว่า แต่ชาวบ้านกลับมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากผลของกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมและชาวบ้านเห็นว่าพวกเขาควรเข้าไปดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้ด้วยตนเอง

2. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยกระบวนการ A-I-C ทำให้ทราบถึงความต้องการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาป่าชุมชนห้วยทรายขาว เป็นผลให้เกิดโครงการต่างๆ โดยผู้วิจัยและชาวบ้านได้สรุปเป็นแผนปฏิบัติการ (Action Plan) ร่วมกัน ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้นนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน กล่าวคือ กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่างๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิดกำหนดแนวทางการพัฒนาและจัดสรรทรัพยากร และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์ นอกจากนี้องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้องนับได้ว่ากระบวนการ A-I-C ช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์มีส่วนร่วม และเสริมพลังของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

3. ผลการประเมินจากการทดสอบก่อนและหลังการพัฒนา ปรากฏว่าชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเท่าเดิม แต่มีส่วนร่วมด้านการดำเนินงาน การร่วมใช้ประโยชน์ และการประเมินผลมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม โดยประชาชนทุกคนเปรียบเสมือนหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาชุมชน ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงก็มีผลทำให้องค์ประกอบอื่นๆ ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วยเพื่อให้สังคมส่วนรวมสามารถดำรงอยู่และมั่นคงต่อไปได้ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536) ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านใน 4 ประเด็นดังกล่าว ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ดีขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ หลักการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ก็เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาด้วยเช่นกัน (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521) เช่น ปัจจัยทางนิเวศวิทยา ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ลดน้อยลงจากการบุกรุกแผ้วถางป่า ทำให้เกิดความกดดันต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนอันเนื่องด้วยเกรงว่าจะไม่มีทรัพยากรป่าไม้ให้ใช้ประโยชน์อีกต่อไปจึงต้องมีการพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น

4. จากการวิจัยทำให้สามารถสรุปถึงปัจจัยที่ทำให้การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) มีผู้นำที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ และมีความเสียสละในการทำงาน ตลอดจนชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการระดมพลังการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) การเป็นประชาชนดั้งเดิมในพื้นที่ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกผูกพัน ความรัก และสามัคคีกันสามารถทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี 3) การผ่านการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดแนวความคิดการอนุรักษ์ร่วมกัน 4) การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง 5) การแบ่งหน้าที่และบทบาทของชาวบ้านอย่างลงตัวในการจัดการป่าชุมชนและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน 6) การผสมผสานกันอย่างลงตัวของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชนที่สนับสนุนการร่วมมือร่วมใจกันในการจัดการป่าชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน 7) การดำเนินงานอย่างเป็นระบบส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ลดน้อยลง 8) การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ และเอกชนก่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาที่เหนียวแน่น และ 9) การมีจิตสำนึกของชาวบ้านทุกคนในการพัฒนา การทำงานร่วมกันซึ่งส่งผลต่อการดำเนินงานพัฒนาต่างๆ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านทาป่าเปาควรมีการเตรียมความพร้อมด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาและแนวทางการดำเนินงานพัฒนาต่างๆ แก่เยาวชนรุ่นใหม่เพื่อเป็นกำลังสำคัญและรองรับงานด้านการพัฒนาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

5. จากการวิจัยส่งผลให้ได้ข้อคิดเห็นในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนตามหลักการพัฒนาการมีส่วนร่วม 5 สร้าง คือ 1) สร้างจิตสำนึก เพื่อให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 2) สร้างพลังร่วม ด้วยการค้นหาผู้มีจิตอาสาจากการสร้างจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของป่าไม้ 3) สร้างการมีส่วนร่วม ด้วยการช่วยกันคิด ร่วมแก้ไขจากปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในอดีต 4) สร้างบทบาทและหน้าที่ เพื่อให้ทุกคนรู้ว่ามีหน้าที่ทำอะไรในโครงการต่างๆ และ 5) สร้างแผนการดำเนินงาน เพื่อรองรับโครงการในอนาคตที่ทุกคนจะต้องร่วมกันทำ ซึ่งหลัก 5 สร้าง นี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสองปัจจัยใหญ่ๆ คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย 1) ความสามัคคีของชาวบ้าน 2) ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสียสละ 3) แนวคิดเชิงอนุรักษ์ในการประกอบ

อาชีพทางการเกษตรของชาวบ้าน 4) แรงขับเคลื่อนจากการทำลายป่าในอดีตของชาวบ้าน และปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย 1) กฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ของภาครัฐ 2) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 3) การให้การยอมรับจากภายนอก รางวัลที่ได้รับระดับประเทศ และ 4) ประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอก

ผลประโยชน์ที่ตามมาคือ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอื่นๆ หลายด้าน คือ 1) การรวมพลัง เช่น การทำงานพัฒนาร่วมกันโดยไม่ต้องใช้การบังคับ 2) การทำงานเป็นทีม เช่น การแบ่งงานกันทำตามบทบาทหน้าที่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน 3) ความรักและห่วงใย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมพัฒนาต่างๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ 4) แนวคิดเชิงก้าวหน้า กล่าวคือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนต้องส่งผลดีต่อคนในรุ่นปัจจุบัน และคนในรุ่นอนาคต อีกทั้งยังเป็นแนวคิดเพื่อรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างความเข้าใจ และตระหนักถึงผลเสียของการทำลายป่าไม้ ประกอบกับการสร้างค่านิยมในการทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดกระแสหลักของการบริหารจัดการและการพัฒนาตามแบบกระแสวัฒนธรรมชุมชน (กาญจนา ทองทั่ว, 2545) ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดผลประโยชน์ต่อยอดและมีความอุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เช่น การได้ผืนป่ากลับคืนมา การได้หลักการและรูปแบบการดำเนินงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและเหมาะสม นอกจากนี้ การยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการหันมาให้ความสำคัญกับชุมชน (จักรพงษ์ พวงงามชื่น, 2552ข) และการพัฒนาต่อยอด เช่น การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในป่าชุมชน ก็ถือเป็นการย้ำอย่างชัดเจนว่าชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้ด้วยการดำเนินชีวิตแบบเดิมและองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นดังแผนภาพที่ 6



แผนภาพที่ 6 รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ในส่วนของข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่มีความรู้ หรือการเรียนรู้ในระดับไม่มากนัก มีอายุอยู่ในวัยกลางคนมีอาชีพด้านการเกษตรกรรม มีความรับผิดชอบในการทำมาหากินค่อนข้างมาก ฉะนั้น การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน รวมถึงกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนจึงมีโอกาสน้อย อีกทั้ง ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ อาจต้องใช้ความตั้งใจสูง และอาศัยการใส่ใจ และเรียนรู้เพิ่มเติม ดังนั้น ควรมีการพูดคุยและมีข้อตกลงกันในการร่วมแรงร่วมใจเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความพร้อมเพรียง และตั้งใจจริง อีกทั้งควรมีกิจกรรมเสริมทักษะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนให้บ่อยครั้งขึ้น

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้านจะมีน้อยมาก เพราะไม่เคยมีการปรึกษากันมาก่อน แต่หลังจากได้ใช้กระบวนการ A-I-C ทำให้ชาวบ้านหันมามีส่วนร่วมมากขึ้น กล่าวคือ กล่าวแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานก็ให้ความร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง เช่น การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญของชุมชน หรือวันสำคัญของประเทศ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่

ช่วยกันเก็บหาของป่าแค่งพืด ไม่มากจนเกินไปจนไม่เกิณกำลังผลิตของป่า เช่น ตัดไม้ไผ่ที่มีอายุ 2 ปี ขึ้นไป เป็นต้น ส่วนการมีส่วนร่วมในการประเมินผล เช่น การดูแลต้นไม้ที่ปลูกให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C สามารถช่วยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น ดังนั้น กิจกรรมอื่นๆ จึงสามารถใช้เทคนิคเดียวกันนี้ได้

3. ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C นั้น คณะผู้วิจัยได้สังเกตว่า เมื่อถามถึงเครือข่ายของหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนที่ชุมชน หรือผู้นำชุมชนติดต่อและมีเครือข่ายอยู่นั้น มีค่อนข้างน้อย ในอดีตการจัดการกับปัญหาป่าชุมชน หรือปัญหาด้านอื่นๆ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านช่วยกันแก้ไขปัญหาโดยลำพัง หรือติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐไม่มากนัก ดังนั้น ชุมชนควรสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือแม้แต่ NGOs ด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงในการดำเนินกิจกรรม หรือโครงการต่างๆ เช่น สำนักงานป่าไม้อำเภอ หรือ จังหวัด กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น

4. ในขั้นการควบคุมไปสู่การกระทำ (C) ซึ่งเป็นขั้นแสวงหาผู้รับผิดชอบและการจัดทำแผนในแต่ละกิจกรรม ควรเป็นไปด้วยความสมัครใจและเสียสละเพื่อส่วนรวมเลือกคนที่มีความถนัดในการเดินป่า รู้จักชนิดไม้ของป่า มีความรู้ในการบำรุงป่า เช่น ตัดเถาวัลย์ ตัดสาข เป็นต้น ประกอบกับข้อมูลที่ได้มาจากการระดมความคิด เช่น การรักษากล้วยไม้ป่าไม่ให้ถูกทำลาย

5. โครงการทั้งหมดที่ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการปลูกพืชสมุนไพร และโครงการแปรรูปสมุนไพรนั้น ถือเป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์และถือเป็นการสืบสารภูมิความรู้ดั้งเดิมเอาไว้ ดังนั้น ควรให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมในทั้งสองโครงการนี้ เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ยาวนาน

ข้อเสนอแนะในการนำการพัฒนาการมีส่วนร่วมไปใช้

1. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชนของชาวบ้านทาป่าเปา ที่พัฒนาขึ้นมาจากสภาพปัญหาและความต้องการของตนเอง ตามกระบวนการ A-I-C เป็นวิธีการหนึ่งที่ประเทศไทยนิยมมาใช้เพื่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในการปัญหาต่างๆ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเหมาะสมกับความต้องการในการพัฒนาการมีส่วนร่วมที่จะจัดการป่าชุมชน เนื่องจากทุกคนมีการแสดงออกอย่างทัดเทียมกันจนเกิด “พลังร่วม” ทั้งนี้ ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในประเด็นอื่นๆ ในพื้นที่อื่นๆ อาจไม่เหมาะสมกับเทคนิคดังกล่าว

2. การนำเทคนิคกระบวนการ A-I-C ไปใช้นั้น กิจกรรมในขั้นตอนต่างๆ ควรกระชับ รวดเร็ว ไม่เสียเวลา เช่น การวาดภาพ เป็นต้น ทั้งนี้ชาวบ้านมีเวลาไม่มากนักในการร่วมกิจกรรม เพราะต้องประกอบอาชีพ ทำมาหากินประจำวัน อีกทั้งบางส่วนยังรู้สึกเสียเวลาในการเข้าร่วม

3. หลังจากที่บ้านมีการตื่นตัวที่จะพัฒนาป่าชุมชนของตนเองมากขึ้นแล้ว ผู้นำชุมชน ควรขอความร่วมมือกับเครือข่ายการพัฒนาที่มีอยู่ เพื่อขอการสนับสนุนในทุกรูปแบบ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ควรสนับสนุนด้านงบประมาณ หน่วยงานราชการภายนอกควรเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งจะประกอบด้วยนักพัฒนา นักวิชาการ ซึ่งในที่นี้หมายถึง พัฒนกร ป่าไม้อำเภอ ป่าไม้เขต นักวิชาการ ป่าไม้จากจังหวัดลำพูน เป็นต้น

4. ควรมีการประชุมหารือเพื่อชี้แจงกับกลุ่มแกนนำ หรือคณะกรรมการป่าชุมชนอยู่เป็นประจำ ว่าการพัฒนาที่ดำเนินการมาเริ่มเห็นผลแล้วนั้น สามารถสร้างความภาคภูมิใจให้กับกลุ่ม และร่วมกันพัฒนาโครงสร้างในทุกรูปแบบ เช่น ดำรงแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติม หาพันธุ์ไม้แปลก พันธุ์ไม้สวยงาม พันธุ์ไม้หายาก หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวโดยใช้ป่าไม้เป็นเส้นทางหลัก เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ในส่วนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจการปฏิบัติการ หรือดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งต้องใช้เวลาและงบประมาณมากพอสมควร ดังนั้น หากจะมีการดำเนินงานเช่นนี้ในป่าชุมชนแห่งอื่น ควรจัดหางบประมาณและจัดเวลาให้เหมาะสม

2. การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรในรูปแบบของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นับเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้น รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาการให้ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้มีประสิทธิภาพแพร่หลายและเกิดความต่อเนื่องอย่างยั่งยืน

3. การวิจัยครั้งนี้ไม่ได้มุ่งไปที่การนำเสนอข้อมูลเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพไว้ เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลา จึงขอเสนอแนะว่าในการทำวิจัยด้านการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ต่อไปจากนี้ ควรมีการศึกษาในประเด็น

ของความหลากหลายทางชีวภาพด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมแก่ปทุมชนแห่งนี้ต่อไปในอนาคต



บรรณานุกรม

- กฐิน ศรีมงคล. 2542. การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาการเกษตร. ศูนย์สารสนเทศ ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กรมป่าไม้. 2542. สถิติการป่าไม้ของประเทศไทย 2542. กรุงเทพฯ : บริษัทเฟื่องฟ้าพรินต์ติ้ง จำกัด.
- กอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย. 2538. “เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กาญจนา ทองทั่ว. 2545. การจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน: กรณีศึกษาบ้านเตยงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- โกมล แพรทอง. 2537. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับป่าไม้ชุมชน. เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชนเล่มที่ 1 หน่วยที่ 1. สาขาการส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โกวิท พวงงาม และคณะ. (2539) ความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติของประชาชนในการมีส่วนร่วมต่อการบริหารงานแบบกระจายอำนาจ. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2534. ข้อมูลเบื้องต้นทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือตอนบน. เอกสารข้อมูลและรายงานการสัมมนา
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น. 2552ก. การพัฒนาชุมชน. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัดดีพรินท์.
- _____. 2552ข. การจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- เจดน์ สง่า. 2535. “พฤติกรรมการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนรอบเขตป่าอนุรักษ์ จังหวัดราชบุรี”. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2526. การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย. แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- ชอบ เข้มกั๊ด และคณะ. 2535. “พลังองค์กรประชาชน: เงื่อนไขการรวมพลังเพื่ออนุรักษ์ป่า” ใน **ยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่องานสวัสดิการสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูชัย สมितिไกร. 2542. “แนวทางการจัดการพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยชุมชน”. ในเอกสารประกอบการสอนกระบวนการวิชาจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม. ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2542 สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. 2540. “แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพยากรกับปัญหาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ”. ใน เอกสารประกอบการสอนวิชานิติเวชวิทยาการเมือง. ภาคเรียนที่ 2 ปี การศึกษา 2540. เชียงใหม่ : สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธวัช ทนโตภาส. 2529. **พัฒนาชุมชนกับงานพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีสยาม.
- ปกรณ์ จริงสูงเนิน. 2538. “ป่าไม้กับการเกษตรแบบผสมผสานในงานพัฒนาชนบท” ในรายการสัมภาษณ์ ห้องประชุม 429 อาคารสุวรรณวาจกกสิกร เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2538 สาขาวิชาบริหารการเกษตรและป่าไม้ คณะธุรกิจการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- ประวิทย์ เรืองจำรัส. 2544. “การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำยาวอำเภอจาง จังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรีดี โชติช่วง และคณะ. 2536. **การบริหารงาน อบต.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมากาม.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. 2521. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมตำรา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พีระภัทร แสงคิ้ว. 2540. “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านโป่ง ตำบลป่าไร่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่”. ปัญหาพิเศษ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา. 2536. **สาขาการศึกษานอกระบบ**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มนตรี กรรพุมมาลย์. 2539. **การพัฒนาชุมชน: แนวคิดและการปฏิบัติ**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เอกสารประกอบการสอนวิชาความรู้เบื้องต้นการพัฒนาชุมชน. ภาควิชาสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526. **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์.

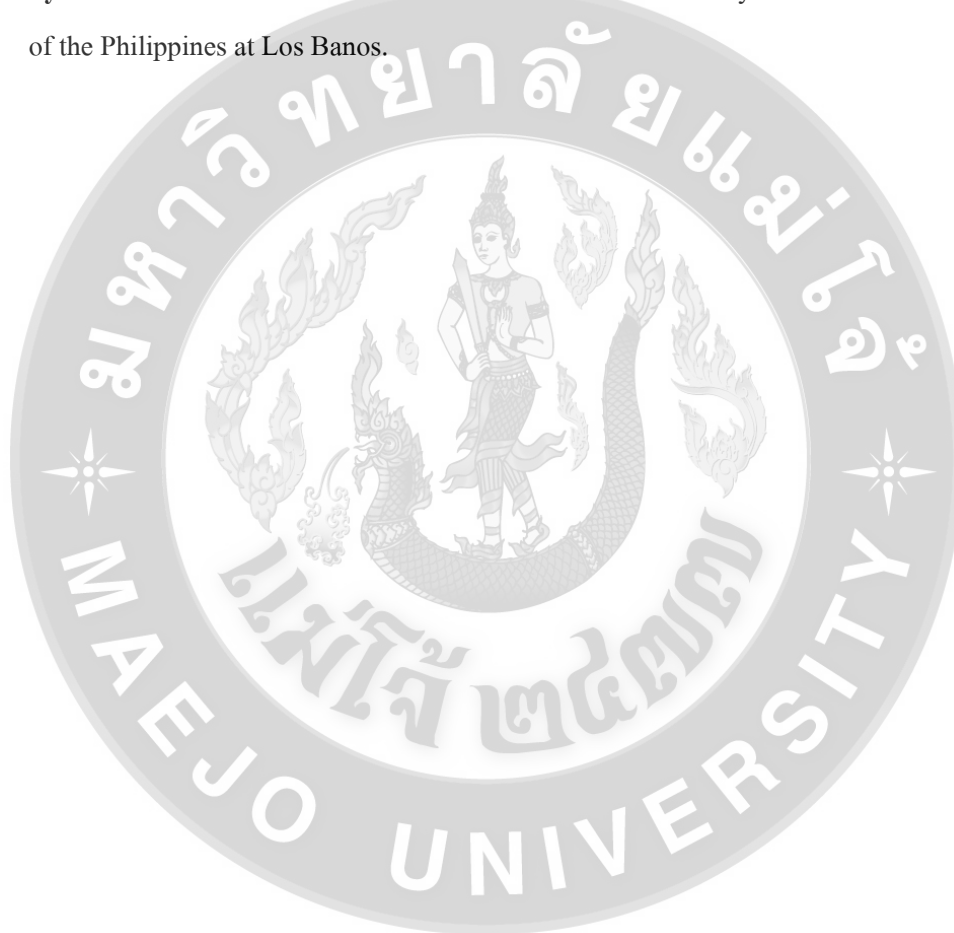
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ. 2536. **แนวคิดและปรัชญาการพัฒนาชนบท**. มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช.
- รัชดา นายสวัสดิ์. 2533. **ป่าชุมชน สิทธิ ครอบครัว ชาวบ้านมีบ้างไหม**. ทางใหม่ 4 มีนาคม – เมษายน 2533: 14.
- รัชนิกร เศรษฐ. 2528. **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- วีรพรรณ กาณจนะจิตรา. 2529. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วัชรพงศ์ บุญหลนพฤกษ์. 2543. **การดำเนินการโครงการจัดตั้งป่าชุมชนของบ้านแม่หาร จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. 2531. **การพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สมชัย เบญจชัย และคณะ. 2553. **รูปแบบที่ยั่งยืนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีป่าสนบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่**. ระบบออนไลน์. แหล่งที่มา: www.dnp.go.th/fca16/file/3nk13n107rg6af1.doc
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2536. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางศึกษา วิเคราะห์ และวางแผน**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สรรเสริญ ทองสมนึก. 2542. **“การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน”**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. 2536. **รายงานวิจัย “เรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา” เล่ม 1** ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุกัญญา อธิปอนันต์. 2542. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรโดยกระบวนการ AIC**. กรุงเทพฯ: กองแผนงาน กรมส่งเสริมการเกษตร.
- สุพรชัย มิ่งมีสิทธิ์. 2536. **“การศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน ศึกษากรณีโครงการป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทแบบผสมผสาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2546. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2543. **ประมวลสาระชุดวิชาส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนา**. สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุวรรณี คงทอง. 2536. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องที่อำเภอเสนา จังหวัดตรัง**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรบัณฑิตสิ่งแวดล้อม สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานจังหวัดลำพูน. 2550. **แผนที่จังหวัดลำพูนและสภาพบรรยากาศ**. ระบบออนไลน์. แหล่งที่มา: <http://www.lamphun.go.th/intro.php?topicid=2>
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน. 2550. **ทรัพยากรธรรมชาติ**. ระบบออนไลน์. แหล่งที่มา: http://www.lamphunhealth.go.th/lamphun_info/data5.html
- ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน. 2552. **บ้านทาป่าเปา: ข้อมูลทั่วไป**. ระบบออนไลน์. แหล่งที่มา: <http://thapapao.moobanthai.com/general/>
- ศรีเพ็ญ ครุรงค์เดช. 2544. **การพัฒนาประชาคมเมืองกรุงเทพฯ และการมีส่วนร่วมของชาวกรุงเทพฯ ในการทำให้เมืองกรุงเทพฯ เป็นเมืองน่าอยู่**. ประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 39 สาขาสังคมศาสตร์ 5-7 กุมภาพันธ์ 2544.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. 2552. **ข่าวภาคีพัฒนา**. ระบบออนไลน์. แหล่งที่มา: <http://www.dasta.or.th/thNews/detailnews.php?ID=663&Key=development>
- อภัย วิภาตะโยธิน. 2543. **การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านศิลาแลง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน**. ดุษฎีนิพนธ์ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้. _____ . 2538. **วนศาสตร์ชุมชน**. กรุงเทพฯ : บริษัท ลิฟซิ่ง จำกัด.
- อำนาจ อนันตชัย. 2531(2). **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. ใน เอกสารการสอนวิชาการพัฒนาชนบทหน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- Blaikie, Piers and Harold Brookfield. 1987. **Land Degradation and Society**. London and New York : Methuen.
- Bryant. Raymond L. (1992). **Political Ecology : An Engineering Research Agenda in Third-Wold Studies**. Political Geography 11(1) : 12-36.
- Gibbs. Christoph J.N. (1986). **Institutional and Organizational Concern in Roper**. Water Shed Research Management n.p..

Hoare Peter W.C. (1986) **The Role of Extension : A Northern Thailand Water Shed Case Study**. Watershed Research Management n.p..

Smuckarn, snit. 1982. “**Social Development and Peasant Culture: A Thai Case.**” In Suntaree Komin (Editor). **Social Development: A Synthesis of East and Western Experiences**. Bangkok: NIDA. Pp. 115-116.

Terry A. Rambo (1984). **An Introduction of Human Ecology: Research on Agricultural Systems in Southeast Asia**. East-west Environment and Policy Institute and University of the Philippines at Los Banos.





ภาคผนวก



แบบสัมภาษณ์

การศึกษา เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน:
กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”

รหัสแบบสอบถาม.....บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา
จังหวัดลำพูน วันที่.....เดือน..... พ.ศ. 2555

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม

1. เพศ

() ชาย () หญิง

2 อายุ.....ปี

3. ระดับการศึกษา

() ไม่ได้รับการศึกษา

() ป.4

() ป.6 หรือ ป.7

() มัธยมศึกษาตอนต้น

() มัธยมศึกษาตอนปลาย

() จบ ปวช.-ปวส.

() จบปริญญาตรีขึ้นไป

4. จำนวนสมาชิกในครอบครัว

ชายคน

หญิงคน

รวมคน

5. ประกอบอาชีพหลัก

() ทำการเกษตรกรรม

() ค้าขาย

() รับจ้างทั่วไป

() รับราชการ

() อื่นๆ (ระบุ).....

6. ประกอบอาชีพรองคือ

- () ทำการเกษตรกรรม
- () ค้าขาย
- () รับจ้างทั่วไป
- () อื่นๆ (ระบุ).....

7. รายได้เฉลี่ยต่อปีในช่วง ปี 2554-2555

- 1. รายได้จากการทำการเกษตร.....บาทต่อปี
- 2. รายได้จากการค้าขาย.....บาทต่อปี
- 3. รายได้จากการรับจ้างทั่วไป.....บาทต่อปี
- 4. รายได้จากเงินเดือนราชการ.....บาทต่อปี
- 5. รายได้อื่นๆ.....บาทต่อปี
- รวม.....บาทต่อปี

8. สถานภาพถือครองที่ดินทำกินภายในครอบครัว

- เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ จำนวน.....ไร่
- เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ จำนวน.....ไร่
- รวม จำนวน.....ไร่

9. ท่านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้มานานเท่าใด

- () ตั้งแต่เกิด
- () ย้ายมาจากที่อื่น ระบุสถานที่ย้ายมา อำเภอ..... จังหวัด.....
- และเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้มานานแล้ว.....ปี

10. ประสบการณ์ฝึกอบรมเกี่ยวกับป่าไม้

- () เคยได้รับการฝึกอบรม
- () ไม่เคยได้รับการฝึกอบรม

11. การรับข่าวสารเกี่ยวกับป่าไม้ ในระหว่าง ปี 2554-2555

- () เคยได้รับข่าวสาร
- () ไม่เคยได้รับข่าวสาร

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนห้วยทรายขาว บ้านทาป่าเปา ตำบล
ทาปลาตุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ข้อความ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านการตัดสินใจ					
1.ร่วมปรึกษาหารือ ปัญหาเรื่องป่าชุมชน					
2.ร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหาและตัดสินใจ					
3.ร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออก สำหรับปัญหาป่าชุมชน					
ด้านการดำเนินงาน					
4.ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน					
5.ร่วมสำรวจป่าชุมชน					
6.ร่วมปลูกป่า					
7.ร่วมอบรมเรื่องป่าไม้					
8.ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน					
9.ร่วมติดต่อกับหน่วยงานราชการต่างๆ					
10.ร่วมพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน					
ด้านการใช้ประโยชน์จากป่า					
11.ร่วมใช้ไม้ปลูกสร้างหรือซ่อมแซม บ้านเรือน					
12.ร่วมใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงทำฟืน					
13.ร่วมเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน และพืช ชนิดอื่นๆ					
14.ร่วมเก็บหาพืชสมุนไพรรักษาโรค					
15.ร่วมใช้น้ำในป่าชุมชนเพื่ออุปโภค บริโภค และการเกษตร					

ข้อความ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านการประเมินผล					
16.ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน					
17.ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่า					
18.ร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง					







สภาพพื้นที่ป่าชุมชนห้วยทรายขาว



พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาแปรรูป



การสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล



ภาพผู้นำชุมชน การเก็บข้อมูล และการเยี่ยมชมศูนย์เรียนรู้ชุมชน